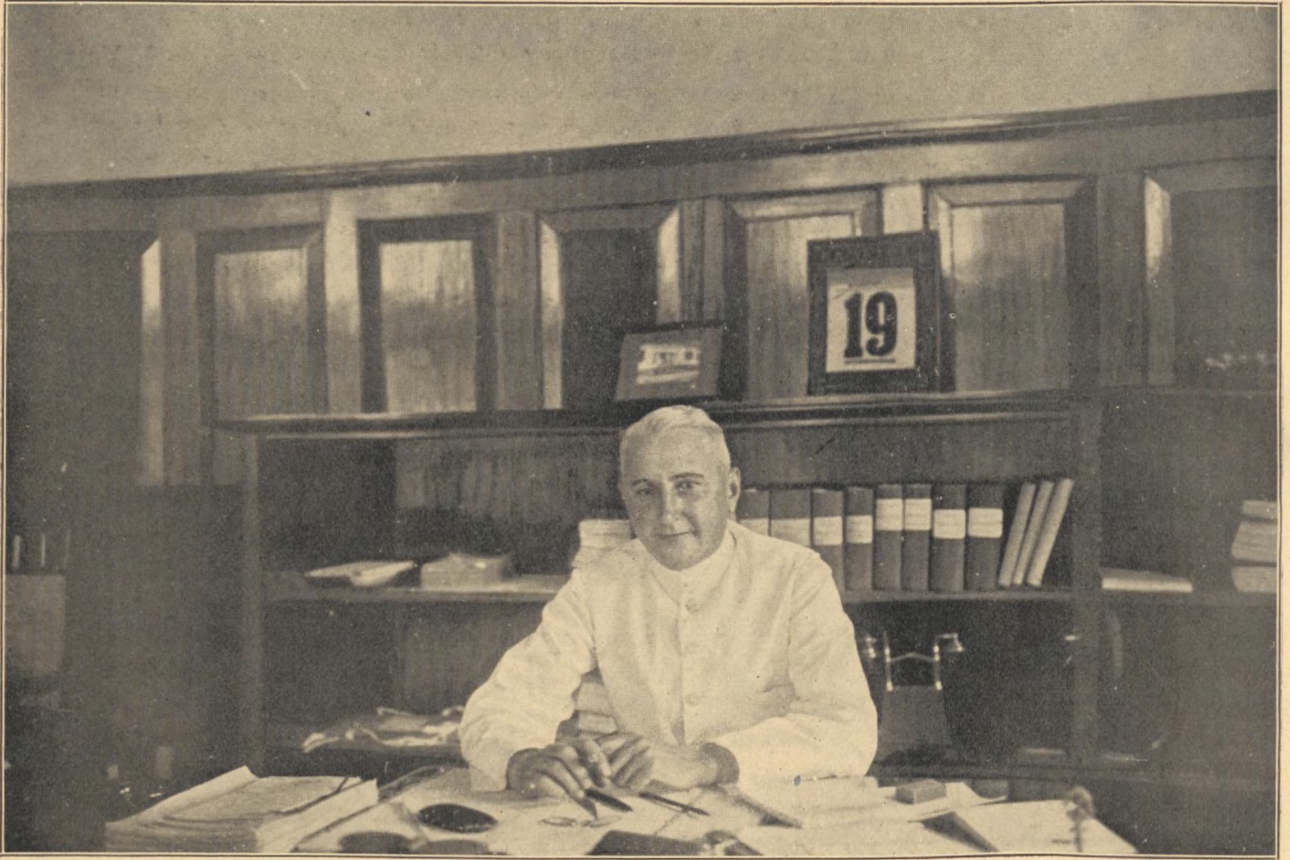

J. F. W. VAN DER MEULEN.

Het Java-Instituut heeft van den in December jl. afgetreden Directeur van Onderwijs en Eeredienst, den Heer J. F. W. van der Meulen, bij meer dan eene gelegenheid blijken mogen onder vinden en van persoonlijke belangstelling en van zakelijken steun. Op het laatste, te Djogjakarta gehouden congres, dat door ZHEdGestr., mede als vertegenwoordiger van Z. E. den Gouverneur-Generaal, werd bijgewoond, is daarvan door den Voorzitter met dankbaarheid gewag gemaakt. Sedert heeft het Bestuur van het Java-Instituut van hem nog alle gewenschte medewerking mogen verkrijgen in zijn plan, dat welhaast verwezenlijking zal vinden, om een „cultuurgeschiedenis van Java in beeld” uit te geven. Als uiting van zijne erkentelijkheid, en tevens tot afscheid plaatst het Bestuur hier de beeltenis van den afgetreden Departementschef.

Het Bestuur van het Java-Instituut.

DE PSYCHE VAN DEN JAVAAN

door

DR. ENGELHARD.

Het zij mij vergund hier een enkele opmerking te maken, naar aanleiding van het artikel: „De psyche van den Javaan”, van den heer v. Schilfgaarde in no. II, 1925, van dit tijdschrift. En wel omdat de schrijver daarin o.m. een uitvoerige beschouwing wijdt aan een door mij verricht onderzoek, uit welke beschouwing ik echter tot mijn spijt ontwaar, dat hij geen juist inzicht heeft in wat ik bij dat onderzoek feitelijk beoogde.

Indien de heer v. S. meent ¹⁾, dat het er mij in de eerste plaats om te doen was een onderzoek in te stellen naar den Javaanschen aard, naar de individualiteit mijner proefpersonen, vergist hij zich.

Mijn bedoeling was veeleer—zooals trouwens reeds in het voorwoord van mijn geschrift te lezen staat—iets mee te deelen over de prestaties van het ongeschoolde verstand. Of m.a.w. en nauwkeuriger gezegd: „het onderzoek naar de geestesgesteldheid met behulp van platen”, een bepaalde methode, paste ik toe bij den Javaan, in hoofdzaak: „om den invloed van het milieu op het resultaat van dat platenexperiment in zijn volle draagwijdte te leeren kennen, terwijl er daarbij natuurlijk tevens gelegenheid zou zijn gegevens te verzamelen over de wijze waarop de Javaan tegenover deze en soortgelijke proefnemingen stelling neemt.” Hiertoe bestond aanleiding, „omdat er tot nog toe over dit alles—niet alleen wat betreft den Javaan, maar ook in het algemeen bij primitieve cultuur toestanden—slechts weinig bekend geworden was, en de enkele losse berichten daaromtrent aanvulling en verbetering nog zeer van noode

hadden”. ¹⁾ Dit doel is geen oogenblik uit het oog verloren en van een „verzeild geraken,” „onwillekeurig” nog wel, in een ander probleem ²⁾ is geen sprake.

Dat voorts het trias: verlegenheid, onbekwaamheid en passieve aanleg zoo moeilijk te ontwarren zijn, kan ik al evenmin inzien. De heer v. S. vraagt ³⁾ welk van deze elementen de hoofdrol speelde? Mij dunkt, dat duidelijk is gebleken, ⁴⁾ dat bij de ontwikkelde desamenschen de eerste twee, bij de meer ontwikkelden, op school en in de stad, daarentegen meer de passieve aanleg op houding en wijze van uiten hun stempel drukten. Wil men dit een schralen oogst noemen, dan is daar niets tegen. Maar men kon a priori ook niet meer verwachten. Immers: „dat proeven als deze weliswaar belangrijk materiaal opleveren, doch aan den anderen kant slechts van beperkte strekking zijn en altijd in verband moeten worden beschouwd met tal van andere gegevens, behoeft ik hier niet nog eens opnieuw te betoogen.” ⁵⁾

Ook in de onderdeelen is de heer v. S. in zijn commentaar niet altijd even gelukkig, bv. waar hij de opmerking maakt, dat het plaatje van de spelende kinderen (pl. 10, serie III) toch eigenlijk geen kinderteekening is. Neen inderdaad! Maar het was ook geenszins mijn bedoeling—zooals de heer v. S. schijnt te meenen ⁶⁾—

1) Engelhard, blz. 13—14. Zie ook: *Vorschläge zur psychologischen Untersuchung primitiver Menschen*, Beihefte zur Zeitschr. f. angewandte Psychologie u. psychologische Sammelforschung, 1912, No. 5, S. 88—89.

2) v. S., blz. 109.

3) v. S., blz. 106.

4) E., blz. 168.

5) E., blz. 128.

6) v. S., blz. 107.

1) v. Schilfgaarde, blz. 106, 107 en 239.

den menschen hier een kinderteekening voor te leggen, in de hoop, dat zij die misschien beter zouden begrijpen. Maar wel (zie blz. 61 — 62 van mijn geschrift): na te gaan, wat men van een figuur al niet kan weglaten, zonder dat dit de herkenning schaadt, als de karakteristieke lijn maar bewaard blijft — wat heel wat anders is.

Franeke, Oct. 1925.

*

De heer Engelhard legt er in zijn verweer-stukje den nadruk op, dat het hem er om te doen was „iets mee te deelen over de prestaties van het ongeschoolde verstand", met het praktische doel, mogen wij er aan de hand van zijn proefschrift bijvoegen, na te gaan „welke reacties men in de kliniek nog als normaal zal hebben te beschouwen." Het ging dus niet om den javaanschen aard. Maar dan blijf ik van meening, dat de methodiek (zooals ik op p. 106-109 van mijn artikel betoogde) onjuist of althans verkeerd toegepast was. Want aan den eenen kant is de psychologie van het waarnemen en herkennen (datgene, waar het bij Dr. Engelhard voornamelijk op uit loopt) toch wel iets anders dan de „prestaties" van het ongeschoolde verstand, en aan den anderen kant waren er bij het onderzoek te veel storende elementen, werden de uitingen der proefpersonen te zeer vertroebeld zoowel door de koloniale verhoudingen als door den aard der platen, om aan konklusies, ten opzichte van bovengenoemde prestaties, veel waarde te kunnen hechten. Daarenboven bevat het proefschrift van Dr. Engelhard wel degelijk in de konklusies allerlei oordeelvellingen over den javaanschen aard.

Hetgeen trouwens onvermijdelijk was. Het „ongeschoolde verstand" is een moeilijk te vatten abstraktie. Zooals „de karakteristieke lijn" van een dans figuur bv. voor den kinderlijken geest een andere is dan voor den geoefende.

In aansluiting hierbij nog het volgende. Een psychiater schreef mij partikulier het volgende uit Nederland:

„Ik kan me moeilijk vereenigen met de, tot tegenstelling, opgevoerde onderscheiding van den psychiater. Mij dunkt: een psychiater die niet eerst psycholoog is, dat kan niet, evenmin als een (lichaams-) patholoog, die niet eerst anatoom en fysioloog is. Daarbij meen ook ik, evenals immers Bleuler (wat anders uitgedrukt), dat niets zoo verruimend en verdiepend is voor ons algemeen en differentieel psychologisch inzicht, als de kennis van en het zich verdiepen in psychiatrische toestanden. Ik heb het ervaren.

„Dan nog komt mij voor, dat u niet altijd voldoende scherp onderscheiden hebt „volk" en „ras": het eerste als ethnologisch, het andere als biologisch begrip. Een „volken-psychologie" (een karakter van den Engelschman, den Franschman) erken ik niet; wèl een „ras-psychologie" (een eigenaard bv. van den Alpenen mensch)."

Ten aanzien van eerstgenoemd punt zou ik willen opmerken, dat theorie en praktijk wel eens verschillen. Hartgrondig geef ik toe, dat de kennis van en het zich verdiepen in de zieke psyche meer dan iets anders verruimend en verdiepend kan werken, en behoort te werken, op ons psychologisch inzicht. Of het altijd gebeurt?

Van het tweede punt zij goede nota genomen.

v. S.

Weltevreden, 23 December 1925.

JAVA IN DE MALEISCHE LITERATUUR.

door H. O.

II.

In een vroeger artikel heb ik bericht, wat de Maleische Kroniek: het „Sĕdjarah Mĕlajoe'', over Java weet te vertellen. Een van de Maleiers, die bij de bruidvaart van den Vorst van Malakka naar Madjapahit boven zijne landgenooten uitmuntte, was Hang Toewah, en de historische roman, die om dezen nationalen heros der Maleiers is gegroeid: het „Hikajat Hang Toewah'', weet dus ook veel over Java te berichten.

Ik heb het „Hikajat Hang Toewah'' een historische roman genoemd; historisch in zoover, als zonder twijfel Hang Toewah een historisch persoon is geweest, en vele van de personen en feiten van het boek in een geschiedkundiger gewaad terug te vinden zijn in het „Sĕdjarah Mĕlajoe''; een roman heb ik het genoemd, omdat maleische vertellingskunst en phantasie om den nationalen held een weefsel van verhalen en avonturen heeft geslingerd, die gedeeltelijk aan andere uit het „Sĕdjarah Mĕlajoe'' bekende figuren ontleend, gedeeltelijk meer of min vrij verzonnen zijn.

Ongetwijfeld is het „Hikajat Hang Toewah'', zooals het in den door W. G. Shellabear uitgegeven tekst¹⁾ voor ons ligt, het werk van meer dan een generatie van „Pĕnglipoe Lara's'', de professioneele sprookjes-vertellers der Maleiers, die de geschiedenis van den geliefden held met altijd nieuwe avonturen en wonderlijke beschrijvingen van vreemde landen wisten te verfraaien. Zij kenden hun publiek, zij wisten, wat hun toehoorders pakte, en daaraan zullen ook wel moeten worden toegeschreven de veelvoudige herhalingen van dezelfde episodes met betrekkelijk weinig veranderingen en dikwijls iets

gedwongen motiveering. In dit opzicht is het „Hikajat Hang Toewah'' een prachtig voorbeeld van eene „Pĕnglipoe Lara-bewerking'' van eene oorspronkelijk eenvoudige geschiedenis, zooals men ze dikwijls vindt in de maleische literatuur. Anderzijds is echter juist deze bewerking niet zonder belang, want de „Pĕnglipoe Lara'', niet altijd uit eigen phantasie kunnende scheppen, heeft bij het verfraaien en verlengen zeker ook dikwijls terug moeten grijpen op een ander repertoire, op oude, hem van elders bekende tradities en verhalen, die hij, zoo goed het ging, bij den nieuwen kern paste. Zoo vinden wij ook in het „Hikajat Hang Toewah'' behalve de in het „Sĕdjarah Mĕlajoe'' reeds vermelde episodes en hunne herhalingen, waarnaar ik hier slechts zal verwijzen, nog het een of ander, dat voor eene beschouwing over Java in de maleische literatuur wel van belang zal zijn.

Na bericht te hebben dat Sang Maniaka, prins van goddelijke afkomst van Boekit Sĕgoentang, heerscher is geworden van Bintan en Singapoera, gaat het verhaal over naar Oost-Java en vertelt:

De Vorst (ratoe) van Lasem had aan zijn vizier, Patih Kĕrma Widjaja, last gegeven, de steden te herstellen, die door Raden Inoe van Koeripan waren verwoest, en de bevolking, die in het gebergte en het woud was gevlucht, weer te verzamelen. Langen tijd was de Patih met deze taak bezig, en kwam eindelijk naar Patjang, dat volkomen verwoest en van alle inwoners verlaten was. Toen echter bekend werd, dat Patih Kĕrma Widjaja op last van den vorst was gekomen, om de stad weer op te bouwen, kwamen de inwoners uit bosch en gebergte terug, en de stad herleefde. Gedurende zijn verblijf te Pa-

¹⁾ „Malay Literature Series, Singapore, 1909.

tjang werd de Patih ernstig ziek en zond zijn vertrouwden dienaar, Këbiri genaamd, naar Lasem, om zijn dochter Ken Sëmërta, naar wie hij zeer verlangde, te halen. Ken Sëmërta pakte weenende in, wat haar juist aan kostbaarheden in handen viel, en vertrok dadelijk, begeleid door de volle muziek (dëngan sëgala boenji-boenjian tërلالoe ramai'', de gamelan van den Patih?).

De Vorst van Lasem was dien dag op jacht, hoorde het geluid en zond den Barat Këtika uit, om te zien, vanwaar de muziek kwam. Këbiri berichtte, dat Patih Kërma Widjaja te Patjang ziek was geworden en zijn dochter liet halen; hij had willen terugkeeren, maar de toestanden te Patjang waren nog te onzeker. Toen de vorst dit bericht had vernomen, reed hij zelf naar den stoet; Këbiri sprong van zijn paard en berichtte nog eens, wat hij reeds aan den Barat Këtika had medegedeeld. De vorst beval hem, den Patih te gelasten, zoo spoedig mogelijk terug te keeren, aangezien hij vernomen had, dat Raden Inoe reeds in aantocht was, om Lasem weer aan te vallen. Een windvlaag waaide de voorhangsels van Ken Sëmërta's ossenkar open, en de vorst zag haar, gezeten op een gouden troonzetel. Getroffen door hare schoonheid, sprak hij: „Hai Këbiri, ik zal nu de dochter van Patih Kërma Widjaja meenemen en haar tot mijne echtgenootte maken; wat de Patih als bruidgeld zal vragen, zal ik hem geven." Këbiri antwoordde: „Ik vraag vergiffenis, Sengoelon, de Patih verdient zeker Uw gunstbetoon, als U echter nu zijne dochter weghaalt van den weg, wat voor een naam zult U dan krijgen en Uw dienaar Patih Kërma Widjaja, te meer waar hij hoopt zijne dochter weer te zien, omdat hij nog ziek is, en haar laat halen, omdat hij zoo zeer naar haar verlangt. Indien U zijn dochter begeert, zoo zal zij zeker terugkeeren, want zij reist toch ook in Uwen dienst." Woedend beval de vorst, den Këbiri te doodden; zijn gevolg stelde hem echter voor, hem naar den Patih te

laten gaan, want als hij dezen reeds zijn dochter ontnam, en ook nog zijn vertrouwden dienaar doodde, zou hij misschien den Patih tegen zich krijgen, die hem reeds zoo vele trouwe diensten had bewezen. De vorst liet Këbiri niet doodden, nam echter Ken Sëmërta mee in zijn paleis en was zeer blij, dat hij haar tot echtgenootte had verkregen.

Toen Patih Kërma Widjaja van Këbiri vernam, wat gebeurd was, riep hij toornig uit: „Zie eens de wijsheid van den Vorst van Lasem, mij deze schande aan te doen; zooveel goeds heb ik hem door mijne diensten bewezen, maar dat goede wil hij niet zien. Maar nu zal ik mij tegen hem verzetten, want ik ben een oud man; het beste zal zijn, van hier voort te gaan en zoo veel mogelijk van mijne menschen mee te nemen." Hij zond vijfhonderd soldaten en tweeduizend lansknechten naar Lasem, liet zijn gezin en zijne have halen en vluchtte naar Toeban. De Sang Agoeng van Toeban ontving hem zeer vriendelijk, en toen hij vernomen had, welke schande de Vorst van Lasem den Patih had aangedaan, ried hij hem aan, naar Madjapahit te gaan, waar hij hem persoonlijk aan den Batara en Patih Gadjah Mada zou voorstellen. Patih Kërma Widjaja antwoordde, dat hij van een vorst in de Maleische landen had gehoord, rechtvaardig en goedertieren jegens zijne onderdanen, en dat hij diens dienaar zou willen worden. Hij vertrok van Toeban naar Djajakatra, waar hij voor enkele dagen de gast van den Adipati was, en zeilde met zijne volgelingen naar Bintan. De vorst en zijn grootvizier, bekend met de waardigheid en de verdiensten van den ouden Patih, ontvingen hem met groot eerbetoon, en op zijn verzoek werd Patih Kërma Widjaja die zeventuizend menschen medegebracht had, een woonplaats in Bintan toegewezen. Hij bezocht geregeld de audiënties van den vorst, die hem altijd met groote onderscheiding behandelde.

Het geschiedde nu, dat Raden Inoe van Daha, Raden Wira Nantaja genaamd,

zijn zuster Raden Galoeh Poespa Këntjana over geheel Java had gezocht, zonder haar te kunnen vinden, en besloot, naar het Maleische Rijk te gaan, waar een vorst van goddelijke afkomst heerschte, om de-zen te zien en de regeering van het Maleische rijk te leeren kennen. Zijn gevolg stelde hem voor, eerst naar Daha terug te keeren, zijn vader van zijn plan in kennis te stellen, en met alle kenteekenen van zijne vorstelijke waardigheid te reizen, maar de prins antwoordde: „Indien ik eerst terugkeer, zullen mijne ouders mij niet laten gaan. Ik heb echter reeds Sang Radja Goeroe geraadpleegd, en indien ik niet naar het Maleische land ga, zal ik mijne oudere zuster niet ontmoeten; daarom wensch ik er heen te gaan.” Den volgenden morgen vertrok de prins met zijn gevolg en volle muziek te paard naar Toeban, waar de Adipati hem ontving en hem vertelde, dat Patih Kërma Widjaja van Lasem met zeventuizend menschen ook naar het Maleische rijk was gegaan, om de dienaar van den Maleischen vorst te worden. De prins was blij, dat hij den Patih aldaar zou ontmoeten, en vroeg, hoe het kwam, dat een minister van zoo hoogen rang Lasem had verlaten, maar glimlachte, toen hij de nadere omstandigheden hoorde. Hij vertrok over Djajakatra en Palembang, waar hij door de Adipati's werd onthaald, en kwam te Bintan. De vorst zond Patih Kërma Widjaja met enkele Maleische hofbeambten aan boord van het prinselijk vaartuig, om hem te verwelkomen en naar het doel van zijne komst te vragen. De prins ontving hen met grooten eerbied, en naar de reden van zijn bezoek gevraagd, antwoordde hij: „Oom Patih en broeders, ik verzoek U, aan Z. M. eerbiedig mede te deelen, dat ik gekomen ben, om de merkwaardigheden van zijn rijk te zien, en met den wensch, Z.M. mijne opwachting te maken.” De Patih was zeer ingenomen met deze woorden, en prees tegenover den vorst den prins en zijn fijn gedrag. De vorst besloot, den prinsen uit te noodigen, bij hem

te wonen, en Patih Kërma Widjaja en de Temenggoeng met de jongeren hofbeambten werden uitgezonden, om hem in een plechtigen optocht af te halen.

Raden Wira Nantaja had intusschen de geschenken voor den vorst gereed gemaakt: twee jachthonden aan gouden kettingen, zeventig hellebaarden met goud beslagen, tien krissen met gouden handvatten, tien gewone krissen, een volledig stel gongs met snaar-instrumenten (gong tjëlëm-poeng) met jonge, schoone spelers er bij, twintig schoone meisjes en twintig schoone knapen, bekwaam in alle kunsten en spelen, en zeven menschen ervaren in de schrijfkunst, verdervelerlei kostbaarheden. Toen de Patih en de Temenggoeng hem kwamen afhalen, ging de prins met groot gevolg aan den wal, en nam plaats op een prachtig opgetooiden olifant; de zoon van Patih Kërma Widjaja zat met den gouden ankoes op den kop van het dier, en een jonge beambte van Daha zat achter den prins en hield het gele scherm boven hem. In plechtigen optocht, met volle muziek, ging het door de stad, de inwoners stroomden bij elkaar, en vrouwen en meisjes waren verrukt over de schoonheid van den prins en hielden hem voor een godenzoon, die uit den hemel was neergedaald.

Aan de poort van het paleis gekomen, wou de prins afstijgen, maar twee bëntara's brachten het bevel, den olifant tot aan de audiëntie-hal te brengen. Aldaar werd de prins door den grootvizier ontvangen en tot den vorst geleid, die hem hoffelijk groette, het eerbiedig „sëmbah” van den prins niet wou aannemen, hem aan de hand naar den troon leidde en hem naast zich liet plaats nemen. Raden Wira Nantaja ontving den titel „Ratoe Mëlajoe” en bleef bij den vorst in het paleis wonen. De prins vergezelde den vorst ook op een jachttocht naar Poelau Ledang (het schiereiland Malakka), en de twee jachthonden, die de prins den vorst had ten geschenke gegeven, Kiboe Nirang en Rangga Raja genoemd, ontmoetten een wit dwergheert,

dat de honden aanviel en ze dwong, in een rivier te springen, waarop het dwerg-hert verdween. Op de plaats waar dit gebeurd was, werd de nieuwe stad Malakka gebouwd. Voordat echter de vorst van Bintan naar Malakka verhuisde, kwam de Patih van Daha en bracht een schrijven van zijne vorst, dat Raden Wira Nantaja terugriep en hem mededeelde, dat zijne zuster den Raden Inoe van Koeripan te Kegelang had ontmoet. Raden Wira Nantaja besloot, zoo spoedig mogelijk naar Daha terug te keeren, en na een hartelijk afscheid van den vorst, en rijke geschenken ontvangen hebbende, vertrok Raden Wira Nantaja naar Toeban.

Later vertelt het „Hikajat Hang Toewah”, dat de Vorst van Malakka op raad van Patih Kërma Widjaja besloot, naar de hand van de dochter van den Batara van Madjapahit te dingen, en Hang Toewah maakt vijf reizen naar Java, waarvan het verhaal zeer breedspakig en dikwijls in herhalingen vervallende weet te vertellen.

De Vorst van Malakka zendt Patih Kërma Widjaja met Hang Toewah en zijne vrienden als geleiders naar Madjapahit met een brief, het aanzoek bevattende. Op een speciaal ervoor gebouwd vaartuig „Mendam Birahi” genoemd, zeilen zij naar de zee van Madjapahit. Patih Gadjah Mada, van hun aankomst in kennis gesteld, stuurt twee schepen uit, om hen te verwelkomen en levensmiddelen te brengen; beide schepen voeren den witten Tjëmara, waarmee zij wuiven, en de Maleiers antwoorden met een gelen Tjëmara. Brief en geleigeschenk worden in plechtigen optocht afgehaald; om den moed der Maleiers te beproeven, laat de Batara den stoet door zestig amokloopers aanvallen, die echter de Maleiers alleen mogen neerstooten, indien deze vluchten. Geen van de gezanten en hun gevolg verlaat echter zijn plaats naast den olifant, die brief en geschenken draagt, en de stoet bereikt het paleis. Het aanzoek wordt vriendelijk ontvangen; op het antwoord moeten de Maleiers echter wachten,

totdat Raden Aria Sina en Rangga, die de Batara als gezanten naar het rijk der Klinganeezen heeft gezonden, terugkomen. Deze laten niet lang op zich wachten, en Hang Toewah is de eenige, die twee paarden, geschenken van den Vorst der Klinganeezen, kan berijden; van de Sëkinangpoort geniet de Batara van het schouwspel. De Batara gelast dan Raden Aria, Demang Gadjah Përtala, Rangga en Djaksa Tëmendra, met Patih Kërma Widjaja als gezanten naar Malakka te gaan, begeleid door een gevolg van vierduizend menschen, om den Vorst van Malakka uit te noodigen, naar Madjapahit te komen.

Als in Malakka alles gereed, en een nieuw staatsievaartuig, de „Kota Sëgara”, gebouwd is, vertrekt de Vorst van Malakka, begeleid door Patih Kërma Widjaja, Hang Toewah en zijne vrienden en groot gevolg. Over Palembang, Djajakatra en Toeban zeilt hij naar Madjapahit, waar in den tusschentijd een paleis voor hem is gebouwd. Zoodra het bericht van zijne aankomst ontvangen is, worden markt en straten van Madjapahit schoon gemaakt, de inwoners moeten zich feestelijk kleden, en leenvorsten, prinsen en edellieden moeten met den rij-olifant van den Batara en paarden voor zijn gevolg den vorst afhalen. Op dien olifant gezeten houdt de Vorst van Malakka zijn plechtigen intocht te Madjapahit, omgeven door den reusachtigen stoet. Naast den olifant gaan Hang Toewah en zijne vrienden, altijd op hunne hoede. Tot in de audiëntie-hal (paseban agoeng) wordt de olifant gebracht, en Patih Aria Gadjah Mada ontvangt den vorst en voert hem naar den Batara, die hem naast zich op den troon laat plaats nemen. Een groot feest wordt in de audiëntie-hal gevierd; Hang Toewah en zijne vrienden nemen echter niet daaraan deel, maar zitten als pages naast den Vorst van Malakka en verliezen hem en de javaansche vorsten niet uit het oog. Na afloop van het feest wordt de Vorst van Malakka in zijn nieuw paleis gevoerd, en iederen dag maakt hij den Batara zijne opwachting en

spijs met hem, in afwachting van het begin der huwelijksfeestelijkheden.

De Batara en Patih Gadjah Mada zien echter in Hang Toewah een tegenstander, door wiens waakzaamheid het hun niet zal gelukken, den Vorst van Malakka in de door hen gewenschte afhankelijkheid te brengen, en ze besluiten hem te dooden. Eene poging, Hang Toewah bij een feest beschonken te maken en hem bij het dansen te doen neersteken, mislukt, aanzien Hang Toewah de list begrijpt, zich wel als beschonken aanstelt, maar alleen den kris-dans wil dansen, en het zoo doet, dat de soldaat, die achter een pilaar op hem loert, den moed verliest. Als de huwelijksfeestelijkheden reeds van beide kanten zijn begonnen, moet de beste lansvechter van den Batara de Maleiers uitdagen, en Hang Toewah treedt hem tegemoet en slaat met zijn dolk de lans stuk. De strijder trekt zijn kris, maar Hang Toewah versmaadt het, met hem te vechten, en Patih Gadjah Mada pakt de hand van den krijgsman, moet hem echter op bevel van den Batara weer loslaten, en Hang Toewah, tot vechten gedwongen, doorsteekt hem met zijn kris. Bij een ander feest in de Paseban Agoeng begint een beroemde krijgsman, Taming Sari genoemd, in de hal amok te maken. Allen vluchten, de Batara trekt den Vorst van Malakka mee in het binnenste van het paleis, en Hang Toewah treedt Taming Sari tegemoet. Hij kan hem echter niet wonden, en eerst nadat hij met Taming Sari den kris heeft geruild, gelukt het Hang Toewah, na een verwoed gevecht Taming Sari te dooden. Ter belooning wordt Hang Toewah door den Batara het rivier-gebied van Djemadja (anak soengai Djemadja — een van de Anambas-eilanden?) in leen gegeven, en ten geschenke de kris van Taming Sari, waarover Hang Toewah blijder is dan over tien Djemadja's. (Met dezen kris blijft het geluk (toewah?) van den held op magische wijze verbonden tot aan het einde van den roman, en met het verlies van

dezen kris, samen met de kroon van Boekit Segoentang, in de zeestraat van Singapoera, verdwijnen ook het geluk, de gezondheid en kracht van Hang Toewah).

De dood van Taming Sari in de audiëntie-hal bespoedigt echter het huwelijk, want de wijzen van Madjapahit houden het voor een slecht voorteeiken, en Batara wenscht de audiëntie-hal te laten reinigen (membasoe), zoodra de feestelijkheden afgelopen zijn. Het huwelijk wordt dus voltrokken, en de Vorst van Malakka houdt verblijf in het paleis van den Batara tot aan het plechtige bad. Dezen tijd benut Hang Toewah om Sang Persanta Nala, op den berg Wirana Poera, op te zoeken. In zijn jeugd was Hang Toewah bij den wijzen Adi Poetra geweest, die in het gebergte (van Bintan?) leefde, en deze had hem geraden, als hij later naar Madjapahit kwam, zijne broeders op te zoeken, waarvan de eene, Raden Aria Sina, beambte in den dienst van den Batara was, terwijl de oudste, Sang Persanta Nala, als kluizenaar op den berg Wirana Poera leefde. Met zijne vrienden bereikt Hang Toewah den berg Wirana Poera; de kluizenaars, die aan den voet van den berg leven, zijn verwonderd over de komst van Maleiers, en waarschuwen hen, dat reeds zestig prinszen, die zijne dienaren zijn geworden, vergeefs er op wachten, dat Sang Persanta Nala hen onderwijst, en dat hij aan Maleiers zeker zijne wijsheid niet zal mededeelen. Hang Toewah en zijne vrienden beklimmen echter den berg en komen na twee dagen aan de woning van den kluizenaar, die echter verlaten is. Hang Toewah verbiedt zijn vrienden, van de vruchten en bloemen te plukken, en zoekt den kluizenaar op den top van den berg. Hij ontmoet een eerbiedwaardigen grijsaard, met priestergeraad en priestertermuts (berkain dalong dan beketo) en valt hem te voet. Sang Persanta Nala groet hem met eene geluksvoorspelling en neemt hem mee naar zijne kluizenaarshut, waar hij ook Hang Toewah's vrienden vriendelijk groet. Op zijne uit-

noodiging halen zij van de vruchten, die hen zelf vragen, ze te plukken, en waar ééne vrucht geplukt wordt, groeien er tien nieuwe. De wijze neemt ze als leerlingen aan en onderwijst ze in alle kunsten der krijgers en aanvoerders; Hang Toewah wordt zijn lieveling, want hij eet niet en slaapt niet en wijkt niet van de zij van Sang Persanta Nala. Nadat de wijze aan Hang Toewah alles heeft geleerd behalve de kunst der askese en der verkrijging van bovennatuurlijke macht (bertapa dan kesaktian), die Hang Toewah zelf voor een krijgsman niet noodig acht, zendt hij hem en zijne vrienden terug naar Madjapahit. Door Patih Gadjah Mada onder-vraagd, waar hij al dien tijd geweest is, antwoordt Hang Toewah, dat hij door ziekte is verhinderd geweest, hem zijne opwachting te maken, en alleen Raden Aria weet, dat Hang Toewah bij zijn broer is geweest.

De Vorst van Malakka en zijne echtgenooten nemen het plechtige bad in een bad-paviljoen (pantja persada) van 17 verdiepingen onder groot prachtvertoon, en keeren terug in het paleis. Patih Gadjah Mada heeft in den tusschentijd uitgevonden, dat Hang Toewah met den kris van Taming Sari onoverwinnelijk is, want het geheim van den kris is, dat niemand den bezitter er van kan overwinnen, en door een meesterdief, Sang Bimasina genoemd, laat hij den kris stelen, terwijl Hang Toewah op last van den Batara in de audiëntie-hal van de geschiedenis der vroegere vorsten moet vertellen. Hang Toewah steelt echter den kris van den naast hem zittenden Patih Gadjah Mada en ontvangt den kris van Taming Sari van den Batara terug. (vergl. het vorig opstel). Verschillende nieuwe pogingen, hem dronken te maken, hebben als eenig gevolg, dat ook de Vorst van Malakka het spel doorziet. Ook een plan, Hang Toewah tegen amokloopers in de stad uit te zenden en hem door een groote overmacht te doen overvallen, baat niet, want door in een nauwe blinde steeg te vluchten

wordt Hang Toewah zijne zeventig aanvallers meester, en, ofschoon uitgeput, in de audiëntie-hal teruggekeerd, geeft hij den Batara en Patih Gadjah Mada duidelijk te kennen, dat hij hun verraad doorziet. De Patih kent echter nog een krijger, Sang Winara Sementera, de leer-aar van alle groote krijgslieden van Madjapahit, die sedert zeven jaren in askese onder den grond leeft zonder te eten, drinken en slapen, om nog grootere tooverkracht te verkrijgen. De Patih laat hem door een dienaar ontbieden; eerst na driemaal aangeropen te zijn antwoordt Sang Winara, want er ontbreken nog zeven dagen aan de voltooiing van zijn askese, en in deze zeven dagen mocht hij slechts zeven woorden spreken. Door zijn antwoord blijft echter de askese onvoltooid, en dus is hij niet in staat, Hang Toewah te dooden. Hij kan allerlei gedaanten aannemen, maar Hang Toewah herkent hem toch, en bij de derde poging slaat hij Sang Winara Sementera het hoofd af, dat volgens de opdracht van Sang Winara door zijne leerlingen aan den voet van den berg Imagiri moet worden begraven. Na zeven jaren zouden zij het weder opgraven, en Sang Winara zou dan in het leven terugkeeren.

Patih Gadjah Mada poogt nog, Sang Persanta Nala te doen ontbieden om Hang Toewah te dooden, maar het gevolg van Sang Wira, die uitgezonden wordt, om den wijze te halen wordt grootendeels door wilde beesten verscheurd, en Sang Wira kan niet eens de woning van den kluizenaar vinden. De Patih en de Batara begrijpen, dat Sang Persanta Nala hen niet wil helpen; zij moeten dus het aanzoek van den Vorst van Malakka, met zijne echtgenooten naar zijn rijk te mogen terugkeeren, toestaan. Voor het vertrek wreken echter Hang Toewah en zijne vrienden nog het verraderlijk gedrag van den Batara en den Patih door een verboden lusttuin „Penglipoeer Lara" van den Batara te verwoesten. De Batara zendt duizend hellebaardijs uit, om de Maleiers te dooden, Hang Toewah en zijne vrienden

slaan de spitsen van de hellebaarden af, de soldaten nemen de vlucht, en Hang Toewah verontschuldigt zich, dat hij niet had geweten, dat de lusttuin verboden was, en dat de hellebaardiers hem op last van den Batara hadden moeten afmaken (vergl. het vorig opstel.) De Batara en Patih Gadjah Mada troosten zich met de gedachte, dat zij Hang Toewah later wel eens in hunne handen zullen krijgen, en de Vorst van Malakka keert ongehinderd met zijne echtgenooten en zijn gevolg naar Malakka terug, en Rangga, Patih Serangka Dohan en Kioe Temingdera begeleiden hen op last van den Batara. Uit dezen echt worden twee prinsjes geboren, Raden Bahar en Raden Badjau. Van de geboorte van Raden Bahar wordt de Batara van Madjapahit door een gezantschap in kennis gesteld, en hij zendt den Rangga en Djaksa naar Malakka met geschenken voor zijnen kleinzoon: veertig maagden van groote schoonheid, veertig jonge, schoone zoons van edellieden, ervaren in alle wapenkunsten, een vol orkest, en een paard met gouden zadel.

Later trouwt echter de Vorst van Malakka ook nog met Toen Tedja, de dochter van den Bendahara Seri Boewana van Inderapoera, en veronachtzaamt wegens zijne nieuwe gemalin zijne eerst echtgenooten, de prinses van Madjapahit. De Batara zendt den Rangga en Barat Ketika met nieuwe geschenken voor zijne kleinzoons naar Malakka, om uit te vinden, hoe de zaken er staan. Officieel verklaren de gezanten, dat zij niet gekomen zijn om den vorsten naar Madjapahit te ontbieden (menjamboet), en dat de Batara hen slechts heeft gezonden omdat geen gezantschap van den vorst gekomen was en de Batara vreesde, dat er moeilijkheden waren gerezen. Op een wenk van den vorst antwoordt Hang Toewah, dat van Inderapoera en Tringganoe gevaar had gedreigd, dat echter nu de vorst reeds bezig was, eene gezantschap naar Madjapahit uit te rusten. Hang Toewah wordt ook als gezant naar Madjapahit gezonden, vergezeld van zijne trouwe

vrienden. De roman herhaalt dan gedeeltelijk vroegere avonturen: het aanvallen van den stoet der gezanten door amokloopers, het stelen van den kris in de audiëntiehal, en eene poging, Hang Toewah bij het dansen te doen vermoorden door een soldaat, Samirang genoemd. Een ander soldaat, Prawira Japra, probeert, Hang Toewah bij het baden jas en sarong te ontselen, die de Batara naar Malakka wil zenden met een bericht, dat Hang Toewah in het paleis van den Batara op overspel met een van de hofdames was betrapt en het verzoek aan den vorst van Malakka, Hang Toewah te doen dooden. Hang Toewah slaat echter den dief het hoofd af, slaat ook veertig hellebaardiers, die hem moeten aanvallen terwijl hij in de rivier zijn behoefte doet, op de vlucht, en toen Sangga Ningsoen, een beroemde soldaat, hem werkelijk in den nacht den kris van Taming Sari heeft ontstolen, haalt Hang Toewah nog in dezelfde nacht zijn kris uit de woning van Patih Gadjah Mada terug. Ten einde raad besluiten de Batara en de Patih, de Maleiers na afloop van een drinkgelag door de zeventuizend wachters van het paleis te doen ombrengen. Als allen dronken zijn, de Patih ook, trekt zich de Batara in het paleis terug, en de Maleiers verlaten de audiëntiehal, die achter hen gesloten wordt. De wachters vallen hen aan, geholpen door de beampten, maar Hang Toewah en zijne vrienden verwijderen zich door de zeven poorten van het paleis en laten vele dooden en gewonden onder de Javanen achter. De Batara verontschuldigt den overval later met de dronkenschap zijner beampten, en Hang Toewah wordt naar Malakka teruggezonden met een brief, die den vorst verzoekt, naar Madjapahit te komen.

De Vorst van Malakka besluit, aan deze uitnoodiging te voldoen, maar zonder zijne echtgenooten mee te nemen, en vertrekt naar Madjapahit, begeleid door Hang Toewah en zijne vrienden. In Madjapahit is men echter besloten, hem niet levend te laten terugkeeren, en de Tëmëng-

gong van Madjapahit heeft zich reeds aangeboden, om den Vorst van Malakka in de audiëntie-hal neer te steken. Hang Toewah heeft den optocht naar het paleis zoo geordend, dat hij meer op een krijgstocht lijkt en aan de gelaats-uitdrukking van de Maleiers zien allen, dat een poging, den vorst kwaad te doen, een groot bloedbad ten gevolge zal hebben. Aan de audiëntie-hal angekommen, schrijdt Hang Toewah voor den vorst in de hal en Patih Gadjah Mada, die den vorst moet ontvangen, houdt den Tëmënggong bij de hand vast en verliest hem ook later niet uit het oog. Als de Batara zijn schoonzoon weerziet, verandert hij van gevoelen en ontvangt hem met groote liefde. Het paleis Daroe's-salam wordt den vorst als woning toegewezen. Het avontuur met de amokloopers in de stad wordt herhaald, en behalve Sang Winara Sëmëntera verliest nu nog Pëtala Boemi het leven bij eene poging, Hang Toewah in den nacht te vermoorden. Voor zijn dood laat hij echter Patih Gadjah Mada verzoeken, voor zijn zoon Kërtala Sari te willen zorgen, die op het oogenblik op eene rooftocht naar Daha is, en die meer tooverkunsten verstaat dan zijn vader. Te rechter tijd komt Toen Oetama van Malakka met een brief van den Groot-vizier, dat Raden Bahar uit verlangen naar zijn vader ziek is geworden, en de Vorst van Malakka kan ongehinderd in zijn rijk terugkeeren. Patih Gadjah Mada zendt echter nog een meesterdief, Mërga Paksi, en zijne zes broeders mee naar Malakka, om de stad uit te plunderen en Hang Toewah te vermoorden. De Tëmënggong van Malakka, die over de stad heeft te waken, is machteloos tegenover de roofpartijen, die de inwoners verontrusten, en Merga

Paksi maakt grooten buit, totdat Hang Toewah de zaak in handen neemt, de roovers weet te verschalken door zich in hun bende te doen opnemen, en ze doodt. Kërtala Sari, de zoon van Pëtala Boemi, gaat met medeweten van den Batara en Patih Gadjah Mada ook naar Malakka, om den dood van zijn vader te wreken en zoo mogelijk niet alleen Hang Toewah, maar ook den vorst om te brengen. Hij besteeft niet alleen de rijke kooplieden, maar ook nog den grootvizier, totdat Hang Toewah hem op eene nachtelijke rooftocht afmaakt.

Eindelijk sterft de Batara van Madjapahit, en Patih Gadjah Mada zendt den Barat Ketika naar Malakka met een schrijven, om den vorst te vragen, Raden Bahar als opvolger van den Batara naar Madjapahit te zenden. De Vorst en de Raden Mas Ajoe stemmen toe, en vergezelt van Hang Toewah vertrekt Raden Bahar naar Madjapahit, waar Patih Gadjah Mada en de leenvorsten hem plechtig inhalen. Op een gunstig oogenblik vergaderen alle leenvorsten, ministers en beambten in de audiëntie-hal. Raden Bahar verschijnt, de kronings-keteltrom wordt geslagen, en allen buigen tot aan den grond en roepen „Daulat Seri Batara'". Nadat dit driemaal is geschied, heeft een groot feest in de audiëntie-hal plaats, en daarmee is de plechtigheid afgelopen. Als Hang Toewah ziet, dat Raden Bahar geen gevaren dreigen, keert hij terug naar Malakka.

Met de kroning van Raden Bahar schijnt ook de veete tusschen Madjapahit en Malakka te zijn geëindigd, en van Java wordt in het „Hikajat Hang Toewah" niets meer verteld. W'Allahoe a'lam bi's-sawab.

HINDOE-JAVAANSCH E SAGEN

door

BOEDIHARDJA.

Uit onze inleiding zagen wij, dat de Mahabharata-legenden eigenlijk neerkomen op de vertellingen van Bhagawan Oe grasrawa aan Bhagawan Sonaka, welke vertellingen meerendeels een weergave behelzen van het gesprek tusschen Bhagawan Waisampajana en koning Djanamedjaya.

Om ons verhaal de oorspronkelijke tint zooveel mogelijk te doen behouden, zullen wij hieronder Bhagawan Oe grasrawa aan het woord laten.

II

De geschiedenis van

Doerghandini en Santanoe.

„Mijn zoon Oe grasrawa! Wees standvastig in uw gunst jegens mij. Ik wensch van u te vernemen het „het-hart-bevre digend" verhaal, namelijk het verhaal, dat Waisampayana aan Grootvorst Djanamedjaya vertelde."

Zoo sprak Bhagawan Sonaka. Oe grasrawa antwoordde:

„Bhagawan Waisampayana sprak aldus: „Met Uw verlof Koning, Grootvorst Djanamedjaya! Uw bhoedjanga (geleerde) zal U vertellen van de Bharata-kroniek, die samengesteld is door Uw voorvader, Bhagawan Byasa. Het past den Koning ze te hooren, Hem, die zijn vijanden ten onder wenschte te brengen. Als Hij het verhaal gehoord heeft, zal Hij in staat zijn de heele wereld te onderwerpen. Zijn vijanden zullen allen verdelgd worden en niet bij machte zijn Zijn gelaat aan te blikken, en Zijn macht zal een zege zijn voor Zijn dienaren. Verder is het goed, dat de heilige Mahabharata gelezen wordt tijdens het doodenoffer. Het verheerlijkt de Pitara's (zielen der afge-

storvenen) en zij zullen terugkeeren naar de swargaloka (hemel). Ik zal eerst vertellen over de familierelaties van Bhagawan Byasa, daarna over de Pandawa's. Luister, Grootvorst! het verhaal luidt aldus:

„Er was eens een koning, Basoe paritjara genaamd, wiens paleis stond op Tjédiwisa. Uit het geslacht Poeroe was hij ontsproten. Hij deed tapa (boetedoening, eigenlijk: zelfdwang), ten einde de gunst van God Indra te erlangen.

Als belooning voor zijn rein gepeins kreeg hij van God Indra de wagen „Amaradjaya", welke rijkelijke versieringen de zeven dwipa's (landen, eilanden) deden beroeren. Ook kreeg hij van God Indra een talisman, die den vorst over zijn vijanden deed zegevieren. Verder kreeg hij ook de gave de taal der dieren te verstaan. Daarna sloot hij, de groote heerscher, vriendschap met God Indra.

Er is een groote rivier, Soektimati genaamd, die op den berg Kolagiri ontspringt. Het water van deze rivier stroomde langs de residentie van den koning.

Kolagiri geraakte verliefd op Soektimati; hij randde haar aan, waardoor haar stroom een stremming ondervond. Uit deze aanranding werden twee kinderen geboren, een jongen en een meisje. De jongen heette Basoeprada, zijn zusje, volmaakt in schoonheid, werd Girika geheeten.

Op jacht zijnde bemerkte de koning, dat het water van Soektimati stil stond en niet naar het paleis stroomde. Ook ontdekte de koning, dat de stremming van dien stroom te wijten was aan den berg Kolagiri; hij maakte daaraan een einde, en vond toen de twee kinderen, den jongen en het meisje.

Hij nam de kinderen tot zich; de jongen, Basoeprada, werd, — op mannelijken leef-

tijd gekomen — tot zijn senapati (legeraanvoerder) aangesteld; het meisje, volmaakt in schoonheid, Girika, werd gemalin van koning Basoeparitjara.

Op zekeren dag, toen de koning zich ter jacht begaf, zag hij in het woud allereerste schoone bloemen prijken. Dit deed hem denken aan de schoonheid van Girika; het was, alsof hij voor zich zag: de pracht van haar tanden, haar liefelijke oogen, die hem bevallig tegenblikten, alsmede haar sierlijk gevormde borsten.

Zoover liet koning Basoeparitjara zich door het minneleed vervoeren, dat zijn „kama” hem ontvloodt, hetwelk hij in een blad opving. De taal der dieren machtig zijnde, riep hij een op dat tijdstip in de lucht zwevende helang-vogel (valk), Syena genaamd. Dezen vogel gelastte hij zijn „kama” naar zijn gemalin te brengen.

De „kama” medenemende vloog Syena heen. Toen deze zich in de lucht bevond, ontmoette hij een anderen helang. Het blad met den inhoud voor een prooi aanzijnde, bevocht deze vogel Syena, waardoor het blad uiteen scheurde en de inhoud weg vloede.

De „kama” viel in de rivier Yamoena, een verbazend diepe rivier, waar ze ingeslikt werd door een vrouwelijke visch, een vleeschwording van een door een vervloeking getroffen Widyadhari. De ingeslikte „kama” had de uitwerking, alsof de visch een omarming van den koning smaakte, en zij geraakte in gezegenden toestand.

Er was een zekere Dasabala, een dienaar van koning Basoeparitjara, die het beroep van veerman uitoefende. Hij ving de groote visch. Deze vertelde hem haar „poerwakarma” (vroegere daden) en deed hem het verzoek haar niet te dooden.

De visch bracht twee kinderen ter wereld, telgen dus van den vorst, een jongen en een meisje. Daarna herkreeg de visch haar gedaante van Widyadhari; zij zweefde in de lucht en keerde naar den hemel terug, verlost als zij was uit haar toestand van vervloeking.

Dasabala was daarover zeer verbaasd en niet minder over haar bevalling van de twee kinderen. Hij bracht deze kinderen naar koning Basoeparitjara. De vorst herinnerde zich zijn „kama”, die hij door Syena naar zijn gemalin Dewi Girika had laten brengen. Hij begreep, dat deze kinderen hun geboorte te danken hadden aan zijn „kama” en een helderziend vorst zijnde, nam hij de kinderen tot zich en bracht hen groot.

De jongen, Matsyapati geheeten, werd later koning van het rijk Wirata. Het meisje gaf hij aan Dasabala terug. Zij werd Doergandhini (Kwalijkkriekende) geheeten, want zij had een lucht als die van een riviervis. Zij werd een poetri (prinses) van den ratoe (vorst, hoofdman) der toeha-rawa's (watergebied bewoners), die aan de Yamoena woonde met name Dasabala.

Zij kreeg de opdracht om menschen, die de Yamoena wilden oversteken, over het water te helpen door middel van een boot. Zij kreeg mede den last om genezing te zoeken bij menschen, die het veer overstaken. Dengene, die haar van haar slechten reuk kon bevrijden, moest zij tot echtgenoot nemen. Dat was het doel, dat zij het veer bediende.

Er was een rsi (asceet), Bhagawan Parasara geheeten, zoon van Bhagawan Wasistha. Hij kwam aan de Yamoena en wilde de rivier oversteken, en sprak:

„Schoone vrouwe, verbaasd ben ik uw schoonheid te aanschouwen. Wie heeft u tot dochter? Hoe wordt gij geheeten? Hoe heeten uw vader en uw moeder? Als gij reeds in het bezit van een echtgenoot zijt, dan kan ik niet begrijpen, waarom hij uw schoonheid niet weet te sparen en u het veer laten bedienen. Het is wel vreemd, dat hij u niet aanbidt.”

Zoo sprak Parasara. Doergandhini antwoordde:

„Met uw verlof, eerwaarde groot-rsi! Ik ben de dochter van mijn vader, Dasabala. Hij heeft mij het veer laten bedienen, opdat ik genezing kan vinden bij

den een of ander, die de Yamoena oversteekt." Daarop vertelde zij, dat haar kwaal bestond in het afgeven van een stank. „Wie je van je slechte lucht kan bevrijden, zij je echtgenoot" zoo luidt de raad van mijn vader."

Zoo sprak Doergandhini. Getroffen was het hart van Parasara, aangedaan was hij door minnepijn. Toen zij zich gezamenlijk in de boot bevonden, sprak hij Doergandhini toe: „Schoone vrouwe, als het zoo is, zal ik u van uw kwaal genezen".

Parasara raakte het lichaam van Doergandhini aan, waardoor zij een heerlijken geur verspreide tot over een afstand van honderd yodjana's. Daarom werd zij Satayodjanagandhi geheeten. ⁽¹⁾

Bhagawan Parasara en Satayodjanagandhi omhelsden elkaar en weldra gaven zij zich over aan elkaars minnekoozen. De boot werd door middel van een „mantra" (tooverspreuk) in een eiland veranderd te midden van de Yamoena, en dit eiland werd omhuld door witte wolken, zoodat het van uit de oevers niet zichtbaar was. Daar speelde zich het tooneel der liefde af.

Geruimen tijd vertoefden zij daar, en Satayodjanagandhi geraakte in gezegenden toestand. Zij beviel van een zoon, die zoo geboren, zoo volwassen was, en de spreuken uit de Weda's (wetboek, heilig geschrift) kende. Hij werd Byasa geheeten. Op een dwipa (eiland) werd hij ter wereld gebracht: daarom heette hij ook Dwai-payana.

Bhagawan Parasara ging verder zijns weegs. Satayodjanagandhi herkreëg haar maagddom, hetgeen een gunst was van Bhagawan Byasa. Deze werd later de aangebedene van Uwer Majesteits bhoe-djanga (geleerde), aangebeden bij de manggala (heilvolle aanhef) van de verhalen, die oorspronkelijk door hem sa-

(1) In de Kawi-tekst staat Sayodjanagandhi in stede van Satayodjanagandhi. Dit moet een vergissing zijn. Sayodjana beteekent: één yodjana mijl; satayodjana bet. honderd yodjana's.

mengesteld zijn." (2)

Koning Djanamedjaya sprak. „Vervolg uw vertelling, mijn eerwaarde; openbaar mij eens het verhaal van koning Santa-noel!"

„Het zij zoo" antwoordde Bhagawan Waisampayana, en vertelde:

Er was een koning, Mahabhima genaamd, een vorst uit het Soerya-geslacht. Hij maakte offers, duizend aswamedha- (paardenoffers) en honderd radjasoeya-offers (koningschapsoffers). Als belooning van dezen daad van vroomheid keerde hij in den hemel terug.

Na geruimen tijd in den hemel te zijn verbleven, maakte hij op zekeren dag zijn opwachting bij god Brahma. Alle dewata's (goden) waren bij de audiëntie aanwezig, zoo ook Dewi Gangga (godin van de Gangga-rivier).

Het toeval wilde, dat de tapih (kleed van een vrouw) van Dewi Gangga door den wind werd opgelicht. Alle aanwezige dewata's durfden hun blikken niet opslaan. Mahabhima deed het echter. Dit bemerkende was god Brahma zeer vertoornd en sprak de vervloeking, dat Mahabhima weer als mensch ter wereld zou komen en Dewi Gangga tot echtgenoot zou hebben. Zulk een vervloeking door een god uitgesproken heeft altijd haar slechte uitwerking. Dewi Gangga was hierover zeer bedroefd. Zij daalde uit den hemel neer en ontmoette de Astakam's (acht goddelijke gebroeders), die te voren door een vervloeking getroffen waren en daardoor hun hoedanigheden van dewa

(2) Zooals wij reeds eerder opmerkten werd en wordt Byasa beschouwd als de auteur van het Mahabharata. Het was gebruikelijk, dat bewerkers van dit gedicht (ook andere oorspronkelijke werken) aan het begin van hun werk een lofrede uitspreken op den auteur. Zulk een aanhef heet „manggala".

Een dergelijk manggala vindt men o. a. aan het begin van het gedicht Arjoenawiwaha. Volgens Prof. Kern luidt die in vertaling: „De geest van den ware Wijze heeft dien trap van wijsheid bereikt, waarop hij de nietigheid der wereldsche schijn gestalten inziet, niet uit zinnelijkheid handelt hij, gelijk het gros der wereldlingen; volmaakt te worden in roem en macht over de natuur is zijn streven. Enz.

verloren hadden. Dewi Gangga vroeg hen, zeggende: (blz 3).

„Gijlieden, Astabasoe's! gij ziet er allen zoo bedroefd uit. Wat is de reden daarvan?"

De Astabasoe's deelden haar de reden van hun droefheid mede, zeggende:

„Er is een rsi, Wasistha is zijn naam. Hij is de bezitter van de koe Nandini. Wij ontstalen hem die koe. Uit woede vervloekte hij ons, zoodat wij als menschen op aarde moeten leven."

Zoo spraken de Astabasoe's. Dewi Gangga nam weer het woord, zeggende:

„Mahabhima werd door god Brahma vervloekt om in een mensch geboren te worden: als een zoon van Koning Pratipa zal hij ter wereld worden gebracht. Mij zal hij tot vrouw hebben. Als gij door een vervloeking getroffen zijt, Astabasoe's! wilt dan door mij als menschen geboren worden. Zoo zult gij niet lang op aarde behoeven te leven. Ik heb me voorgenomen als mensch geen rekenschap van mijn handelingen te zullen geven aan mijn echtgenoot. Zoo zulks van mij geëischt zal worden, dan verlaat ik mijn echtgenoot en keer naar den hemel terug. Van god Brahma heb ik de toezegging gekregen verlost te worden van de vervloeking, nadat ik acht kinderen ter wereld zal hebben gebracht.

De Astabasoe's spraken: „Goed, als het zoo is; wij willen met ons achten door u ter wereld gebracht worden. Wij hebben u echter dit verzoek te doen: Gooi elk van ons na onze geboorte direct in de Gangga-rivier, dan zullen wij niet lang als menschen behoeven te leven. Prabhata (de jongste der Astabasoe's) moet langen tijd een mensch blijven, want zijn zonde is grooter dan die van de overigen van ons."

Zoo waren de woorden van zeven der Astabasoe's. Dewi Gangga beloofde aan dat verzoek gevolg te zullen geven.

Een geruimen tijd verliep. Verhaald zij nu van koning Pratipa, koning van Hastinapoera. Hij verrichtte tapa aan

den oever van de Gangga-rivier, door zich in het water te dompelen. 's Avonds begaf hij zich te water en ging er pas uit bij het morgenkrieken. Dit deed hij herhaalde malen. Iederen Maandag ont-hield hij zich van eenig voedsel.

Dewi Gangga kwam hem hulde brengen, zeggende: „He, Koeroe-vorst, koning Pratipa! Ik ben de godin van deze rivier, belangstellende in uw daad van zelfkastijding. Tot u gevoel ik mij aangetrokken, daarom kom ik hier bij u: u hulde te brengen is het doel van mijn komst."

Koning Pratipa antwoordde: „Dewi Gangga, buitengewoon is de schoonheid van uw uiterlijk. Alle aantrekkelijkheden zijn in uw persoonlijkheid vereenigd. Toch veroorzaakt zulks bij mij geen minneleed. Zooals een vader zijn dochter aanschouwt, zoo gevoelt mijn hart, terwijl ik u zie. Ook de wijze, hoe gij een plaats op mijn schoot inneemt, is die van een dochter ten aanzien van haar vader. De linker dij is de plaats, waar de vrouw op de schoot van haar man zit. De rechter dij hebt gij gekozen; wees daarom een schoondochter van mij, indien ik een zoon mocht krijgen."

Zoo sprak koning Pratipa, waarop Dewi Gangga verdween. Nadat koning Pratipa zijn tapa volbracht had, keerde hij naar zijn paleis terug, zijn gemalin, Soenanda genaamd, werd zwanger. Mahabhima, die indertijd door de vervloeking van god Brahma getroffen werd, daalde in haar neder.

Toen de tijd daar was, beviel de vorstin van een jongen, die den naam Santanoe kreeg. Hij groeide op tot een volmaakt jongeling, weldra volleerd in den wapenhandel. Toen de daartoe geschikte tijd aanbrak, werd hij als koning ingehuldigd, zijn vader opvolgende in het regeeren van het rijk. Koning Pratipa ging daarop een kluizenaarsleven in het woud leiden.

Er zij verhaald, dat koning Santanoe zich op jacht begaf in het woud aan de groote Gangga-rivier. Hij volgde de rivier stroomopwaarts, geheel alleen, zonder eenig gevolg.

Nadat hij zoo een verren afstand had afgelegd, kwam hij Dewi Gangga tegen, bevallig in haar kleeding, als het ware de godin Sri (de gemalin van god Wisnoe) op aarde neergedaald. Getroffen was Santanoe, toen hij Dewi Gangga zag, en sprak:

„O, schoone vrouwe, wonderbaarlijk in bevalligheid van volmaakte lichaamsvormen! Wie heeft u tot dochter? Wat voert u hierheen, dat ik u hier op het strand van de Gangga-rivier aantref? Totaal verteederd door liefde ben ik, en wensch niets vuriger dan u te bezitten.”

Dewi Gangga antwoordde: „Zijne Majesteit koning Santanoe vraagt mij, wie ik ben? Inderdaad, gij kent mij niet meer. Mijn naam is Djahnawi (een andere benaming voor Gangga): mijn doel is mij aan u over te leveren. Uw vader heeft den wensch uitgesproken, mij tot schoon-dochter te hebben, n.l. toen hij laatst tapa verrichtte aan den oever dezer rivier. Ik heb u echter een voorwaarde te stellen: Beloof geen ongepaste woorden tot mij te zullen uiten en geen rekenschap van mijn handelingen te zullen vragen. Wordt een enkel ruw woord tegen mij geuit, of word ik in mijn vrijheid van handelen belemmerd, dan zal ik u verlaten.”

Zoo waren de woorden van Dewi Gangga. Koning Santanoe stemde in het verzoek van Gangga toe; daarna keerde hij naar zijn paleis terug, Dewi Gangga met zich mede nemende.

Innig beminden koning Santanoe en Dewi Gangga elkander. Maanden en jaren verliepen. Gelukkig gevoelden zij zich, den tijd doorbrengende in zalig liefde genot. De Astabasoe's namen een voor een in Dewi Gangga incarnatie. Ieder jaar beviel zij van een zoon. Zeven was het aantal der Astabasoe's, die reeds door haar waren ter wereld gebracht, n.l. Dhara, Dhroewa, Soma, Apah, Anila, Nala en Pratyangga.

Zoo werd ieder jaar een menschwording van de Astabasoe's in de rivier geworpen. Nadat zeven kinderen achtereenvolgens in de Gangga-rivier geworpen waren, was

het de beurt van Prabhatra, d.i. de jongste der Astabasoe's, om ter wereld gebracht te worden.

Koning Santanoe sprak tot Dewi Gangga: „Gangga! zeer groot is het aantal van uw kinderen, maar alle hebt gij in de rivier geworpen. Erg wreed is uw handelwijze. Houd toch op met zulk een handelwijze, en schei uit uw kinderen te vermoorden!”

Zoo sprak koning Santanoe. Dewi Gangga antwoordde:

„Indertijd deed ik koning Santanoe het verzoek, mij in geen van mijn handelingen te belemmeren. Dit doet gij nu. Wat de reden is, dat ik de kinderen in de rivier heb geworpen, zal ik u vertellen:

„Er waren acht gebroeders, de Astabasoe's genaamd, zoons van god Dhama, n.l. Dhara, Dhroewa, Soma, Apah, Anila, Nala, Pratyangga en Prabhata. Zij hadden tot (gemeenschappelijke) vrouw Dyoh. ⁽³⁾ Er is een rsi, bhagawan Wasistha genaamd. Hij bezit de koe Nandini, afkomstig van god Iswara. De wonderlijke eigenschap van deze koe bestaat hierin, dat al wie haar melk drinkt, niet oud kan worden. Wie haar melk drinkt, zal tien duizend jaar in leven blijven. Dyoh verlangde deze koe te bezitten. Zij sprak tot Prabhata: „He, man! wees mij genegen, haal mij de koe van rsi Wasistha eens! Geef die mij. Ik heb op aarde een vriendin, de dochter van koning Oesnira. Ik zal haar de melk van Nandini te drinken geven, opdat zij onsterfelijk en mijn vriendschap met haar bestendig zal zijn,” zoo sprak Dyoh. Uit liefde voor zijn vrouw ging Prabhata vergezeld door al zijn broeders er op uit om de koe Nandini te stelen. Zij werden echter door Bhagawan Wasistha ontdekt. Deze vervloekte de Astabasoe's om aardsche

(3) In den Hindoetijd was polyandrie geen vreemd verschijnsel. Zoo was Dropadi ook de gemeenschappelijke vrouw van de vijf gebroeders, de Pandawa's. In het Sanskṛta Adiparwa echter is Dyaus een der Wasoe's, en diens echtgenoot begeerde Nandini.

stervelingen te worden en alle hoedanigheden der goden te verliezen. Zij smeekten om een gunst om niet lang als menschen te moeten leven. Bhagawan Wasistha sprak: „Zeven van u zullen niet lang als menschen behoeven te leven, want zij zijn niet de hoofd aanleggers van het vergrijp. Prabhata echter, de hoofddader heeft gehandeld om maar zijn vrouw haar zin te geven; daarom zal hij tot straf als mensch ongethuwd leven; de dhama-leer zal hij aan het Koeroe-geslacht onderwijzen; en hij zal handelen om zijn vader te believen.” Aldus sprak Bhagawan Wasistha. Nadat nu zeven der Astabasoe's door mij ter wereld zijn gebracht, en weer naar den hemel zijn teruggekeerd, is Prabhata in mij neergedaald. Hij is het, die ik nu in mijn schoot draag. Na zijn geboorte zal hij niet door mij in het water geworpen worden; immers, hij zal hebben te handelen om het u naar den zin te maken.”

Zoo sprak Dewi Gangga; daarna verdween zij en keerde naar den hemel terug.

Door Dewi Gangga verlaten te zijn, was koning Santanoe zeer bedroefd. Ten gevolge van zijn smachtend verlangen Dewi Gangga weder te zien, was hij geheel radeloos. Hij hield zich teruggetrokken in zijn paleis, doch vergat zijn koninklijke plichten niet. Zijn onderdanen spoorde hij aan om zich stipt te houden aan de „dharma” (godsdienstige plichten). Zes en dertig jaar leefde hij zonder gemalin en besteedde al zijn tijd enkel en alleen om den bloei van het rijk te bevorderen.

Op zekeren dag begaf zich koning Santanoe weder ter jacht aan den oever van de Djahnawi-rivier. Hij zag, dat het water van de Gangga uiterst matig stroomde, een beek gelijk. Toen zag hij een knaap midden in de rivier staan. Hierdoor was het, dat het water niet vlot stroomde en er uit zag, alsof het afgedamd werd.

Eensklaps echter verdween de knaap, zoo vlug als een pijl afgeschoten uit de boog. Van verbazing was koning San-

tanoe als aan den grond vastgenageld en staarde naar de richting, waarin de knaap verdween. (4)

Niet lang daarna verscheen Dewi Gangga met haar kind aan haar arm, en sprak tot koning Santanoe:

„He, machtige vorst, gij, koning Santanoe! Dit kind, volleerd in de weda-leer, is uw zoon, uit mij geboren, n.l. het kind, dat ik in mijn schoot droeg, toen ik u verliet. Dewabrata werd hij door mij geheeten. Zeer wijs is hij; want ik heb hem onderrecht laten genieten in de weda-geschriften bij Bhagawan Wasistha. Daarin volleerd zijnde heb ik hem de „dhanoerdharsastra” (krijgswetenschappen) laten leeren bij Bhagawan Ramaparasoe. Volmaakt volleerd is hij nu in alle wetenschappen. Hij was de oorzaak van de vertraging van den stroom der Gangga. Neem hem! Neem hem mee naar uw paleis!”

Zoo sprak Dewi Gangga. Blij van zin was vorst Santanoe. Hij nam Dewabrata tot zich en keerde met hem naar zijn paleis terug. Daar maakte hij Dewabrata bekend aan al de onderdanen van zijn rijk als zijn zoon, ontsproten uit zijn huwelijk met Dewi Gangga.

Vier jaren gingen voorbij, waarin Dewabrata zeer genoeglijk bij zijn vader vertoefde, en groot was de liefde van zijn majesteit de koning jegens zijn zoon.

Op zekeren dag was koning Santanoe op een pleiziertocht naar de Yamoena. Onder weg hoorde hij het gerucht, dat er aan de Yamoena een heerlijke geur waargenomen was als die honderden bloemen door den wind verspreid, zoo buitengewoon geurig, dat het hart er vol van werd.

Toen koning Santanoe aan de Yamoena kwam, bleek hem, dat het gerucht waarheid bevatte. Hij ging op den geur af, en ontmoette Satayodjanagandhi (Doergandhini). Zij was de voortbrengster van dien heerlijken geur.

Toen koning Santanoe haar zag, werd

(4) Volgens den Sanskerta-tekst houdt de knaap met pijlschoten den loop van het water tegen.

hij op haar verliefd en verlangde haar te bezitten. Op de vraag van den vorst, wie of zij was, antwoordde zij, dat zij was de maagd van Dasabala, de dochter van Dasapati.

Koning Santanoe ging naar Dasapati, die vorst was van Diwara. De koning van Hastinapoera (Santanoe) verklaarde zich bereid geld, goud en edelgesteenten te geven als koopsom van Gandhawati (een andere naam voor Satayodjanagandhi.) Dasabala sloeg dit voorstel af, zeggende:

„Met uw verlof, koning! Geen goud, geen edelgesteenten wensch ik tot koop-prijs, als uwe majesteit mij echter ten goede wil houden, wensch ik uw eere-woord tot koop-prijs, dat is: ik verzoek, dat uwe majesteit de gelofte aflegt Gandhawati te maken tot uw „dharmapatnya” (wettig gemalin) en haar zoon zal u dus opvolgen in de regeering. ⁽⁵⁾ Uw zoon Dewabrata zal u niet hebben op te volgen, al is hij ook uw oudste zoon. Als uwe majesteit hierin toestemt, zal ik Gandhawati aan uwe majesteit afstaan.”

Zoo sprak Dasabala. Teleurgesteld was Koning Santanoe door de woorden van Dasabala. Hij had Dewabrata heel lief en wenschte niets liever dan dat deze hem in de regeering opvolgde. Dasabala echter verlangde het tegendeel, en wilde zijn dochter voor geen goud en edelgesteenten afstaan.

Koning Santanoe keerde naar zijn paleis terug. Weldra was hij zeer droevig gestemd, verliefd als hij was op Gandhawati. Geen andere vrouw wenschte hij. Hij kon niet eten, noch slapen, en brak met het getrouw-zijn aan de dhama. Hij liet zich geheel wegeslepen door minneleed.

Dewabrata ontdekte de reden van zijn droefheid. Vergezeld door een mantri

(5) Uit het Oud-Jav. woord „patnya” of „patni” is het Nieuw-Jav. woord patni ontstaan. Terwijl „patni” in het Oud-Jav. „echtgenoot” beteekent, beteekent in het Nieuw Jav. „patmi” (garwa-patmi in tegenstelling met garwa-paminggir of selir, d.i. bijvrouw) „hoofdvrouw.”

begaf hij zich naar Dasapati en vroeg voor zijn vader de hand van Gandhawati, opdat deze de „dharmapatnya” van den vorst zou worden. Het antwoord van Dasabala bleef luiden als den vorigen keer.

Dewabrata sprak: „Hier is mijn woord, Dasabala, in ernst, geen leugen: De zoon van Gandhawati zal koning worden; ik zie van het koningschap af.”

Dasapati hernam: „Goed als het zoo is, als gij waarachtig geen koning wilt worden. Maar wenscht gij, dat een zoon van u wel koning zal worden, Dewabrata?”

Weer sprak Dewabrata: „Dasabala, luister naar mijn gelofte! Ik zie niet alleen af van het rijk, maar ook van eenigen omgang met de vrouw. Ik leg de gelofte af ongehuwd te leven. Als ik een „brahmatjari-leven” (d.i. een leven zonder eenigen omgang met de vrouw) leid, hoe zal ik een kind kunnen krijgen?”

Pas had Dewabrata die woorden geuit, of hij hoorde de woorden Gods: „Bhisma wordt hij geheeten; vreesaanjagend (verschrikkelijk) toch is de gelofte van dien ksatriya; geen ksatriya zal het over zich verkrijgen af te zien van een koninkrijk!” ⁽⁶⁾

Zoo luiden de woorden Gods; daarom werd Dewabrata voortaan ook Bhisma geheeten. Gandhawati werd door Dasapati aan Bhisma afgestaan. Deze keerde naar zijn vaderlijke paleis terug, bracht zijn vader hulde en kondigde hem de komst van Gandhawati aan.

Verheugd was koning Santanoe bij de komst van Gandhawati. Getroffen was de vader door de daad van zelfopoffering van zijn zoon. Zoo groot was de dankbaarheid van den vader jegens zijn zoon, dat hij hem de „swatjhandramarana-leer” onderwees, een adji (leer, wetenschap) om zich een zalige scheiding van de stoffelijke wereld te verzekeren (d.i.

(6) Het woord „bhisma” (Sanskrt) beteekent n.l. vreesaanjagend.

den tijd van zijn dood op een willekeurig tijdstip bepalen). (7)

Santanoe en Gandhawati beminden elkaar zeer. Zij kregen twee zoons volmaakt in lichaamsvormen; de oudste werd Tjitranggada, de jongste Tjitrawirya geheten. Toen Tjitranggada en Tjitrawirya den mannelijken leeftijd bereikt hadden, werd koning Santanoe door een ziekte bezocht, en keerde naar den hemel terug. Tjitranggada werd door Bhisma tot koning gewijd; aldus gaf hij gevolg aan den wil van Gandhawati. Bhisma was echter nog niet voldaan, zoolang zijn broeders nog geen van beiden een gemalin bezaten. Zijn verlangen was, dat zij beiden een machtige koning zouden zijn, even machtig als zijn vader wel eer. Daarom ging hij op zoek naar vorstendochters, als gemalinnen zijn broers waardig.

Er was een koning, Kasjipati genaamd, die drie maagdelijke dochters had. De namen van deze prinsessen zijn: Amba, Ambika en Ambalika; alle drie volmaakt in schoonheid. Als widyadhari's (hemelnimfen) was hun uiterlijk. Zij werden het onderwerp van een „swayambara” (z.v.a. uitgelooft als de prijs van een swayambara) (8).

(7) Als later in den grooten oorlog, de „Bharatayoeda” Bhisma door de pijl van Sikandi doodelijk werd getroffen, dan is het die „adji”, die hem in staat stelde, de intrede van zijn dood zoo lang op te schorten, totdat het daartoe naar zijn meening gunstigtijdstip aanbrak.

(8) Het Oud-Jav. woord „swayambara” is afgeleid van het Sanskrt „swayamwara”, welk woord beteekent „zelfkeuze”, d. i. de vrije keuze van een echtgenoot door een meisje, tot de ksatriya-kaste behoorende, uit een aantal door haar vader uitgenoodigde vorsten en prinses.

Gewoonlijk moeten de pretendents hun vaardigheid in het boogschieten of in den wapenhandel in het algemeen toonen; de beste wint dan de hand van de prinses. Uit dit feit is te begrijpen, dat men aan het woord „swayamwara” langzamerhand de beteekenis hecht van „wedstrijd”.

De Javaan onderscheidt (in wajangverhalen) twee soorten van swayambara, n.l. de swayambara-prang en de swayambara-pilih. De laatste behoudt de beteekenis van de klasieke swayamwara ten volle, hetgeen men kan afleiden uit het achtervoegsel pilih, welk woord „kiezen” of „keus” beteekent. Bij de swayambara-prang moet de preten-

Dit werd in de naburige landen vernomen. Dewabrata besloot deel te nemen aan de swayambara, teneinde zijn twee broers de schoone maagden te kunnen bezorgen. Hij kwam op Waranawasi (Benares), het rijk van koning Kasjipati. (9)

Daar ontmoette hij koningen uit verscheidene landen, die allen deel wilden nemen aan de swayambara. Schitterend schoon was de omgeving van wege de versieringen, die aangebracht waren ter wille van de drie maagden.

Dewabrata sprak tot al de aanwezige vorsten: „Hei uitverkorenen van het aardrijk! gij allen, die aan de swayambara wilt deelnemen! Wenscht gij in het huwelijk te treden met die maagden? Verzamelt dan toch goud, edelgesteenten en schatten; toont daarmede dat gij rijk en machtig zijt; en geeft die schatten tot huwelijksgegeschenk, als gij werkelijk een gemalin begeert. Ziet toch af van de swayambara! Een huwelijk door middel van het geven van huwelijksgegeschenken is voor een vorst immers waardiger dan alle andere huwelijken. Nog veel beter handelt gij echter, indien gij van uw plan afziet en mij in de gelegenheid stelt de drie maagden te bemachtigen. Wie zich hiertegen verzet, hij bevechte mij! Weest dan op uw hoede! Viert uw strijd lust dan maar eens bot!”

Zoo sprak Dewabrata. Hij bemachtigde de drie maagden en bracht ze in zijn wagen. Daarna verliet hij de arena.

Al de koningen grepen naar hun wapens en gingen op Dewabrata af. Onder hen was een koning van Andyakapoera, Mandrapati genaamd. Hij was de voornaamste der vervolgers van Dewabrata.

Zij waren allen even moedig in den strijd. Hun wapens waren van velerlei

dent zijn vaardigheid in het vechten (prang) afleggen. (Zie hierover: Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel, door Dr. G. A. J. Hazen).

De Oud-Jav. schrijver hechtte aan het woord „swayambara” dus de beteekenis van z.v.a. „wedstrijd.”

(9) Kasji of Waranasi is de oude naam van het tegenwoordige Benares.

soort, zooals: gada (strijdknops) moesala (stamper), tjakra (werprad), tomara (wierspies). De lucht was als het ware bezwangerd met de door hen afgeschoten pijlen. Geen dier wapens trof doel; want zij werden tegengehouden en terug gedreven door de pijlen van Dewabrata. Deze toch schoot voortreffelijke pijlen af, tegen welke krachtdadige uitwerking niemand bestand was. Dewabrata's vervolgers werden alzoo in hun aanval gestuit.

Nog werden door Dewabrata voortreffelijke pijlen op zijn vervolgers afgeschoten. Des te angstiger werden hun harten. Met toenemende woede schoot Mandarapati pijlen af, al zijn krachten inspannende om Amba, zijn vooropgesteld doel door middel van den strijd te winnen. Hij beproefde nogmaals een aanval en schoot een regen van pijlen af. Dewabrata beantwoordde den aanval. Baroenaastra (zee-pijlen) schoot hij nu af. De paarden en de wagenmenner van Mandarapati werden gedood. Diep beschaamd was Mandarapati; hij was niet bij machte Dewabrata te overwinnen.

Er behoeft geen melding gemaakt te worden van Dewabrata's terugtocht met zijn buit, de drie maagden. Zij kwamen in goeden welstand op Hastinapoera aan.

Ten paleize teruggekomen besprak Dewabrata met Gandhawati de aanstaande huwelijken van Tjitranggada en Tjitrawirya. Toen Amba hoorde, dat zij aan een der broeders uitgehuwelijkt zou worden, hetzij aan Tjitranggada, hetzij aan Tjitrawirya, verzette zij zich daartegen. Zij sprak Dewabrata aan, zeggende:

„He, broeder Dewabrata! Ik weiger aan een van uw broers uitgehuwelijkt te worden. U heb ik uitverkoren, toen gij de drie prinsessen kwaamt halen. Immers, aan u heeft onze vader ons uitgereikt op die swayambara.”

Dewabrata sprak: „Vrouwe Amba! niet ik zal u nemen. Voor mijn broeders Tjitranggada en Tjitrawirya ben ik de drie maagden komen bemachtigen. Hen heb ik tot koning gewijd. Ik mag geen vrouw

hebben; want ik heb de „kuisheids-gelofte” afgelegd.”

Weer sprak Amba: „Gij alleen, Dewabrata, zult mijn echtgenoot zijn, niemand anders!”

Dewabrata zweeg tot in het diepst van zijn gemoed. Toen sprak Gandhawati:

„Mijn zoon, Dewabrata! Heb medelijden, neem die maagd, die zoo diep bedroefd is!”

Dewabrata antwoordde: „Moeder, ik kan het niet doen. Ik wil mijn woord gestand blijven; n.l. toen ik uw vader zeide, dat ik de brahmatjari-zelfdwang zou verrichten.”

Zoo sprak Dewabrata. Er behoeft geen melding gemaakt te worden van de verdere pogingen van Gandhawati, die alle moeite deed Dewabrata te bewegen Amba tot vrouw te nemen.

Verhaald zij nu van Tjitranggada en Tjitrawirya. Ambika werd aan Tjitranggada uitgehuwelijkt. Deze werd als koning van Hastinapoera ingehuldigd. Ambalika werd de vrouw van Tjitrawirya. Zij werden door Dewabrata gezegend en de bruiloft werd met de noodige plechtigheden gevierd.

Na afloop van de plechtigheden ging Dewabrata heen om Amba, die hem tot echtgenoot wenschte, te kunnen ontwijken. Doch Amba volgde hem, waar hij ook heen ging. Doordat Amba hem overal heen volgde, was Dewabrata ten einde raad. Hij besloot toen uit Hastinapoera te vertrekken en ging naar de kluizenarij van Bhagawan Parasoerama, zijn leeraar. Langen tijd vertoefde hij daar, zijn rijk en zijn twee broeders verlatende.

Er zij nu verteld van een Gandharwa-koning, Tjitranggada genaamd. Hij was zeer vertoornd op Tjitranggada, Dewabrata's broeder. De reden hiervan was, dat deze denzelfden naam droeg als hij. Deze Gandharwa-koning Tjitranggada was de woestheid in persoon. Hij bevocht Tjitranggada-kastriya, den broer van Dewabrata. Drie maanden duurde de oorlog. Eindelijk sneuvelde Tjitranggada-

ksatriya, overwonnen door Tjitranggada-gandharwa.

Er zij nu weer verteld van Dewabrata, hoe hij bij zijn komst op de kluizenarij van Rama-parasoe door rsi Bhargawa (een andere naam van Rama-parasoe) werd bejegend:

„Mijn zoon, Dewabrata! Hoe is het, dat die vrouw u volgt? Wonderlijk is de lief-talligheid van haar gelaat!”

Dewabrata vertelde aan zijn leeraar de reden, waarom Amba met hem was mee-gegaan. Getroffen was het gemoed van Bhagawan Rama-Bhargawa, toen hij het verhaal van Dewabrata hoorde. Hij gaf Dewabrata den last Amba tot vrouw te nemen. Dewabrata weigerde daaraan ge-volg te geven, zeggende:

„Het is niet om het bevel van mijn leeraar te weerstaan, dat ik weiger de prinses te nemen. Mijn gelofte verbiedt het mij, dat is toen ik mijn eerewoord gaf aan Dasapati, welke gelofte bekrach-tigd werd door de woorden gods uit de lucht.”

Des niet te min bleef groot-rsi Rama-parasoe er op aandringen. Tengevolge van het lang onafgebroken redetwisten, uitten beiden op het laatst ongepaste woorden. Het hart van Rama-parasoe kookte en hij vloog in toorn op. Beiden waren zij even vurig. Daar werden zij handgemeen. Rsi Bhargawa moest het afleggen; hij kreeg een slag van Dewabrata op de borst. Toen staakte hij zijn woede. Eindelijk bracht hij deze woorden uit:

„Nu leg ik de gelofte af geen ksatriya meer tot leerling te nemen; want het geeft slechts aanleiding tot ergernis en moei-lijkheden. Ga weg Dewabrata! Verwijder u onmiddellijk van mijn kluizenarij.”

Dewabrata vertrok. Hij werd door Amba op den voet gevolgd. Ver hadden zij geloopt. Eensklaps greep Dewabrata naar zijn pijl en hoog, spande die en sprak tot Amba:

„He, gij Amba! Volg mij niet verder! Ga naar Hastina terug en verblijf bij mijn

verwanten. Zoo niet, ga terug naar den koning, dien gij tot vader hebt.”

Zoo luidden de woorden van Dewabrata, terwijl hij de pees van zijn hoog spande en zijn wapen naar Amba richtte. Dit deed hij echter slechts om Amba bang te maken, niet in het minst om haar te dooden. Doch Amba kwam des te nader naar hem toe en sprak:

„Zeg wat gij wilt, Dewabrata! Het is mij welkom door u gedood te worden. Schande zij over mij, indien ik terugkeer naar mijn vader en moeder; even-ook indien ik terugkeer naar Hastinapoera. Wie zal mij daar huisvesten?”

Doordat Dewabrata langen tijd aan de pees trok, raakte zijn hand bezweet. Het wapen ontglipte de vingers van zijn rech-terhand. De pijl vloog, als ware hij afge-schoten, en trof Amba in haar borst. Dewabrata ijelde naar Amba toe, en schielijk trok hij de pijl uit Amba's borst. Hij wiende en jammerde en trachtte zijn fout weer goed te maken. Hij legde een verband op de wonde, want de borst was door de pijl doorboord. Weenende sprak Dewabrata:

„O god, vrouwe Amba! Wat kan ik voor u doen?”

Amba sprak tot Dewabrata zeggende: „Luister naar mijn woorden, Dewa-brata! Nu moet ik door uw toedoen lij-den, hetgeen een gevolg is van mijn ver-langen om u te volgen, om te volharden in mijn liefde jegens u. Mijn streven om mij aan uw voeten te mogen neervlijen leidt tot mijn ongeluk. Hier is mijn woord, Dewabrata! In mijn volgende vleesch-wording zal ik uw kwaad vergelden, na-melijk in mijn wezen als de dochter van koning Droepada, die Sikandi zal heeten en de Pandawa's zal bijstaan in hun strijp tegen de Korawa's. ⁽¹⁰⁾

(10) Amba incarneerde in Sikandi, een dochter van Droepada, koning van Pantjala. Later nam zij deel aan de Bharatayoeda en streed aan de zijde der Pandawa's. Bhisma schaarde zich aan de Korawa's. In dien oorlog werd Bhisma door de pijl van Sikandi doode-lijk getroffen.

Zoo eindigde Amba haar woorden; toen stierf zij, zacht, als iemand, die in slaap viel.

Er zij nu weer verteld van Tjitrawirya. Hij werd als koning van Hastina ingehuldigd, Tjitranggada opvolgende in de regeering. Nadat een geruimen tijd verlopen was, waarin Tjitranggada koning was en Ambalika tot gemalin had, werd hij door een ziekte bezocht. Hij werd het slachtoffer van een ziekte, welke een gevolg was van het zich te veel overleveren aan de geslachtsdrift. Geen middel wilde baten en Tjitranggada stierf in den bloei zijner jaren.

Groot was de smart van Gandhawati; zij weende en jammerde. Er behoeft niet gezegd te worden, hoe groot het verdriet van Ambalika was; zij weende zonder ophouden. De noodige plechtigheden en doodenoffers werden gegeven volgens regel.

Nadat er eenigen tijd verlopen was, waarin niemand den overledene als koning van Hastinapoera opvolgde, sprak Gandhawati tot Dewabrata, zeggende:

„Mijn zoon Dewabrata! Onvergelijkelijk is mijn smart over den dood van uw beide broeders; te meer, daar zij weggegaan zijn zonder eenig kind achter te laten. Wie zal nu voortplanten het geslacht van uw vader, den koning, die reeds naar het godenverblijf is teruggekeerd, opdat het Koeroe-geslacht niet zal uitsterven. Heb medelijden, mijn zoon! Trouw met de twee gemalinnen van uw broeders, opdat zij een wettig gemaal hebben en kinderen kunnen krijgen om het geslacht van den koning zaliger voort te planten en om uw geslacht te bevestigen (d.i. te behoeden tegen uitsterving); want gij alleen zijt de overlevende bloedverwant van den koning.”

Zoo sprak Gandhawati. Bhisma antwoordde:

„Moeder! Ik besef, dat hetgeen gij mij gelast, volkomen in overeenstemming is met wat de dharma gebiedt. Evenwel, daar ik de gelofte heb afgelegd de tapakabrahmatjaryan te verrichten, wat zal mij rechtvaardigen mijn woord te bre-

ken? Het was naar aanleiding van het verzoek van uw vader, dat ik die gelofte afgelegde, en ze moest dienen als de door mijn vader te betalen koopprijs ten behoeve van zijn huwelijk met u. Die gelofte wil ik gestand blijven. Daarom weersta ik uw bevel. Wli er des-niet-te-min aan de dharma de hand worden gehouden, zoo geef ik u in overweging de hulp van een brahmana in te roepen om kinderen bij de koninklijke weduwen te verwekken. Immers, kinderen door een brahmana in zulk een geval verwekt, zullen zijn prinsessen en prinsen in den bloede.” (11)

Om zijn bewering te staven haalde Dewabrata voorgevallen voorbeelden aan. Eindelijk gaf Gandhawati toe. Met neergewend gelaat zat zij in gedachten verzonken, en eindelijk sprak zij:

„Mijn zoon Bhisma! Als het zoo is, luister dan naar mijn woorden. Er is een zekere Dwaipayana, een groot brahmana, die door god Brahma voorbestemd is om de heilige weda te openbaren. Hij wordt ook wel Byasa geheeten. Hij is mijn zoon, mijn eerste zoon, geboren uit mijn huwelijk met Parasara. Na zijn geboorte herkreëg ik mijn maagddom, waarna ik uw vader tot echtgenoot kreeg. Ik wensch dat hij de twee weduwen huwt, opdat het Koeroe-geslacht niet zal uitsterven.”

Zoo sprak Gandhawati. Toen nam Dewabrata de houding der mijmering aan en zocht in zijn gepeins aansluiting met Byasa. Daar kwam Byasa aan en bracht hulde aan zijn moeder. Uit blijdschap over Dwaipayana's komst weende Gandhawati, en sprak:

„Mijn zoon, Bhagawan Byasa! De reden, dat ik uw komst wensch, is de dood van twee uwer familieleden. Heb medelijden met het Koeroegeslacht! Er is geen andere helper dan gij. Sta ons een gunst toe, sticht een nageslacht; neem de weduwen, en verwek bij haar nakomelingen, opdat het Koeroe-geslacht niet uitsterve. Bhisma heeft zijn toestemming

(11) Wat Dewabrata aanvoerde, was geheel overeenkomstig de dharma.

reeds toegezegd; ook hij verlangt niets vuriger dan dat gij het Koeroegeslacht tegen uitsterving behoedt."

Zoo sprak Gandhawati, waarop Byasa antwoordde: „Twijfel niet, moeder! ik zal handelen overeenkomstig uw wensch. Doch alvorens de weduwen te huwen, zal ik eerst de zege gods inroepen, opdat ik volmaakte kinderen krijgen zal. Ik zal de gunst van God Baroena afsmecken, opdat hij het Bharata-geslacht doet herleven."

Gandhawati hernam: „Mijn zoon, Byasa. Het zal te lang duren. Er is in het paleis geen vrouwenbewaker. Langs welken weg het ook zij, doet er niets toe, als er maar zoo spoedig mogelijk kinderen worden geboren."

„Het zij zooals gij wilt, moeder!" antwoordde Byasa. „Als mijn voorkomen de vorstinnen maar niet afschrikte! Als zij maar geen afkeer kregen van mijn gelaat!"

Gandhawati bedankte Byasa. Toen de twee weduwen op haar geroep te voorschijn kwamen, sprak zij:

„Mijn dochters, Ambika en Ambalika! Uw echtgenooten Tjitranggada en Tjitrwirya zijn heengegaan zonder achterlating van kinderen. Ik roep de hulp in van een verwant om kinderen bij u te verwekken. Ontvangt hem van avond. Weest gedwee, mijn dochters, de „agama" (wetboek, overgeleverde leer) gebiedt dat."

Zoo sprak Gandhawati. De twee vorstinnen gehoorzaamden; en Bhisma werd er mede in kennis gesteld. Een slaapplaats met de noodige artikelen werd elk hunner klaar gemaakt, voorzien van welriekende „dhoepa" (een substantie uit verscheidene geurige kruiden en sandelhout toe bereid), geurige bloemen en mooi klee; niets ontbrak er.

Byasa kwam in het slaapvertrek van Ambika. Het schijnsel van de lamp viel op zijn gelaat: zwaar was zijn baard, vurig zijn oogen. Ambika zag dat; zij schrok en sloot haar oogen. Zij kon het gelaat van Byasa niet aanzien; doch om aan Gandhawati's bevel te gehoorzamen hield zij

zich sterk en verdroeg zij de liefdekoozen van Byasa.

Byasa sprak tot zijn moeder: „Moeder! Twijfel niet over Uw dochter Ambika. Even zoo hechtig als de berg is zij. Toen zij mij zag, sloot zij haar oogen; daarom zal haar zoon blind ter wereld komen."

Zoo sprak Byasa. Na het vertrek van Bhagawan Byasa bleef Ambika alleen achter. Zij zag nog steeds het gelaat van Byasa helder voor oogen. Zij baarde een zoon, Dhrtarastra genaamd, die blind uit het lijf zijner moeder kwam."

Byasa kwam aan de bedstede van Ambalika. Hun blikken ontmoetten elkaar. Toen Ambalika Byasa duidelijk gewaar werd, schrok zij hevig: haar gelaat werd bleek.

Byasa sprak: „Ambalika! gij schrokt en werdt bleek bij het zien van mijn gelaat. Daarom zal uw kind een bleeke gelaatskleur krijgen."

Zoo sprak Byasa. Ambalika baarde een zoon met een bleeke gelaatskleur; hij werd Pandoe geheeten.

Gandhawati verlangde een kleinzoon te krijgen, vrij van gebreken. Weer gelastte zij Byasa nogmaals een kind te verwekken. Zij had een dienstmeisje een mantri-dochter, Datri genaamd. Zij werd mooi gekleed en kreeg den last plaats in de bedstede in te nemen. Byasa kwam, bezocht haar, en schonk haar de gunst een zoon te krijgen met schoone gelaatsstreken, met een goed verstand en trouw aan de dharma.

Zoo was de zoon van Datri inderdaad. Deze zoon heette Widoera; maar hij was een weinig mank. Dat kwam, omdat Datri, toen Byasa met haar sliep, een stootende beweging met haar voet maakte.

Widoera was jonger dan Pandoe. „Hij was een vleeschwording van god Yama, die getroffen was door de vervloeking van brahmaansche rsi's, naar aanleiding van een bestraffing, die hij Bhagawan Animandawya verkeerdelijk had opgelegd."

Zoo eindigde het verhaal van Bhagawan Waisampayana.

Het bovenvermelde komt in het Oud-Jav. Adiparwa voor op pag. 59-107. Ge-
deelten, die voor den lezer niet van belang
worden geacht, zijn evenwel weggelaten.
De episode van Doergandhini en Santa-
noe correspondeert met de wajanglakon's
Palasara, Sentanoe-dewa, en Ambika-
Ambiki.

De inhoud van de lakons wijkt zeer
sterk af van het bovenvermelde, waarom

wij in dit klein bestek van ons onderwerp
de afwijkingen maar niet aan een bespre-
king zullen onderwerpen. Even dient aan-
gestipt te worden dat in bovengenoemde
lakon's geen verklaring wordt gevonden,
waarom Byasa's zonen allen reeds bij
hun geboorte met lichaamsgebrek behept
waren, t. w. Dhrtarastra: blind, Pandoe:
bleek, en Widoera: mank.

HET DAKONSPEL.

door

A. J. RESINK-WILKENS.

Naar aanleiding van een, eenigen tijd geleden, ontvangen verzoek van de Vereeniging Boeatan te 's Gravenhage, om toezending van een paar dakonblokken, kwam de gedachte bij mij op, om een artikeltje te plaatsen over het aardige dakonspel, dat langzamerhand in onbruik is gekomen.

Een 20 jaar geleden, was het dakonblok nog bijna in elk Javaansch huis aanwezig en omdat dit spel de intieme huiselijkheid zeer bevordert, zoo meen ik goed te doen, dit spel weer onder de belangstelling van het Javaansche publiek te brengen.

Wat een aardige sfeer heerscht er niet in den huiselijken kring van een eenvoudig Javaansch milieu, waar een vrouw, onder het regelmatig klik-klak van het weefgestoelte zit te weven, andere vrouwen batikken, kinderen gezellig dakonspelen en Vader, op zangerige wijze, verhalen vertelt.

Een teekening met afmetingen van het dakonblok, voeg ik hierbij, zoodat een ieder met deze gegevens zoo'n blok kan laten aanmaken, dat naar gelang van het soort hout en de afwerking, tusschen de f 4.— à f 5.50 komt te staan.

Het afgebeelde dakonblok is vervaardigd en uitgesneden door wijlen Z. H. Sultan Hamengkoe Boewono VII van Jogjakarta.

Het dakonspel is, te oordeelen naar daarbij voorkomende benamingen, aanvankelijk een spel geweest alleen van den wong-tani (landbouwer), weergegeven de een strijd om sawah-bezit.

Volgens inlichtingen van Javaansche zijde is het woord „dakon” afgeleid van „dakoe”, wat beteekent: iets als zijn eigendom erkennen of verklaren.

Het woord „bedil” = schieten, dat telkens in het spel gebruikt wordt, moet aanvankelijk „bandil” geweest zijn, daar het

spel zeer oud is en men in dien ouden tijd zeker het woord „bedil” niet kende.

„Bandil” beteekent werpslinger of toeslingeren van een steen of ander voorwerp als gevechtswerktuig.

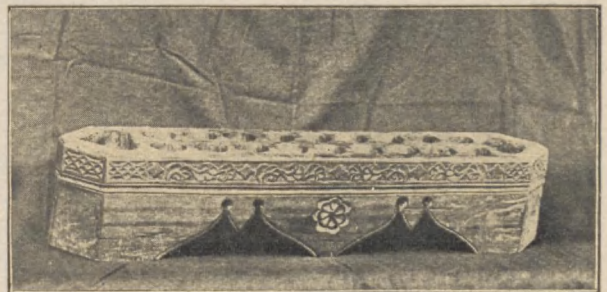
Eenvoudige lieden, die geen dakonblok hebben, spelen het in daarvoor in het zand gemaakte kuiltjes.

In Javaansche kringen denkt men, dat aanvankelijk het spel zoo ontstaan is en dat pas later het blok is gekomen, toen het spel ingang kreeg bij de betere standen.

Het dakonspel is een spel voor 2 personen en mag in de kamer van een zieke niet gespeeld worden. Het bijgeloof zegt, dat men bij het uittellen van de pitjes, waarbij men de uitdrukking bezigt „lakoké wong” = „het laten marcheeren van menschen”, de ziekte zou kunnen verspreiden „lakoké penjakit”.—

Mogelijk is dit bijgeloof ontstaan om het spel buiten de ziekenkamer te houden, daar het tikken van de pitjes toch zeer vermoeiend is, om het steeds aan te hooren en bovendien de verplegers te kort zouden kunnen schieten in de verpleging van den patient, als te veel vervuld zijnde in het spel.

De spelregels volgen hieronder en zal men aan de gebezigde Javaansche uitdrukkingen een belegeringsspel herkennen.

Het dakonblok kan bestaan uit 2 rijen van 7 of 9 kuiltjes, met aan ieder einde een groote kuil, „loemboeng” (voorraadschuur) genaamd.

Het blok van 9 kuiltjes is aardiger, omdat het spel dan niet zoo gauw uit is, en de spelers dan niet zoo'n gemakkelijk overzicht krijgen van de pitjes, die in de kuiltjes liggen.

Het spel wordt gespeeld door twee tegenover elkaar zittende personen, met het dakonblok in de langsrichting tusschen hen in. Men speelt het liefst met ketjiks = sawoepitten of asempitten of bij gebrek daaraan met groote boonen.

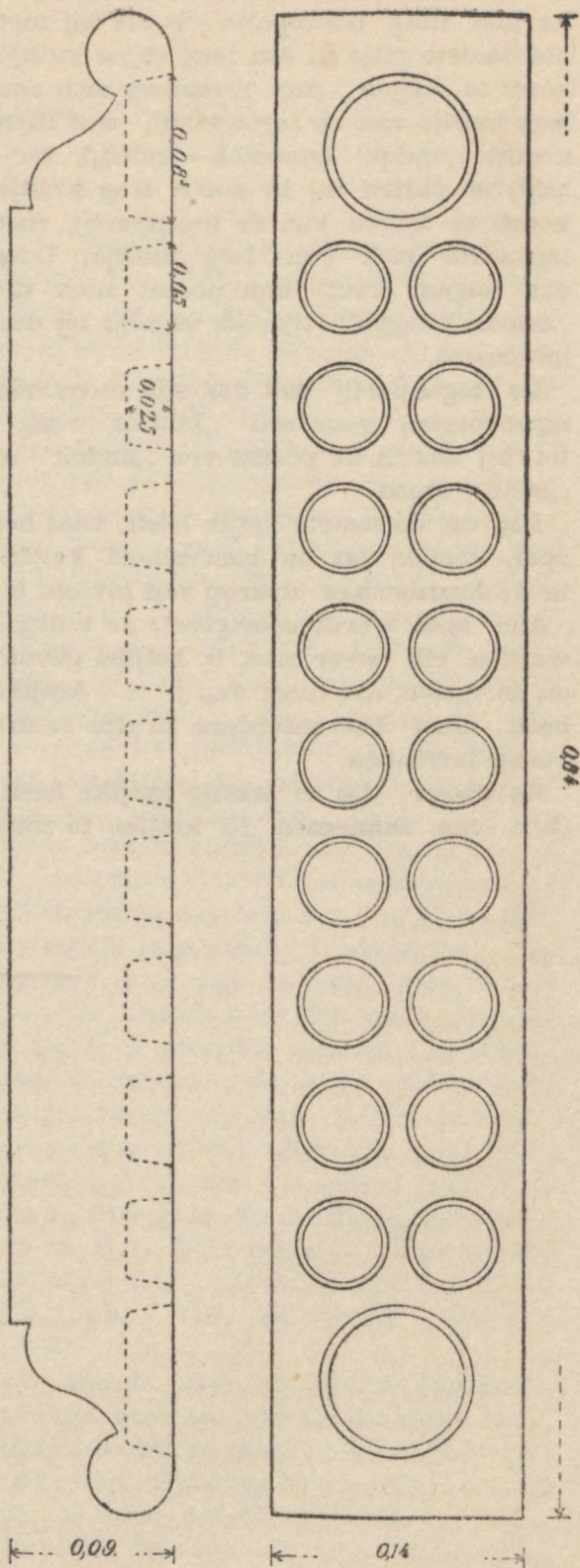
Vóór het spel begint worden de kuiltjes met uitzondering van de loemboengs gevuld met 9 of 7 ketjiks, al naar gelang het blok rijen van 9 of 7 kuiltjes heeft.

De spelers beginnen tegelijk, elk van links naar rechts te spelen, door uit één van de kuiltjes, de ketjiks op te nemen en in ieder volgend kuiltje, een pitje neer te leggen, ook in de eigen loemboeng bij het passeeren daarvan.

Waar men met het laatste pitje geëindigd is, neemt men alle pitjes op, hetzij aan de eigen zijde of aan den kant van den medespeler en gaat dan door, met telkens één pitje uit te tellen in de reeks van kuiltjes.

Komt men, met dit uittellen, met het laatste pitje in een leeg kuiltje te liggen, aan den eigen kant, terwijl het tegenovergestelde kuiltje gevuld is, dan mag de speler de tegenpartij „bedillen” (beschieten) en krijgt hij den inhoud daarvan in zijn loemboeng, maar mag niet verder spelen, alvorens de tegenpartij ook in de positie van te kunnen „bedillen” komt, waarna de andere speler weer aan de beurt is.

Dit niet verder mogen spelen geldt ook, als men met het laatste pitje komt in een leeg kuiltje van de tegenpartij, doch in zoo'n geval mag men den inhoud van het eigen kuiltje niet „bedillen”, daar men niet op zijn eigen mannetjes gaat schieten.

Een andere situatie, waardoor de speler niet mag doorspelen, is als hij met het laatste pitje in een leeg eigen kuiltje komt te liggen, met tegenover zich een leeg kuiltje van de tegenpartij, wat men noemt „andok” (mondok = tijdelijk verblijf) en indien hij in zoo'n leeg kuiltje komt te liggen van de tegenpartij, met tegenover zich een leeg kuiltje, (aan den eigen kant) dan noemt men dit „andok tonggo” (tijdelijk verblijf bij den buurman).

De tegenpartij laat dan zijn menschen marcheeren, genaamd „lakoké wong” tot hij zelf in de positie van „andok” of „bedil” komt.

Hij, die de laatste ketjik heeft, wint het spel, zonder dat de hoeveelheid ketjiks in de loemboengs daarop van invloed is.

Het spel wordt voortgezet: de kuiltjes worden elk weer met 9 ketjiks gevuld en de speler, die meer dan 9×9 ketjiks heeft, mag het meerdere in zijn loemboeng behouden.

De speler, die te weinig ketjiks heeft, (laat ons aannemen 15 ketjiks te min)

moet het eerste kuiltje links leeg laten, dat heet „beroh” (verlaten terrein) en de laatste 3 ketjiks worden gelegd in het laatste kuiltje rechts, wat dan heet „loemboeng katjang” (voorraadschuur voor het tweede gewas.)

De winner, dus hij, die in den eersten strijd de laatste ketjik over had, mag het eerst beginnen met uit te tellen en dus aan te vallen.

Met het uittellen mogen de „beroh”-kuiltjes niet gevuld worden, daar zij verloren terrein zijn. Dit kan slechts opnieuw worden bezet, als aan het einde van het spel de speler zooveel verloren ketjiks heeft terug gewonnen en in aantal van 9 ketjiks de kuiltjes weer gevuld kunnen worden.

Geheel uitgespeeld, zóó dat een der spelers al zijn ketjiks verliest, komt zelden voor en is het dus een herhaling en in spanning zijn om de laatste ketjik, als overwinnaar in den strijd te hebben.

Jogja—October 1925.

TOETERS EN PIEPERS

door

J. S. & A. BRANDTS BUYS — VAN ZIJP.

II.

Enkele misstellingen in het eerste gedeelte van dit opstel, (zie den vorigen jaargang van „Djawa” blz. 311 v.v.), behoeven herstel.

Op blz. 311, 2de kol. 11den regel, leze men: resp. bamboegeleding.....

Op blz. 313, 2de kol. midden, leze men: de successieve uiteinden zijn in de teekening niet waar te nemen. (Men denke ze aan de achterzijde).

Op blz. 315, 2de kol. midden leze men: rijker zijn, dan de theoretische vóór-onderstellingen.

Voorts valt op te merken, dat de origineelen der illustraties bij het reproduceeren verkleind zijn geraakt ongeveer in de verhouding 9:10. Ook bij de illustraties van dezen keer is dit het geval. Zoodat de opgegeven schalen een overeenkomstige correctie vereischen.

(G.) De *somprèt* (No. 3.)

Dit instrumentje wordt gemaakt van een, — liefst niet te nauwen, — hollen stengel of steel. De bladsteel van een papaja is weer heel geschikt.

Het eene eind wordt afgebroken of afgesneden, recht of niet, dat komt er minder opaan.

Maar het andere einde, dat het mondstuk moet worden, snijdt men schééf af, zoodat een elliptisch kringvlak ontstaat. Vervolgens brengt men een snede aan van circa $1\frac{1}{2}$ c. M. lang, evenwijdig met den as van den steel, zoodanig, dat ze het elliptische eindvlak verdeelt in een kleiner boven- en een grooter onderstuk, en die de linker en rechter zijwand van den stengel klieft.

Voor tong gebruikt men een reepje stijf blad, zeg cocos- of pandanus-blad, even

breed, of iets breeder, dan de steel zelf is. Dit zet men vast in de zooëven gemaakte spleten. De lengte van den reep heeft men zoodanig gekozen, dat hij, indien naar beneden gebogen, het groote segment van den ellips geheel bedekt.

Het schijnt bij het blazen noodig, òf de tong van het instrument met de boven-tanden neer te drukken, òf het instrument scheef naar beneden, met het uiteinde afhangende, in de mond te houden, (dan drukt de bovenlip de tong neer).

Gezien dit mondstuk: met één tong, tégen den rand der buis aan trillende, („aufschlagend”, vgl. „Djawa” V, 314), zou men het instrument willen houden voor een primitieve clarinet. En zelfs niet eens zoo héél primitief. Want er is een aparte tong in aangebracht, (m. a. w., het is „heteroglot”) terwijl bij echt primitieve instrumenten een deel van den wand zelf, beweeglijk is gemaakt, („idioglotte” clarinetten). Ook ligt de tong „goed”, met zijn vrije uiteinde naar den speler toe, gelijk bij de Westersche clarinet; (bij primitieve clarinetten gemeenlijk verkeerd, van den speler af; men zie hieronder).

Maar, ten eerste heeft het ding geen vingergaten, wat het dus subiet in de verdenking brengt in-het-geheel-geen-schalmei te zijn, doch een z.g. „losse-tong” mèt bovenstuk; (zie Sachs „M. I. I. u. I.” 1915, blz. 182, en voorts „Djawa” V, 313).

En dan is daar het geluid: een harde korrelige bastoon, ruw als een grove rasp, weinig bepaald en moeilijk naar zijn hoogte te schatten. Het ding bulkt (blókt) als een kalf. Hoewel dat toonkarakter de diepte misschien doet overschatten, lijkt de toon in ieder geval veel te laag, om als product

van de, circa een voet lange, buis te kunnen gelden. Dus moet de toonhoogte wel geregeld worden door de tong, en niet door de buis.

Als een proef op de som hebben we vervolgens het grootste deel van de buis weggesneden, haar ingekort tot ze nog maar 5 of 6 c.M. lang was. De toon werd daar wat bepaalder, en misschien ook wat hooger van, maar varieerde nu, (mogelijk afhankelijk van den ademkracht, maar vermoedelijk in hoofdzaak van den druk door de bovenlip uitgeoefend) circa tusschen klein-c en klein-f, was dus zeer veel te laag om den eigen toon te kunnen voorstellen van een buisje, een halve d.M. lang.

Dus beduidt het bedoelde, weinig zoet-sappige, instrumentje, als gezegd, stellig wel zoo'n losse-tong.

We verzuimden nog op te merken, dat bij het blazen dat kleine segment der ellips door de bovenlip gesloten wordt.

(H). De somprèt (No. 4).

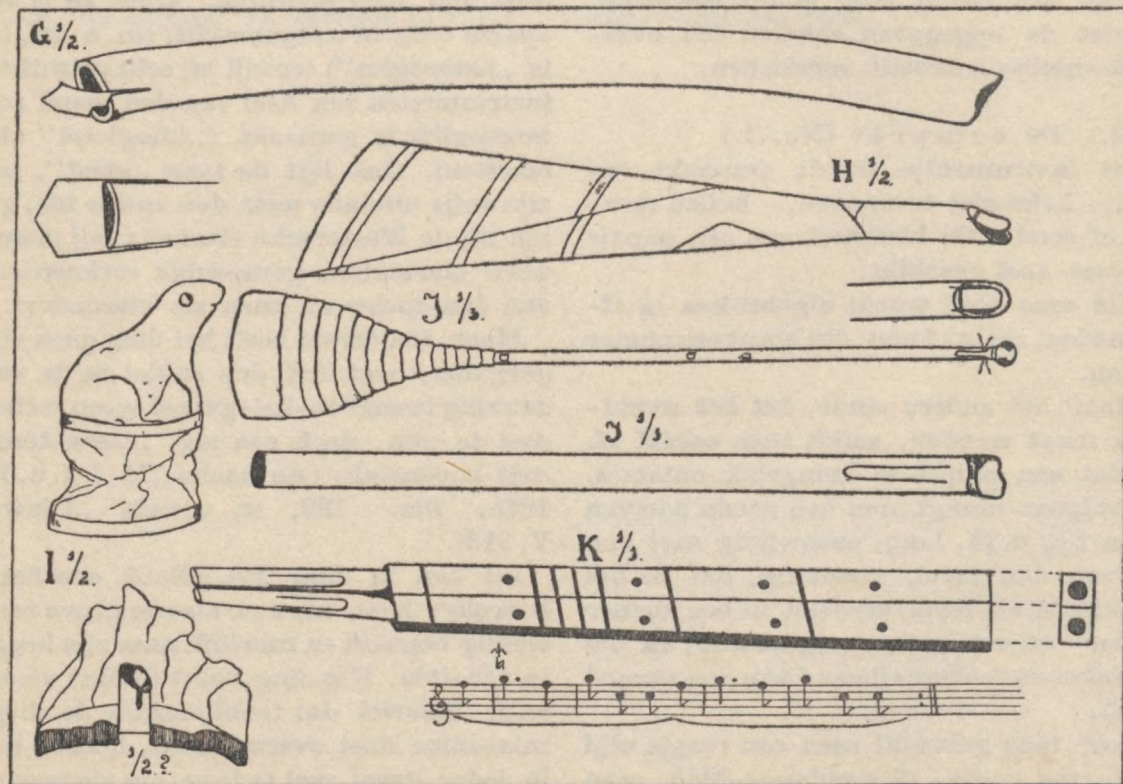
Dit rumoerinstrument is duidelijk afgeleid uit het voorgaande.

We zullen dus de verschillen opsommen.

De resonator bestaat nu niet uit een stengel of steel, doch uit een dun en vrij kort bamboezen buisje, dat verlengd is doormiddel van een veel grooteren trechter. Dezen laatsten maakt men van een blad papier, het spiralig orollende en toeplak-kende. Dit bestanddeel zal zeker wel een variant, verduurzaming van het palmblad-trechter-beginsel beduiden.

Ook de tong bestaat niet meer uit palmblad, doch uit een reepje blik, en hoeft niet met tanden of lip néérgedrukt te worden, doch is zooveel gebogen of geknakt, dat ze reeds in haar ruststand den ingang van het scheef afgesneden buisje bijna afsluit, gelijk een soort klapdekseltje dus.

De snede, waarin de tong is vastgezet, ligt relatief hooger, meer naar den top der ellips toe, zoodat ze niet meer de holte, het lumen der buis, raakt, doch binnen de dikte van den wand blijft.

De opgesomde verschillen zijn te gering om eenig onderscheid te maken, wat de systematische positie van het instrumentje aangaat.

De toon, hoofdtoon, van het ding is b.v. een gis-een. Door het weglaten van den heelen trechter verandert hij nauwelijks. Toch blijkt, evenals bij het prototype (G), de toon wel voor buiging vatbaar. Vooral de venters van deze toetertjes krijgen daar soms een vrij groote vaardigheid in. Men kan ze er soms, tamelijk gemoduleerd, quasi door hooren spreken. Of ook er een-of-andere deuntje op blazen, dat verscheiden tonen bevatten kan, en b.v. wel een octaaf omvang hebben.

Proefneming leerde, deze toonsveranderingen, verhoogingen zullen ontstaan, doordat men met de lip het basale gedeelte der tong als het ware fixeert. Het vrijgelaten, trillende restant kan dan onderscheiden lengten hebben. Men leert het in te korten gedeelte, voor iedere bepaalde toon, vrij gauw schatten op het gevoel.

De hier bedoelde manier van toonhoogteregulatie, schaalvorming, lijkt nogal curieus.

Ook bij de tong van de orgelpijpen der z.g. tongwerken in Westersche orgels, bij die van sommige stempijpjes, etc., is de lengte van het trillende gedeelte veranderbaar. Maar daar is de bedoeling niet anders dan het regelen der hoogte van losstaande tonen.

Als middel om, terwijl men slechts over één instrumentale tong heeft te beschikken, daar een melodie mee te blazen, zijn we dit inkorten nog niet eerder tegengekomen.

(Het zooëven besproken instrumentje was het laatste der te behandelen „somp-rèt" 's.

Men vindt dat woord ook in vormen als: soemprèt, s(e)lomprèt, sromprèt, telomprèt, teromprèt, tarompèt; (het laatste schijnt speciaal Soendaasch).

Ze verlokken ons, slechtbeslagen als we

zijn, niettemin enkele stappen te wagen op het gladde asphalt der taalkunde.

De zaak is namelijk, dat de woordenboeken al deze vormen plegen te beschouwen als corrupties van het Westersche „trompet". Maar, wilden we vragen, staat dit wel vast?

Hier te Sala hooren we feitelijk altijd den vorm „somp-rèt" gebruiken, en niet die met een r (of l) in de eerste lettergreep. Kan dat woord „somp-rèt" naast woorden als „semprít" (piepertje), en „emprèt" of „semprèt", (schetteren van een trompet, trompretten van een olifant), niet oorspronkelijk inheemsch, (en klanknabootsend) zijn?

Wel zegt men, hier en elders, tegen een bepaalde kampong „Slomprétan" dus mèt l. Indien dit te vertalen is met Schalmeidorp of Schalmeispelebuurt — ook de echte schalmey, hobo, van sommige kermisdanstroepjes e. d. heet hier „somp-rèt" —, heeft die ingevoegde l hier dan wellicht quasi iteratieve kracht? Vergelijk in de inleiding van Jansz' W.b. de opmerking over vormen, met een r of l ingelascht achter de voorletter. Hij heeft elders als exempel de uitdrukking „(pa)-ting salemprit" in den zin van algemeen gepiep, (gepiep op vele plaatsen of door velen in 't rond geschiedende).

En kan dan niet, via dergelijke vormen, het woord in quaestie als het ware tegen den, slechts schijnbaar overeenkomstigen, Westerschen instrumentnaam zijn komen aan te leunen?

Volgens J. en C. J. A. Kunst is het Bali-sche equivalent van somp-rèt: „prèrèt".

Enkele onzer kinderinstrumentjes, gemeenlijk somp-rèt genaamd, dragen misschien elders wel den naam „genthóra" of „thóra". Men vergelijke Jansz' W.b. (inclusief het Holl.-Jav. deel). D.w.z. Jansz heeft het over een „trompetjen van een opgerold klapblad", en bijtoeval protesteert Sachs („Reallexikon der M. I.") niet.

Nu is het wellicht niet gehéél onmogelijk, een van onder-open peperhuis van opge-

rold palmbiad als echte trompet te behandelen, m.a.w. er geluid uit te halen, zonder dat men er „tongen” heeft ingezet, en zonder dat deelen van den wand als zoodanig fungeeren. Bij de echte trompetembouchure doen n.l. de menschelijke lippen, veerkrachtig straf gespannen, als „tongen” dienst. Mits men niet het midden der lippen, doch den mondhoek gebruike, lukt het ook bij een stijf papieren tuitje wel zoowat, daar een (benauwd!) trompettoontje uit te halen.

Maar waarschijnlijk is het toch nauwelijks, dat hier op Java, (waar de trompetembouchure nooit, of schier nooit, gebezigd wordt), die „genthora” opeens wel daarvan zou profiteeren.

Waarschijnlijker lijkt, dat Jansz’ „trompet(jen)”, hier zoom n als elders, een veritabel trompetinstrument is. Het zou overigens ook wel een glottophoon kunnen zijn niet van het somprèt- doch van het derménan-type. (Zie bij (J).)

Trouwens kenden onze zegslieden onder de Javanen het woord „genthora” niet. Het is dus, naar we vermoeden, gewestelijk.

Men sta ons toe, hier ook de andere verkeerde benoeringen van volksinstrumentjes, die we in woordenboeken en dergelijke tegenkwamen, in één moeite af te doen.

Immers ook op een andere plaats, waar Jansz van „trompet” spreekt, is hij stellig abuis. Zie zijn artikeltje „ganggong”: „mond-trompetjen, blaasspeeltuig van kinderen.” Dit dingetje zal nieteens een blaasinstrument zijn. Immers naast „(ka)-rinding” is het klanknabootsende, „ganggong” (benevens varianten) een in den Archipel zeer verbreide benaming voor de mondtrommen, (aan de mond gehouden, maar krachtens eigen veerkracht geluidgevend, tokkelinstrumenten, Zupfidiophonen).

Die mondtrommen, met hun onoverzichtelijke manier van geluidsvoortbrenging, geven natuurlijk tot meer verwarring aanleiding. S. v. „rinding” is bij Jansz

de beschrijving correct. Maar die in het Soend. W. b. van Coolsma onder „karinding”: „een soort van dwarsfluitje, dat gemaakt is van een tak”, (d. w. z. bladsteel of bladnerf), „van den kawoeng”, (d. i. arènpalm), stellig foutief. Ze zal veroorzaakt zijn door een oppervlakkigen visueelen indruk: instrument dwars aan de mond gehouden. Zelfs schijnt Sachs (zie „Reallexikon der M. I.”) ergens gevonden te hebben „karinding” als óók beduidend een overlansche-fluit, (dus gebruikt als naam voor de soeling of de bangs(r)i?). Dit lijkt ons even onwaarschijnlijk als aan Sachs zelf. (Ka)rinding en ganggong zullen nooit anders dan mondtrommen zijn.

Van instrumentnamen gesproken, de dubbeltongige, inheemsche echte schalmei, welk instrument we in dit opstel overigens niet nader behandelen zullen, wil Sachs in het Javaansch „sroeni” noemen. We hebben deze opgave echter niet door woordenboek of andere litteratuur ondubbelzinnig bevestigd gevonden. Ook vroegen we er Javanen naar, uit verschillende streken, maar ze erkenden dien naam niet. Daarmee is natuurlijk nog niet gezegd, dat het instrument bij de Javanen nergens zoo heet. Ook schijnen de Madoereezen het „sroenèn” te noemen. En meer naar het Westen van den Archipel duidt het bedoelde woord, welks oorsprong Arabisch-Perzisch moet zijn, in allerlei varianten onderscheiden blaasinstrumenten aan, meestal schalmeien, maar soms ook fluiten.)

(I.) De kodaq.

Ook dit is een, nogal aardig, derivaat van de voorvorige somprèt.

We hadden dit kinderspeelgoed lang en vaak gehoord zoowel in West- als hier in Midden-Java, zonder dat we ooit op de gedachte waren gekomen zijn constructie na te gaan. Aan het geluid, dat inderdaad, vooral op eenigen afstand, en in massa gehoord, het geluid der kikkers van dit land treffend nabootst, dachten we dat er wel een, metalen, dóórslaand(?) tongetje

in zou zitten, (net als in Europeesche pieppoppen e.d.), en dat het Japansche import zou zijn.

Maar een exemplaar in handen krijgend, bevonden we, dat de kikker of padde, die het bekroont, veel plomper van vorm was, dan een Japansch arbeider haar ooit maken zou. Dus moest het ding wel inheemsch van makelij zijn. Er een opereerend, werden we vervolgens gewaar, dat ook het constructieve beginsel, tenminste van het eigenlijk geluidgevende deel, goed inlandsch is. In hoeverre Indonesië overigens het samenplooierende-blaasbalg-principe kent, kunnen we u niet zeggen; u weet, de smidsblaasbalgen belichamen hier altijd, (of veelal?), een ander beginsel.

Het centrale gedeelte van het te beschrijven speelgoedje is een, ruwweg gezegd, cilindrische luchtkamer. De wanden daarvan bestaan uit dik, maar plooibaar, pakpapier; aan een zijde wordt men een plaknaad gewaar.

Het dak van die luchtkamer wordt gevormd door den uitgeholden onderkant van de plompe kikvorschgedaante; de vloer door een platte cirkelschijf. Beide bestaan uit, vermoedelijk niet gebakken, doch alleen maar hardgedroogde, leem of klei. De randen der papieren cylinder zijn op den rand van de schijf en dien van het schijfvormige kikkervoetstuk vastgeplakt. Het buitenoppervlak van den kikvorsch, zijn huid, is geverfd: zwart met roode vlekken. Bovendien is er nog een versterkend, (en versterkend?) gekleurd, (zeg paarsch) papieren bandje buiten rond de

kikkervoet en den zoom der cylinder geplakt. Desgelijks is ook de onderzoom dier cylinder kleurig beplakt, (zeg groen), welke beplakking onder den onderkant van den bodem doorloopt.

Midden onder in dien bodem, ziet men een opening, doorboring. Deze blijkt te moeten dienen als uitmonding voor een dun bamboezen buisje, dat er in vastgeklemd zit zonder naarbuiten te steken. Het grootste gedeelte ervan bevindt zich dus binnen in de luchtkamer. Heeft men deze geopend, dan wordt men gewaar, dat het boven-eind weer scheef is afgesneden, en verder door zoo'n snede volgens een koorde gespleten is, deze laatste snede blijft binnen de dikte van den buiswand) terwijl in de spleet weer een kleine, aufschlagende, tong is vastgezet, ditmaal uit stijf papier bestaande.

Verkleint men nu den inhoud van de luchtkamer, de bodemschijf als houvast voor de eene hand, en den kikker als handvat voor de andere gebruikend, dan perst men de lucht door het piepertje, of liever kwèkkertje, heen, om daarna, bij de tegen-gestelde beweging, weer lucht op te zuigen. Enzoo voort.

(Het vraagteeken achter de schaalbreuk bij het detailschetsje beduidt, dat onze teekenaar zich hier vergist heeft. Hij had eer 2:3 dan 1:2 moeten schrijven.)

Over de instrumentjes (J) en (K), die men al afgebeeld vindt op de prent bij dit artikel, valt nogal veel te zeggen. We willen ze dus bewaren tot een volgend nummer.

TIJDSCHRIFTENSCHOUW

door

Dr. G. W. J. DREWES

Voorindische periodieken

Door The Bhandarkar Oriental Research Institute, dat den naam draagt van den grijsen geleerde Sir R. G. Bhandarkar, en gevestigd is te Poona City, wordt uitgegeven het tijdschrift *Annals of the Bhandarkar Institute*, waravan het zesde deel thans aan het verschijnen is. Het instituut heeft ingesteld een Mahâbhârata Workers' Committee, bestaande uit vier Indische geleerden, wien als taak is opgedragen, zooveel mogelijk handschriften van het Mahâbhârata te collationneeren, ten einde tot het vaststellen van den oorspronkelijken tekst te geraken. In den loop der eeuwen is door invoeging en uitbreiding van episodeën namelijk een zeer groot aantal çloka's aan het oorspronkelijk gedicht toegevoegd. Het is nu de taak der commissie al deze gedeelten door onderlinge vergelijking der handschriften als interpolaties te herkennen.

In de *Annals* wordt geregeld verslag gegeven van den voortgang van dit omvangrijke werk. Men begon met lijsten op te maken van de in bibliotheken aanwezige handschriften, en deze hss. ter leen te vragen, terwijl men met de Universiteiten van Mysore en Parijs, en de Shantiniketan-school van Tagore in onderhandelingen trad, ten einde aldaar centra voor het collationneeringswerk te scheppen. Intusschen ging dit werk te Poona geregeld door; groote gedeelten van het Udyoga en Dronaparvan werden het vorige jaar vergeleken. Doordat men de deelnemers aan het werk ieder individueel liet bezig zijn, schoot men aanzienlijk vlugger op dan met het groepssysteem, dat van 1919—1924 was toegepast. Toen werden vergeleken (zonder revisie) 420604 çloka's,

de onkosten bedroegen Rs. 26938-14-6, dus 1 Rupee per 15,6 çloka's. In 1924-25 werden echter vergeleken (met revisie) 162180 çloka's, en zonder revisie nog 22048 çloka's tot einde Januari 1925, terwijl de onkosten slechts Rs. 6170-15-3 bedroegen, of 1 Rupee per 29.8 çloka's.

In 1919 was men, in stede van met het begin, het Adiparvan dus, te beginnen, aangevangen met het Sabhâparvan, omdat dit betrekkelijk kort is, maar ook vanwege het bestaande vooroordeel om een werk over het Mahâbhârata met het Adiparvan te beginnen. Tachtig handschriften werden benut.

In 1920 oordeelde men het echter beter, eerst het Virâtaparvan te publiceeren. Dit is inmiddels reeds verschenen.¹⁾ De uitgaaf berust op 15 hss. en 6 gedrukte edities. Ook de Sanskrit-çloka's van het Oudjavaansche Virâtaparwva (ed. Juynboll, 1912) zijn benut.

De uitgever, Narayan Bapuji Utgikar, heeft, hoewel de in het 2de hoofdstuk van het Adiparvan opgenomen parvasamgraha, het register van dit reuzenepos, als inhoud van dit boek geeft 67 hoofdstukken en 2050 çloka's, er slechts 2033 gehandhaafd. Het aantal çloka's der bestaande uitgaven is aanzienlijk grooter; een heeft er zelfs 3494!

Uit het laatste nummer van de *Annals* (vol. VI, No. 2) stippen wij hier aan een rede, die de Skandinaafsche Orientalist Sten Konow voor het Bhandarkar Institute gehouden heeft bij zijn bezoek aan Poona City, toen hij naar Indië gekomen was op uitnoodiging van Tagore's hoogeschool. Zooals men weet, hebben reeds

1) Een bespreking gaf Mej. Dr. M. A. Muusses in Djawa, 1923 bl. 147.

verscheidene Westersche geleerden (Sylvain Lévy, M. Winternitz, en laatstelijk Formichi) cursussen te Shantineketana gegeven.

In deze rede betoogt Konow, dat ook de godsdienst der Indo-Germanen verklaard moet worden als het geloof aan manakracht, en niet als een vereering van natuurkrachten.

Een ander artikel, van Jivanji Jamshedji Modi, handelt over de Perzische vertalingen van Sankrit-werken, die op last van keizer Akbar (1542-1605) gemaakt zijn, en wel speciaal de vertaling van het Mahâbhârata.

Het was tot dusverre wel bekend, dat die vertalingen bestonden, daar o. m. in de mémoires van Akbars tijdgenooten Aboe'IFazl en Abd alQadir Badaoni ervan gesproken wordt, doch de auteur heeft uit velerlei bron bijeengebracht wat tot meerdere illustratie dienen kan. Niet-gelijk-luidende handschriften van de Perzische Mahâbhârata-vertaling worden bewaard in de Moola Feroze bibliotheek (zie Rehatzeks Catalogue Raisonné van 1873) en in de bibliotheek van de Bombay Branch van de Royal Asiatic Society. Het laatste handschrift bevat alle 18 parvans, is goed geschreven en hier en daar geïllustreerd.

Merkwaardig is, wat keizer Akbar tot het doen vertalen van het Mahâbhârata gebracht heeft.

Badaoni, den lezers van Van Limburg Brouwers Akbar¹⁾ geen onbekende, verhaalt, dat Akbar in 15 jaar het Shâhnâmah van Firdausi en de geschiedenis van Amîr Hamzah, omvattende 17 deelen, had laten overschrijven en verluchten. Daarna luisterde hij eens naar het voorlezen van de poëtische versie der geschiedenis van Aboe Moeslim en de Djâmi' alhikâjat, toen hem plots de gedachte door

het hoofd ging, dat deze boeken ten slotte toch slechts poëtische bedenksels waren. Daarom wilde hij liever de heilige boeken der Hindoes, waarop hun geheele godsdienst steunde, laten vertalen. Ook het loon voor zulk verdienstelijk werk lokte hem aan.

Hij riep dus eenige geleerde Brahmanen bijeen, en gaf hun de opdracht een verklaring van het epos op te stellen. De keizer zelf instrueerde Naqib Khan, opdat deze in het Perzisch een korte schets leveren kon. Het vertaalwerk werd door Badaoni, Naqib Khan, en Sultan Hadji van Thannessar verricht; ook Mollah Sjari', Akbars hofdichter, wordt genoemd. De bekende Feizi, broeder van Aboe'IFazl, gaf aan een gedeelte der voorloopige vertaling den geacheveerden vorm, Aboe'IFazl zelf schreef de voorrede. De bovengenoemde Sultan Hadji legde de laatste hand aan de vertaling. Vier jaar was hij daarmee bezig, maar toen was die ook zoo volmaakt, dat geen vliegenspatje van het origineel vergeten was.

Deze lofspraak lijkt wel overdreven, als men bedenkt hoe de vertaling tot stand kwam. De vertalers, wier taal nog eens extra verfraaid werd, waren afhankelijk van de Brahmaansche verklarers. De vertaling zal dus eerder een vrije geweest zijn.

Het is wel verwonderlijk, dat juist een als vurig Moslim bekend staand man als Badaoni ook aan deze vertaling gewerkt heeft. Naar het schijnt, ging dit dan ook niet van harte. Eenige malen had hij zich te verantwoorden over het binnensmokkelen van Moslimsche opvattingen in zijn weergave der Sanskrit-verzen. Aan zijn ergernis over den inhoud van enkele gedeelten gaf hij ook meermalen lucht. Geen wonder voor iemand, die ook den moeizamen arbeid van een Ramâyana-vertaling voltooid schijnt te hebben. Duidelijk is merkbaar, dat het werk, voornamelijk om den inhoud van het verhaal, hem onsympathiek was.

Verder bevat dit nummer een artikel

1) Balai Poestaka te Weltevreden gaf hier van een Javaansche vertaling, van de hand van R. M. Kartadirdja, uit onder den titel Soeltan Akbar, en een Maleische vertaling, door Hidajat Boerhanoe'ddin, onder den titel Hikâjat Siddha Rama.

van P. D. Kulkasni, geheeten: Were Jnaneçvara and Nâmadeva contemporaries?; Reflections on the Amarakosha van V. K. Rajawade, en de gebruikelijke overzichten en aankondigingen.

The Indian Antiquary, van December 1925 (= vol. LIV) bevat een artikel over The cultural value of the ancient monuments of Java, zijnde een vertaling der praeadviezen, uitgebracht op het Java-congres van December 1924 over de vraag naar de waarde der oude monumenten voor de huidige en toekomstige Javaansche cultuur door Dr. F. D. K. Bosch, N. H. van Leeuwen, Dr. Radjiman en Ir. Maclaine Pont, welke in dit tijdschrift gepubliceerd zijn.

Het te Madras verschijnende blad New India (weekly edition) gaf in het nummer van 2 December jl. een kort stukje van J. van Hinloopen Labberton, getiteld Javanese Dances, Wayang Wong or the Sthula-sharira as a Dancer and the Wayang-Purva, the Shadow of Old. Het is bedoeld als propaganda voor de Javaansche deelnemers aan het theosofen-congres te Adyar, die ook te Madras tegen het einde van December hun wajang-voorstellingen zullen komen geven, en op uitnoodiging ook elders. Over het „groffe lichaam” als danser wordt (gelukkig!) verder niet gesproken. De namen van enkele dansen worden genoemd, en met korte woorden worden hunne onderlinge verschillen aangegeven. Enkele afbeeldingen, van een danser als Ardjoena, een als Abhimanyoe, een in een vrouwenrol, en van het wajangtooneel met het gamelan-orkest verluchten het geschrevene.

Van The Quarterly Journal of the Mythic Society (Bangalore) is dit jaar de tweede serie gaan verschijnen. De eerste, serie, de „jeugd van het tijdschrift”, naar de redactie opmerkt, is nu, met 15 deelen, afgesloten.

Op den omslag van de twee sindsdien verschenen afleveringen prijkt in een me-

daljon de beeltenis van Rajasabhabhushana Rev. A. M. Tabard, stichter en ziel van het genootschap, dat zich de bevordering der studie van de Mysoorsche en Zuidindische archaeologie, ethnologie, geschiedenis, godsdiensten, en aanverwante onderwerpen ten doel stelt. Deze beide nieuwe afleveringen zijn al dadelijk weer heel interessant en geven in korte artikeltjes vrij wat wetenswaardigs. K. Ramavarma Raja schrijft over de tor in het volksge- loof, S. T. Moses over insectenplagen en enkele Zuidindische opvattingen dienaan- gaande. Een bijzonder aardig stukje is dat van C. Hayavadana over Indische kinderversjes. Bij vlijtig verzamelen, zegt de auteur, zou er wel een heel boek mee te vullen zijn. Het is te hopen, dat er nog eens iemand gevonden wordt, die dit aardige werk op zich wil nemen. Ook het verzamelen van de Javaansche kinder- versjes zou een heel lofwaardig werk zijn.

Zie hier een Zuidindische verwant van het Hollandsche vingerversje: Naar bed, naar bed, zei Duimelot, en het Javaan- sche: Entjik, entjik patenana Si toemoeng- koel:

Says the little finger,
we shall eat the cake;
Says the ring finger,
who is to pay for it;
Says the middle finger,
Let us contract a debt;
Says the forefinger,
who is to clear the debt;
Say the thumb,
Here am I, the little blackguard.

Ondeugend is het volgende versje, uit Mahratte:

Bow bow, my child,
Uncle is coming,
a cocoanut half
He is bringing,
Aunt comes
And snatches it away!

Kalahasti and its inscriptions is de titel van een beschrijving van de oudheden te Kalahasti (Chittoor District). Aan den tempel aldaar zijn inscripties te vinden uit verschillende tijden. Het geheel wijst erop dat de tempel van de 10de tot het einde der 16de eeuw zich in vorstengunst heeft mogen verheugen. Gememo-reerd worden Rajaraja de Groote (985-1016), en zijn zoon Rajendra Chola (1016-1043), alsmede Kulotungga III (1178-1216).

In *The Age of the first Manu or the antiquity of the heretical schools* geeft K. Ramavarma Raja enkele opmerkingen, naar aanleiding van zijn lectuur van het daarop betrekking hebbende gedeelte van het Bhâgavata Purâna.

A. Rangasvami Sarasvati komt op tegen de door J. Jolly en R. Schmidt in het voorbericht tot hunne uitgave van Kautilya's Arthaçâstra uitgesproken meening, dat Cânakya, Candragupta's minister, waarschijnlijk een zuiver mythologische figuur is, daar hij niet wordt vermeld in de Grieksche berichten over Sandrakottas, en Hemacandra heel wonderlijke verhalen over hem vertelt.

Verdere artikels: A. S. Ramanatha Aygar, *Travancore Kings in Epigraphy*, en

V. H. Vader, *Whether Srimat Vyas was a Contemporary of the Persian Prophet Zoroaster?*

De tweede aflevering opent met een relaas der betrekkingen tusschen Vijayanagara en Portugal, door Rev. H. Heras. D. Venkataramiah begint met een vertaling van de Mundakopanishad. Prof. Kalipada Mitra schrijft over *The bird and serpent myth*, A. Rangasvami Sarasvati over de geschiedenis der litteratuur ten tijde der Gupta-dynastie.

Vervolgartikelen op de 3de aflevering van het 15de deel zijn de bijdragen van N. K. Sidhanta over onhistorische elementen in de epische poëzie, en van V. Venkatachellam Iyer over de zeven dwipa's

der Purâna's. Als No. VII der *Studies over vogelmythen* verschijnt het artikel van Sarat Chandra Mitra over een aetologische mythe aangaande de brahmanhamsa.

Aan den oorsprong van de Moslimsche gemeente in de Kaapkolonie herinnert ons opnieuw het artikel van den, ook op Java, niet onbekenden Amerikaanschen zending in Egypte, Dr. Samuel W. Zwemer, over Islam at Cape Town in *The Moslem World* van October 1925.¹⁾ Aan deze Slamaajers hopen wij den volgenden keer een apart artikeltje te wijden. Door immigratie van Britschindische Moslims verkreeg hunne gemeente echter, vooral sedert het einde der vorige eeuw, een aanzienlijke uitbreiding. Deze Kaapsche Indiers zijn in een aantal vereenigingen georganiseerd en geven verschillende bladen uit. De belangstelling voor het lot dezer verre landgenooten is in Indië den laatsten tijd opnieuw gewekt door de gevolgen die de naturellenpolitiek der Zuidafrikaansche regeering voor hen hebben zal. In de aanhangig gemaakte Areas Reservation and Immigration and Registration (further provision) Bill zien de Indiers een zware bedreiging van hunne toch al niet gunstige positie. Opnieuw gewekt, schreven wij, want, naar men weet, ontplooid Gandhi eerst zijn krachten in hun strijd „voor vrijheid en voor recht” in het thans Zuidafrikaansche Natal. Het begin van zijn publiek optreden hier dateert reeds van 1893, toen hij ten behoeve van een Indische proces naar Natal overkwam.

Verscheidene jaren bleef hij de voorvechter der Indische belangen, zoodat van de *Speeches and Writings of M. K. Gandhi* (ed. Natesan & Co., Madras) een aanzienlijk deel gewijd is aan dien strijd.

In de huidige moeilijkheden heeft het Britschindische gouvernement belangstelling getoond door het afvaardigen van

1) Een Maleisch uittreksel uit dit artikel verscheen in de *Bandera Islam* van 28 Dec. j. 1.

een commissie, die 25 November j.l. te Bombay scheep ging. Aan de Kaap hadden dit niet afgewacht, doch reeds te voren zelf een commissie tot behartiging der bedreigde belangen naar het moederland afgevaardigd.

Deze is inmiddels te Bombay gearriveerd, en daar zeer hartelijk ontvangen. Zij zou 19 Dec. door den Onderkoning worden gehoord.

Ondertusschen heeft Dr. Malan een verklaring afgelegd, welke doet betwijfelen of de commissie wel eenig succes hebben zal.

(New India, weekly edition, dato 2 en 16 Dec. j.l.)

Europeesche tijdschriften.

Een enthousiast geschreven aankondiging in The Near East and India van 22 Oct. j.l. stelt ons op de hoogte van de laatste creaties der beroemde danseres mevrouw Pavlova. Na haar Indische reis is zij in Londen aangekomen voor een kort seizoen in Opera House, Covent Garden. Een van haar opmerkelijkste prestaties was toen een voorstelling, als „Ajanta's Frescoes" aangeduid. Met medewerking van autoriteiten op het ge-

bied van Indische kunst, en wel voornamelijk van den directeur der Bombaysche Art-school, den heer Gladstone Salomon, slaagde mevrouw Pavlova erin bij een Westersch publiek den indruk van enkele der in de Ajanta-rotstempels afgebeelde tafreelen te wekken. De recensent durft nauwelijks te zeggen, dat eigenlijk die tooneelen, waarin de Boeddhistische pelgrims zich in vrome overpeinzing van des Meesters groote verzaking neerbogen, hem meer troffen dan die waarin mevrouw Pavlova zelf danste.

Het Novembernummer van Oedaya bevat o. m. een artikel van een Noto Soeroto, Zelfverwezenlijking en coöperatie. Verder een aantal foto's van Balische tafreelen, de portretten van R. A. A. Poerbohadiningrat, regent van Semarang, en de Raden Ajoe, in het costuum waarin zij tijdens hun (zoo juist beëindigd) verblijf in Nederland ten hove verschenen, benevens foto's van kort geleden gepromoveerde en voor akten-examens geslaagde Indonesiers. De heer Tillema schrijft, bij talrijke foto's, over Nias.

Weltevreden, December 1925.

BOEKBESPREKINGEN.

RAMA-LEGENDEN UND RAMA-RELIEFS IN INDONESIEN. WILLEM STUTTER- HEIM. (Georg Müller Verlag. München.)

In 1920 publiceerde Rai Saheb Dineschandra Sen een verhandeling over The Bengali Rāmāyanas, volgens Grierson — die het werk in The Journal of the royal Asiatic society van January 1922 beoordeelde "the most valuable contribution to the literature on the Rāma-sage which has appeared since Prof. Jacobi's work on the Rāmāyana was published in 1893."

Wel bracht dit werk iets nieuws op het gebied van de Rāmāyana-literatuur. Evenals zijn voorgangers ging Jacobi uit van het toenmaals geldende axioma, dat het 2de tot en met het 6de boek van het beroemde epos van Wālmīki den oorspronkelijken vorm van de Rāma-Legende weergeeft en dat de redacties, die daarvan afwijken, latere toevoegsels bevatten en willekeurige wijzigingen van schrijvers, die het origineel niet voldoende kenden of die om andere redenen Wālmīki's tekst niet nauwkeurig volgden.

Dineschandra Sen deelt deze meening niet. Onder aanhaling van Bengaalsche redacties van het overoude verhaal toont hij aan, dat Wālmīki op verscheidene punten niet den oorspronkelijken vorm van de legende geeft en dat het aaneengesloten verhaal van het heldendicht een schepping van den dichter is, waarnaast oudere verhalen staan, welke die eenheid van conceptie missen.

Dr. Stutterheim strekt de behandeling van de afwijkende redacties mede uit tot die, welke in den Indischen Archipel worden aangetroffen. Ook hier toch komen — naast meer of minder getrouwe navolgingen van Wālmīki's Rāmāyana, — verscheidene, daarvan vrij sterk afwijkende, vormen voor. Wij noemen o.a. de Maleische Hikayat Seri Rama en de Javaansche Rama-lakon's. En nu is het merkwaardig, dat deze — volgens veler

gevoelen: verknoeide — verhalen in hoofdzak overeenstemmen met de Rāmageschiedenissen, die voor en na in Indië en in Bengalen aan het licht zijn gekomen.

Dr. Stutterheim komt in zijn bovengenoemd werk tot dezelfde conclusie als Dineschandra Sen: Wālmīki geeft niet het Rāmāyana, maar slechts een der vormen, welke de zoo algemeen geliefde legende in den loop der tijden heeft aangenomen. Uitvoerig toont de schrijver aan, op welke punten vooral in deze gewesten voorkomende Rāma-geschiedenissen van elkaar afwijken en hoe een deel daarvan in menig opzicht een trouwe weergave is van de populaire Rāma-verhalen, die in Indië, Bengalen en Achter-Indië worden gevonden. Naar onze meening zou daarbij nog meer de aandacht kunnen zijn gevestigd op het ook door D. Sen gereleveerde feit, dat de geschiedenis — die, onder invloed van Wālmīki's meesterwerk, algemeen als één geheel wordt opgevat — zeer waarschijnlijk is ontstaan uit de samenvoeging van drie afzonderlijke verhalen: een betreffende Rāma (waarin Rāwana niet voorkomt); een, dat de lotgevallen van Rāwana behandelt, zonder Rāma te noemen; en een, dat Hanuman tot onderwerp heeft. Wij meenen, dat vooral op enkele familie-verhoudingen in het, als eenheid opgevat Rāmāyana, een verklarend licht valt, als men uitgaat van de samenvoeging van drie, oorspronkelijk naast elkaar staande verhalen.

In vijf hoofdstukken behandelt de schrijver inhoud en vorm van de Rāmlegenden en wel: I. Rama in Literatur und Volkssaga. II. Die Malayische Rama-Sage. III. Die Javanische Rama-Sage. IV. Ursprung der Indonesischen Abweichungen; V. Rāma-Sagen in ihrem Verhältnis zu Wālmīki's epos. Een groot aantal

gegevens is door den schrijver in deze hoofdstukken bijeengebracht. Jammer, dat de schrijver bij de bewerking van hoofdstuk III niet beschikte over een volledige verzameling Javaansche Râma-lakons. Een overzicht daarvan zou een waardig pendant hebben gevormd van dat van de Maleische Rama-verhalen. Wie op de hoogte wil komen van den stand van het „Râma-probleem", zal in dit eerste deel van Stutterheim's werk een betrouwbaren wegwijzer vinden.

Wij wijzen hierbij nog op een gevolgtrekking van den schrijver die van belang is voor de juiste waardeering der hypothese, ontwikkeld in het, in 1922 verschenen werk van Dr. Rassers: *De Pandji-Roman*. Dr. Rassers meent, dat het „Pandji-thema" invloed heeft geoeffend op de samenstelling of de wijziging van een aantal andere verhalen, waaronder ook bepaalde redacties van het Râmâyana. M. a. w. de afwijkingen in de Râma-legende, zooals die vooral op Sumatra en in de Javaansche Rama-Kling worden aangetroffen, zijn in deze gewesten ontstaan onder inwerking van zekere algemeen Indonesische opvattingen. Terecht doet de heer Stutterheim uitkomen, dat de schrijver deze bewering niet zou hebben geuit, indien hij bekend was geweest met de in Voor- en Achter-Indië voorkomende populaire Râma-redacties, waarin die afwijkingen alle reeds grootendeels worden gevonden.

* * *

In 1893 verscheen van de hand van Dr. Groneman: „Tjandi Prambanan op Midden-Java na de ontgraving, met lichtbeelden van Cephas". Het werkje „voorzag in een behoefte" en strekte, ook in later gevolgde herdrukken, tot gids aan het toenemend aantal van hen, die belang begonnen te stellen in Java's oude cultuur-monumenten. Al spoedig rees evenwel bij deskundigen op dit gebied twijfel aan de juistheid van vele der uit-

eenzettingen van deze dilettant-archeoloog, met name wat betreft de verklaring van de, op den middelsten der tempels voorkomende Râma-reliefs. Het bleef echter bij korte, op zich zelf staande, opmerkingen en rectificaties: tevergeefs wachtten de belangstellenden op een uitvoerige behandeling van de reliefs, ook in verband met die, welke te Panataran bij Blitar voorkomen. Wel gaf Dr. Brandes in „Tjandi Singasari en Panataran" (1909) zeer waardevolle opmerkingen over onderwerp en karakter van Oud-Javaansche afbeeldingskunst, maar de behoefte aan een diepergaande beschouwing in een samenvattend werk werd er slechts te levendiger door.

Aan deze behoefte heeft Dr. Stutterheim voor een zeer groot deel voldaan in de hoofdstukken VI tot en met XI van zijn bovengenoemd werk. Daarin wordt achtereenvolgens behandeld: Râma in der bildenden Kunst. — Die Râma-Reliefs von Lara Djonggrang. — Die Râma-Reliefs von Panataran. — Stilkritische Vergleiche. — Die Râma-Reliefs an dem Visnu-Tempel zu Deogarh — Bemerkungen zu den zum Vergleich zugefügten Tafeln. (Bij dezen tekst behoort namelijk een afzonderlijke „Tafelband" evenals de Textband in kwarto-formaat uitgevoerd.)

Na eenige opmerkingen over afbeeldingen van Râma's lotgevallen in den ouden tijd gaat Dr. S. in de hoofdstukken VII en VIII over tot de beschrijving van de beide relief-reeksen, welke op Java worden aangetroffen. Van veel waarde is de dikwijls zeer gedetailleerde beschrijving van de afzonderlijke tafereelen van de Prambanan-reliefs. Waar omtrent enkele reliefs twee of meer opvattingen bestaan, is een nauwkeurige beschouwing en opsomming van wat er op te zien is, uiterst gewenscht om tot een aannemelijke en zoo mogelijk afdoende verklaring te kunnen komen. Dr. S. toont zich ook hier een betrouwbare gids, die na een van juiste opmerkingsgave getuigende beschrijving een keuze doet uit de bestaande

verklaringen of een nieuwe daarvoor in de plaats zet. Hij eindigt met de opmerking: „die Râma-Reliefs von Lara Djonggrang (= Prambanan) stehen in loser Beziehung zu dem Kakawin (Oud-Javaansch gedicht) und stehen dagegen in verschiedenen Punkten in Zusammenhang mit den sumatranischen Erzählungen”.

Het volgende hoofdstuk behandelt op gelijksoortige wijze de Panataran-Reliefs, die „uns dieselbe Râma-legende in derselben Fassung im Bild vorführen, als wie das Râmâyana Kakawin in Dichtform berichtet.”

Zeer belangrijk zijn de hierop volgende stijl-kritische vergelijkingen. (1) Dit hoofdstuk vormt naar onze meening het hoogtepunt van het werk en het is een aandachtige lezing en overdenking waard van allen, die belangstellen in de kunst en de kunstuiting van het oude Java. Wij bepalen ons hier slechts tot enkele grenzen uit het vele, dat de schrijver biedt.

Dr. Stutterheim is het niet eens met de vroeger algemeen geldende opvatting, welke in de kunst van Oost-Java niet meer dan een degeneratie van die der oudere Midden-javaansche periode zag: hij stelt deze — o. i. terecht — als zuiver Javaansch tegenover de Javaansch-Hindoesche stijl van Prambanan enz. en wijst daarbij niet alleen op het algemeen karakter van de afbeeldingen, maar ook op de vulling der open ruimten met wolken, spiralen en vlammen.

Er kan weinig verschil van meening bestaan omtrent de juistheid van de opmerking, dat Midden-Java de voorwerpen en figuren in drie en Oost-Java vooral in twee afmetingen geeft. Hierin ligt dan ook een zeer kenmerkend onderscheid tusschen de uitbeeldingswijze van de beeldhouwers uit twee ver-

schillende kunst-gebieden. Het komt ons echter voor, dat de schrijver zich wel wat teveel door zijn theorie laat meevoeren, als hij — met betrekking tot de Oost-Javaansche reliefs — spreekt van „die Furcht vor der Tiefe, vor der Wiedergabe der dritten Dimension” en verder van „ein Flachrelief, das sich allein aus einer Furcht des Primitiven vor dem Dreidimensionalen erklären lässt”. (pag. 196). Zouden de Oost-Javaansche kunstenaars inderdaad bewust en met opzet, nog wel uit vrees voor die gevaarlijke derde afmeting, de afbeeldingswijze van de oudere kunst hebben verlaten? (De schrijver noemt op pag. 200 als kenmerkende eigenschap van de Panataran-reliefs: Abschaffen der durch die dritte Dimension hervorgerufene Raum-Illusion). Licht het niet meer voor de hand, om dit verschil, in plaats van met een „primitive Geisteseinstellung” in verband te brengen met een „primitieve teekenkunst”, die — zoo als wordt aangetoond door andere voorbeelden, waarbij moeilijk een gevoel van vrees is aan te nemen — begint met de weergave van een „aanzicht” voor ze overgaat tot de aanduiding van de „derde afmeting”?

Een belangrijke opmerking is die omtrent de „wolkentoneelen”, voor het eerst beschreven door Dr. Brandes in de reeds bovengenoemde monografie. Dr. Brandes ziet hierin slechts wolken, waaraan een „impressionistische kunstopvatting” den vorm van menschen, dieren, enz. heeft gegeven. Dr. Stutterheim verklaart ze als symbolische voorstellingen van de geesten, waardoor de afgebeelde personen zijn omringd, zooals ook de op de reliefs voorkomende vlammenfiguren een voorstelling moeten geven van de magische kracht, waarmee de atmosfeer geladen is.

De vraag: „Zijn de reliefs van Lara Djonggrang (en van Baraboedoer) door Javaansche of door Indische bouwmeesters ontworpen beantwoordt Dr. S. als volgt: „Die Kunst keines der bei-

1) Men zie voor dit onderwerp ook het artikel van denzelfden schrijver over „Oud-Javaansche kunst” in Bijdr. T. L. & V. kunde deel 79 (1923).

den Bauwerke kann javanisch, ihre Urheber können nicht Javanen genannt werden. Am besten gibt man ihren Charakter wieder, wenn man von javanisch-hinduistisch spricht." (pag. 207). Voor de door Dr. S. aangevoerde motieven verwijzen wij naar zijn werk (pag. 207 en v.v.), waar tevens gehandeld wordt over het al of niet bestaan van verband tusschen den stijl der Midden-Javaansche tempels en dien der Oost-Javaansche bouwwerken.

Uit het bovenstaande zeer vluchtige overzicht van den rijken inhoud van dit werk — waarvan de tekst nog in 735 achter-aangeplaatste „Anmerkungen" wordt uitgebreid en toegelicht — blijkt wel, welk een schat van gegevens en waardevolle opmerkingen het bevat voor ieder, die in deze materie belangstelt. De Textband, in het Duitsch overgebracht door Karl und Hedwig Döhring, biedt een ook voor niet-vakkundigen zeer leesbaren tekst. Beide deelen zijn door den uitgever, Georg Müller te München, keurig verzorgd. Dit laatste geldt inzonderheid van den Tafelband met zijn 230 afbeeldingen.

Korte, duidelijke onderschriften geven hierbij de noodige verklaring. Een enkele opmerking: Een ontwikkelde Balier deelde ons mee, dat „Hanoman met de amretaflesch" van afb. 216 wellicht „Djembanwan met een vrucht" (in elk geval geen Hanoman!) is en dat Soegriwa van afb. 218 ten rechte Hanoman voorstelt.

Wie de oorspronkelijke foto's van de Prambanan- en de Panataran-reliefs heeft gezien, staat verbaasd over wat de Duitse cliché-kunst hiervan heeft gemaakt: vele afbeeldingen zijn opvallend duidelijker dan de foto's en zijn voor het onderscheiden der onderdeelen dikwijls beter geschikt dan de verweerde figuren aan de tempels zelve. En nog meer dan bij de beschouwing van de reliefs in natura krijgt men bij de bezichtiging van deze afbeeldingen (bijv. van die, welke Hanoman's verblijf op Langka weergeven), een sterken indruk van de overweldigende schoonheid, die dit onderdeel van de gebouwen moet hebben vertoond op het oogenblik, nadat de kunstnaar er de laatste hand aan had gelegd.

J. KATS.

DRIE JAVAANSCH GOEROE'S, HUN LEVEN, ONDERRICHT EN MESSIASPREDIKING. Academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte, aan de Rijksuniversiteit te Leiden, op gezag van den Rector Magnificus Prof. Mr. A. J. Blok, Hoogleraar in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, voor de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte te verdedigen op Woensdag 1 Juli 1925 des namiddags te vier uren door G. W. J. Drewes, geboren te Amsterdam.

Drukkerij A. Vros, Leiden, 1925, 212 blz.

Niettegenstaande in de afgelopen jaren reeds enkele ouderen van de doctorandi in de Oostersche talen te Leiden hun academisch proefschrift gewijd hebben aan het onderzoek van het Moslimsche Javanisme en wat daarmee samenhangt, blijkt de belangstelling voor dit onderwerp van studie nog niet verflauwd te zijn. Het is dan ook zeer veelomvattend, en laat zich zonder bezwaar van verschillende kanten bezien, zoowel als een, naar karakter en uitingen, typisch nationaal Javaansch samenstel van gedachten, als in samenhang met overtuigingen, door min of meer rechtzinnige, dan wel kettersche Moslimsche godgeleerden en mystici aangehangen.

Dr. Drewes heeft in dit proefschrift, waarop hij dit jaar met lof te Leiden promoveerde, vooral, en met goed gevolg, zijn aandacht gewijd aan eenige echt Javaansche uitingen van godsdienstig leven en streven, ofschoon hij geenszins verwaarloosde om, waar dit mogelijk was, verband met geestesstromingen van buiten den Archipel aan te wijzen.

De schrijver heeft daarbij de beschikking gehad over de rijke verzamelingen primbon's en geschriften van godsdienstigen aard in de verzamelingen van de Leidsche Universiteitsbibliotheek, van zijn promotor Prof. Snouck Hurgronje en van Prof. Hazeu. Naar een punt van uitgang zoekende, van waaruit hij

de bewerking van het materiaal zou kunnen beginnen, heeft hij de gelukkige gedachte gehad te verzamelen en te beschrijven, wat er van het leven, het onderricht en de prediking van eenige vooraanstaande figuren in de godsdienstige beweging op Java uit den lateren tijd bekend is. Naast vroeger verschenen studiën, die zich bij voorkeur bezig hielden met personen en werken uit den eersten tijd van den Islam op Java, heeft zulk een onderzoek naar wat nog niet zoover achter ons ligt, zeker zijn belang.

De drie Javaansche goeroe's, waarvan de titel van het boek spreekt, zijn Kjaï Hasan Maulani van Lengkong, Mas Malangjoeda van Radjawana kidoel en Kjaï Noerhakim van Pasir wetan. Alle drie leefden en stierven in de vorige eeuw. De reden waarom zij tezamen genoemd worden is, dat de twee laatsten min of meer direkt leerlingen zijn geweest van den eerste in de tarekat Akmalijah, dat in de geschriften, uitgegaan van de laatsten, de ratoe-adil-verwachting voorkomt, en ten slotte dat zij alle drie in minder aangename aanraking met de Regeering zijn gekomen. Intusschen, alleen door deze laatste omstandigheid is het ons mogelijk iets van hun geschiedenis te leeren kennen, n.m. uit de over hen gevoerde briefwisseling.

Kjaï Hasan Maulani was een beroemd godsdienstleeraar, woonachtig te Lengkong (Koenangan, Tjërbon), die omstreeks 1840 van zich begon te laten spreken. Aanleiding hiertoe was een beweging onder de bevolking van Tjërbon en de Oostelijke Preanger, een godsdienstige opleving, in verband staande met geloof in, ten rechte of ten onrechte, aan Kjaï Lengkong toegeschreven, op verschillende plaatsen verspreide zendbrieven en zich uitende door het aanrichten van vele slametan's. Aan den goeroe zelf kon niets ten laste gelegd worden dan de aanleiding te zijn geweest tot deze beweging; hierin vond de Regeering echter genoeg reden om hem in 1842, reeds een man op leeftijd, in het belang van de openbare rust en orde van Java te verwijderen, en hem Menado als verblijfplaats aan te wijzen. Ondanks herhaalde verzoeken van hem, zoowel als van zijne kinderen, is Kjaï Lengkong naar Menado gevoerd en daar tot het eind van zijn leven gelaten; hij is daar, na een ballingschap van 32 jaar, over de 90 jaar oud, in 1874 overleden. Ook nu is echter de herinnering aan den Kjaï Menado in het Koenangan'sche nog niet geheel uitgedoofd.

Mas Malangjoeda was een geheel andere figuur. Hij heette oorspronkelijk Ranoedikrama en was verwant aan het dë mang's- geslacht van de përdikan-desa Radjawana kidoel, een der vele përdikan-desa's in het district Tjahjana (Poerbalingga, Banjoemas) bij de goengoeng Lawet gelegen. Het is bekend in hoeveel legenden uit die streek men de namen van beroemde Javaansch-Moslimsche heiligen, als Sech Djamboe Karang, Soenan Goengoeng Djati en Makdoem Wali Përkosa, genoemd vindt; van verscheidene dier wali's worden de graven daar vereerd. Ranoedikrama, spoedig zich Malangjoeda noemende, gevoelde zich den afstameling en rechtmatigen erfgenaam van Wali Përkosa; dienovereenkomstig maakte hij bezwaar tegen het toenmalige beheer van de përdikan-desa Pakiringan, waar genoemde

heilige begraven ligt. Zijn herhaalde rekestten om daarin verandering te krijgen en zijn klachten over het, volgens hem, zeer slechte bestuur van de toenmalige dë mang's en prija'i's vonden echter geen gehoor.

Wel gelukte het hem in Tjahjana een grooten roep als godsdienstleeraar te verwerven en vele trouwe aanhangers te vinden. Na uitgebreide reizen over Java, waarop hij met verschillende goeroe's in aanraking kwam, vestigde hij zich ten slotte te Buitenzorg; door middel van badal's hield hij echter de verbinding met zijne leerlingen in stand. Hij predikte den aanstaanden komst van den ratoe adil en verdeelde Java reeds onder zijn drie trouwste sahabat; voordat hiervan echter iets in vervulling was gegaan, werd hij aangehouden (in 1886). Na onderzoek bleek voldoende grond voorhanden te zijn om hem buiten Java, in Kajeli, op het eiland Boeroe, te interneren. Daar is hij ook gestorven.

Kjaï Noerhakim was weer van een meer gewoon slag godsdienstleeraren. Hij was een leerling van Kjaï Hasan Maulani van Lengkong, en had zich gevestigd in Pasir wetan, een përdikan desa in Poerwakërta (Banjoemas), vanwaar hij zijn invloed zoozeer uitbreidde, dat het in 1862 de aandacht van het Bestuur begon te trekken. Hij werd onder toezicht gehouden, maar zijn goed georganiseerde badal's wisten zijn aanhang tot in de 70-er jaren bijeen te houden en hun aantal zelfs te doen aangroeien. Ook zijn leerlingen verwachtten dat hun vereerde goeroe eenmaal als vorst over Java zou heerschen. In dit geval vond de Regeering echter geen reden tot ingrijpen, zoodat deze leeraar althans niet in ballingschap gestorven is.

De levensloop van de drie goeroe's, zooals die hierboven kort geschetst werd, vormt het onderwerp van het eerste hoofdstuk van Dr. Drewes' boek. De gegevens ervoor zijn in hoofdzaak geput uit de hem bereidwillig ter beschikking gestelde dossiers uit het archief der Algemeene Secretarie te Buitenzorg.

De schrijver heeft zich daarbij moeite gegeven en is er ook, voorzover de hoeveelheid materiaal dat toeliet, in geslaagd om het optreden van deze drie mannen en wat daarmee samenhangt psychologisch te verklaren.

Het tweede hoofdstuk behandelt den inhoud van de leeringen der drie goeroe's, voor zover die uit geschriften, waarvan aan te nemen is dat ze van hen uitgingen, gekend kunnen worden. Van Kjaï Hasan van Lengkong zijn dergelijke geschriften niet tot ons gekomen; uit primbon's van anderen, direkte of indirekte leerlingen van hem, is echter wel het een en ander over zijn onderwijs op te maken. Het blijkt dat hij in het bijzonder om zijn bovennatuurlijke kracht en duivelbannerij beroemd was; Arabische bezweringsformules, waaronder er zijn die ook buitenden Archipel voorkomen, worden van hem overgeleverd. Hij schijnthiermee de traditie van zijn woonplaats, Lengkong, te hebben geïslamiseerd en voortgezet, immers reeds uit een vroeger bericht weten we dat in het algemeen de bewoners van Lengkong in den roep stonden toovermachtig te zijn. Dat bericht beschrijft in het bijzonder de op magische voorstellingen berustende methode van ziekte- en duivelbannen

door het naar zee brengen van afval, potscherven en oude bezems; van Hien heeft het overgenomen en van Ossenbruggen wijddede er een beschouwing aan (Bijdragen 71, bz. 87). *)

In geschriftjes van Kjai Noerhakim komen, behalve deze Arabische bezweringsformules, ook niet-Moslimsche, grootendeels in het Soendaneesch gestelde, djampe's voor; deze zijn vaak in ethnologisch opzicht van veel belang. Verscheidene ervan heeft Dr. Drewes in zijn boek opgenomen en vertaald, voor zover dit mogelijk is; ze zijn allen bestemd om dienst te doen in bepaalde gevallen. Een volledig ethnologisch en taalkundig onderzoek van deze inheemsche bezweringszaken zou een afzonderlijke taak vormen; alleen de verklaring van de wisseltermen, als hoedanig een groot deel van de gebruikte woorden te verstaan is, is soms al lastig genoeg.

De boekjes, die bij leerlingen van Malangjoeda gevonden zijn, bevatten bijna alle een uiteenzetting van de tarekat Akmalijah, overgeleverd door bemiddeling van Kjai Leng-kong van Soenan Kalidjaga. De beschrijving van het bonte gedachtenweefsel, dat zich om deze mystieke leer gewonden heeft, neemt heel wat plaats in beslag; daarbij was gelegenheid om te wijzen op samenhang met Arabische mystieke geschriften (al Insan al Kamil/eenerzijds en met nieuwere Javaansche werken (als de Sanasoenoë) anderzijds. Op dezelfde wijze wordt daarna nog een primbon van een leerling van Kjai Noerhakim behandeld. Veel uit dit tweede hoofdstuk kan beschouwd worden als een belangrijke aanvulling of uitbreiding van de reeds vroeger verschenen studiën over de primbon-letterkunde van Dr. Rinkes, Dr. Schrieke en Dr. Kraemer.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan de Messiaansche verwachtingen. Ofschoon wel enkele verhandelingen de voorspellingen, die hiermee op Java plegen samen te hangen, tot onderwerp hebben, is er nog geen algemeen onderzoek verschenen aangaande het geloof in de komst van een ratoe adil, die een ideale toestand zal doen ontstaan. Dr. Drewes behandelt eerst de pralambang's (voorspellingen) van Djajabaja, waarvan de tot nu toe nog steeds oudst bekende redactie uitgegeven en besproken is door Dr. Brandes. Daar hierin bestanddeelen van de Indische leer der wereldperioden (joega's) te vinden zijn, wijdt hij ook daaraan eenige bladzijden; vervolgens wendt hij zich tot de Balineesche paswara's (vorstenedicten), die van dezelfde gedachte uitgaan, n.m. dat de meerdere of mindere deugdzaamheid van den vorst noodwendig het geluk of het ongeluk van de wereld tot gevolg heeft. Ook aan de oud-Javaansche letterkunde van Bali en Java zijn verscheidene gegevens ontleend, die op een bekend zijn van de leer van de joega's wijzen. Het is echter helaas niet gelukt om in die literatuur plaatsen aan te wijzen, waar van ver-

wachtingen aangaande de komst van den wereldvernieuwer gewag gemaakt wordt. Slechts de vermelding van de werkzaamheid der goden (Sjiwa of Wisjnoe), om aan het einde der tijden de wereldorde weer te herstellen, vindt men, en de verheerlijking van historische vorsten als zulke goden, niet de levendige hoop dat in de naaste toekomst een rechtvaardig heerscher zal verschijnen. In de nieuw-Javaansche primbon's komt de leer van de wereldperioden ook wel voor; daar is zij echter in den regel nauw verbonden aan de Messiaansche verwachting. Dr. Drewes haalt voorbeelden aan van de ratoe-adil-prediking o.a. van Mas Malangoeda en Kjai Noerhakim, zooals die in verschillende van hen uitgegane boekjes voorkomt; vaak bevatten deze een reeks vragen en antwoorden, door de kennis waarvan men zich kan vrijwaren tegen de verschrikkingen der laatste dagen. De invloed van de Moslimsche Mahadi-gedachte is daarin duidelijk aan te wijzen.

Ten slotte volgt nog een korte beschouwing van de christelijke zending en het ratoe-adilgeloof; vooral de in 1924 overleden goeroe Sadrach, die het Christendom als een ngelmoe voorstelde en zoo vele aanhangers vond, wordt daarbij besproken; immers ook hij werd ten slotte als ratoe adil of Messias beschouwd.

Over het algemeen kan men niet zeggen, zoo besluit Dr. Drewes dit zeer belangrijke deel van zijn werk, dat de Javaansche ratoe adil, zoomin die van de Djajabaja-voorspellingen met zijn Javaansch-nationalistische trekken als die van de primbon's, dezelfde is als de Mahdi der Moslimsche eschatologie. Wanneer die eigenaardig Javaansche verwachting ontstaan is, is niet te bepalen; slechts één element dier leeringen, de schildering der booze tijden, kan men ook in de oudere Javaansche letterkunde terugvinden.

Helaas blijft dus een belangrijke vraag, die wij ons naar aanleiding van het voorafgaande stelden, onbeslist. Wellicht vindt de schrijver later nog gelegenheid om zijn studie van dit belangwekkende deel van het Javaansche volksgeloof voort te zetten. Zou men, om zoo al niet den oorsprong, dan toch de sterke doorwerking dezer verwachting te begrijpen, haar misschien in verband moeten brengen met andere echt Javaansche kultuurelementen, in de eerste plaats met de wajang? In de lakon's eindigt de held ook steeds, na ontelbare moeilijkheden overwonnen en rampen doorstaan te hebben, dank zij bovennatuurlijke hulpen eigen inspanning, met zijn vijanden te overwinnen. Zou het geloof aan den ratoe adil niet mede invloed hebben ondergaan van deze zoo geliefde voorstelling van de uiteindelijke overwinning van het goede op het kwade?

Na het derde hoofdstuk heeft Dr. Drewes nog een vijftal aantekeningen laten volgen, grootendeels verklaringen inhoudende van uitdrukkingen en termen, die in de primbon-letterkunde voorkomen. Een beschouwing over de beteekenis van de salat in de mystiek en een beschrijving van de gedachten, die in mystiek-godsdienstige geschriften aan het vierledige ademhalingsproces (napas, tanapas, anpas, noepoes) verbonden worden, zijn de voornaamste daarvan. De stellingen, 10 in

*) De eerste emendeerde de onverklaard gebleven woorden „toedan setan”, die daarbij uitgeroepen werden, tot „toendang setan”; zou echter niet „toendan setan”, „den setan van den een op den ander overgeven”, teverstaan zijn?

getal, behandelen grootendeels vragen van taalkundigen aard.

Al zijn er in dit boek, zooals ook niet anders te verwachten valt, wellicht enkele punten aan te wijzen die men anders behandeld had willen zien, niemand zal den schrijver den lof onthouden uit de vele en zoo moeilijk te hanteeren bouwstoffen een overzienbaar geheel te hebben gevormd. Des te meer is het te betreuren dat aan dit werk, dat talrijke

woorden en uitdrukkingen in hun juiste verband doet verschijnen, een index ontbreekt; dit kan niet anders dan afdoen aan de algemeene bruikbaarheid ervan. Overigens is de uitgave eenvoudig maar goed verzorgd. Wij mogen dit boek dus als een nieuwe aanwinst van de literatuur over Java met groote ingenomenheid begroeten.

Dr. TH. PIGEAUD.

DE ISLAM toegelicht door H. Halkema, volksuitgaaf, Indonesische Drukkerij, Weltevreden, z. j., 265 blz.

De heer Halkema geeft zich op omslag en titelblad van dit werkje te kennen als gep. eff. Indische leger, oud-regeringstranlateur en leeraar in de Maleische taal aan de Handelsschool te Weltevreden. Uit voorbericht en inhoud laat zich hieraan nog toevoegen: exceptioneel preutsch schrijver over het Oosten (wel foei dan toch dat gevalletje van bl. 73), voorbeeldloos zedig docent in Indische talen en aanverwante vakken (waarvoor getuigen beschikbaar), uitvinder van de Javaansche schrijfmachine Adji Saka, waarop het gepatenteerde merk AlMasjrik (twee letterhamers daarvan prikken op omslag en titelblad) en, last not least, in de cognatische lijn verwant aan een Maleischen vorst uit de vorige eeuw.

Deze heer nu heeft zich opgemaakt en aangegord om uit de volheid van zijn kunde ons den Islam toe te lichten. Behalve die toelichting geeft hij uit den rijken schat van zijn veelzijdig weten met milde hand beschouwingen over allerlei dat hij zoo zoetjes aan mede in zijn betoog weet in te vlechten. Maar de heer Halkema is nederig, en erkent dankbaar voor de samenstelling van zijn werk in hoofdzaak de verspreide opstellen van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje en van Prof. Dr. G. A. Wilken te hebben geraadpleegd. En om de kritiek als het ware reeds bij voorbaat te ontwapenen voegt hij daaraan toe: „Aan de autoriteit van deze geleerden zal wel geen behoorlijke Nederlander willen tornen”.

Het is in het voorbericht te lezen, dat de werken hier beide autoriteiten benut zijn. Stond het daar niet, dan zou men het uit den inhoud van het geschrift met geen mogelijkheid kunnen opmaken. Want het aantal enormiteiten, dat hier zelfs over de meest elementaire zaken wordt neergeschreven, is kortweg angstwekkend groot. Wanneer het niet zoo treurig was, zou het bijna komisch zijn, te lezen hoe de schrijver de samenstellers van het ten dienste van het lager en middelbaar onderwijs voorgeschreven Verklarend Woordenboek der Nederlandsche Taal aanvalt op hun foutieve verklaring van het woord hadji, waarover hij zelf voor jaren reeds afgeschafte bepalingen nog als hoogste wijsheid opdischt (bl. 41, 42.). Inderdaad, het schrijven over den Islam moest eveneens gebeuren door menschen met „weet van het vak”.

De heer Halkema ziet, om ook eens de door hem met zekere voorliefde geciteerde Schrift aan te halen, wel den splinter in zijns broeders oog, maar niet den balk in zijn eigen oog, en dat is heel naar. Och dat hij de hand in eigen boezem gestoken hadde, en bevonden dat deze verhandeling, evenals de op bl. 62 afgewezen, niet tot zijn competentie behoort. Nu echter heeft hij een schriftuur in het licht gegeven, dat voor den argeloozen lezer dubbel gevaarlijk is, omdat de twee beroemde namen in het voorbericht een vlag zijn die de lading in geen enkel opzicht dekt. Want wat in dit schriftuur wordt geboden, is een verzameling cultuurhistorische fantasieën op motieven uit reeds lang verouderde litteratuur (op bl. 43 zoowaar nog een spoor van Dozy's historisch-kritischen misstap met zijn boek over de Israëlieten te Mekka van 1864), of anders eenvoudig uit 's heeren Halkema's duim gezogen. Van den Islam weet schrijver zelfs de meest elementaire dingen niet. Alle dwaasheden, die hier met een à plomb-van-watben-je-me worden voorgedragen, op te sommen, is een onbegonnen werk. Deze Augiasstal is niet te reinigen.

Wil een auteur, die ons op den mouw tracht te spelden dat Medina een kleine plaats ten Z. van Mekka is (bl. 15), dat de Hedjaz ook wel gelukkig Arabië wordt genoemd, en dat Jemen (vruchtbaar Arabië! voegt hij er achter) en Hedjaz samen het koninkrijk Hedjaz vormen, die den hadjd verklaart als de bedevaart naar het heilige graf van Mohammed te Mekka (bl. 29), die nergens de geloofsbelijdenis behoorlijk weergeeft, die çalât en do'â gelijkwaardige termen acht, en tevens meent dat çoebh, açr, enz. de namen der vijf dagelijksche çalâts zijn (bl. 32), die over de begrippen van rituele reinheid en onreinheid niets dan onzin verkoopt (bl. 34-36), die geregelds jaid schrijft in pl. v. s a j j i d, die de Christenen in tegenstelling tot de Joden a h l o e l k i t â b noemt, en dezen naam dan nog vertaalt met schriftgeleerden (bl. 31), die den maandnaam Rabi' alawwal vertaalt met „oudere broeder” (bl. 50), en zoo voort ad infinitum, wil die auteur zijn geschrift met den naam van Snouck Hurgronje pogen te dekken?

Men zij gewaarschuwd!

Wie een normale dosis gezond verstand bezit zal, ook al is hij volslagen leek in de

Islamwetenschap, onmiddellijk constateeren hoe verward, onevenwichtig en onzeker van definitie hier alles is. Reeds de volgorde en de indeeling der hoofdstukken spot met alle ratio, om van de in die hoofdstukken ondergebrachte stof nog maar te zwijgen.

De titels der hoofdstukken luiden n.l.: I Ethnografisch en Geografisch Overzicht, II Mohammad en de Islam, III De vijf zuilen van den Islam, IV De codificatie van de Openbaringen aan Mohammad, V De onderwerpen in de Sjâr' (!) behandeld, VI De trias der Moeslimsche gewijde wetenschappen, VII Het rijk van den (!) Chalifat, VIII De Toerken en de Jong-Toerken. Jong-Java.

En wat dunkt U, als proeve van indeeling, van hoofdstuk VI: Ilmoe (wetenschap); Kitâb (geschreven boek); Taçauwoef (mystiek); Samân (medium); Soeman-gat (ziel)?

De verdere verklaringen en toelichtingen van de stof zijn van een gehalte dat hierbij past. Of de auteur het heeft over de wortels van de wet, of over het persoonlijk aandeel des profets in het tot stand komen van die wet, over de idjmâ' of over de vier orthodoxe wetsscholen (secten, verklaart de heer H. er klakkeloos achter) en hunne Imâms, het is alles even onzinnig. En als des hertijver gaat etymologiseeren, kunnen wij slechts een nauw hoorbaar Lâ hawla walâ qewwata stamelen. Enkele staaltjes laat ik hier volgen. Shamaan, en niet samân, zooals de heer H. blijft te schrijven, vermoedelijk een woord uit een Siberische taal, acht schrijver identiek met den naam van den mystieke heilige Moehammad Sammân, die in de eerste helft van de 18de eeuw te Medina leefde. En passant wordt hierbij het Pali de heilige taal der Veda's genoemd (bl. 167)! Poewasa, vasten, is onze auteur, let wel, voormalig docent in Indische talen, volkomen duidelijk als afgeleid van poewas, verzadigd. Ter „verklaring” van deze toch ietwat ongerijmd lijkende afleiding geeft hij dan de volgende dierbare toelichting: „Er is geen ironie in de keuze van het Maleische equivalent, meer een devote gelatenheid bij het doorstaan van de door Allah geordonneerde onthouding. Er is immers geen sprake van dat de Maleier hongert in de vastenmaand. Want door het woord van Allah goed te verstaan, dat immers in de vastenmaand zoo overvloedig tot hem doordringt, meer dan bij eenig ander godsdienstig feest, is hij poewas, d.i. geestelijk verzadigd. Men voelt hierin de navolging van het sijmbol (!) der bergrede van Jezus....!” (bl. 46). De onbetwistbaar juiste afleiding, van het Skr. oepawâsa, vasten, kan men echter in het Jav. Wdbk. van Gericke en Roorda nog altijd vinden.

Even nonsensicaal is zijn verklaring van den term oesoer, (Arab. 'oesjr, 10de gedeelte), de den pengoesloe toevallende 10 % van de waarde der boedels die onder zijn bemoeienis worden beredderd. Eerst uit schrijver een onvriendelijkheidje aan het adres der Adatcommissie, aan wier verslag hij dit woord ontleent, omdat zij vergat aan dezen term een opmerking toe te

voegen, „welke een bruikbaar bewijs te meer van haar nuttig wetenschappelijke arbeid zou zijn”. Helaas geeft schrijver hierdoor tevens een bruikbaar bewijs te meer van eigen onnut dilettantisme met de volgende uitweiding: „Er is op een andere plaats in dit werk gewezen op de geringschatting, welke orthodoxe wetgeleerden hebben voor de prestaties van Javaansche pengoesloe's, omdat deze vatbaar zijn voor het slijk der aarde [sic!]. Die prik brandde (doet het nog) bedoelde „priesters” (brr!) en daarom werd 'oedzoer (Jav. uitspraak: oesoer) dat wettig excuus, verschooning beteekent, daartegen uitgespeeld. Niet ongevast”. (bl. 65, 244).

Bij het Atjêhsche bantâ verwijst schrijver naar.... Mal. bantoe (bl. 97). Wel zeker. Een onvervalschte primbon-etymologie. En de hemelgod der Grieken heette..... Jupiter (kennelijk een samentrekking van Dyaus..... patir!), terwijl de „trimoerti in de vereering der Almacht” door de Christenen werd bestendigd in de triniteit en het heilige in het getal drie in den Islam bewaard is gebleven in de drie gewijde hoofdwetenschappen!!! (bl. 169)

Als de heer H. op agrarisch gebied komt, wordt hij heelemaal mata gëlap. Dan eerst levert hij de meest verbluffende staaltjes van zijn wetenschappelijkheid en van zijn inzicht in het onderwerp waarover hij schrijft. Hij ziet er dan ook niet tegen op de sawahbevoeiing onderwezen te achten door de Moslims, die deze weer in Egypte (de Nijl!) geleerd hadden, evenals hij het gansche grondenrecht van de Moslims afkomstig acht (bl. 3, 83). Wat stelt iemand die dit neerschrijft, zich voor van den invloed der Moslimsche instellingen op Java, afgezien nog van zijn historische goocheltoeren. Hierna bevreemd het den lezer niet, te hooren dat de voorkeur der Moslims voor de groene kleur wellicht te danken is aan de kleur van het Nijlwater (bl. 2).

Maar de heer H. kan nog meer. Hij kan ook heel vriendelijke dingen zeggen aan het adres der Indonesiers, b.v. dat dezen hun toewijding aan een nationaal doel plegen toe te meten in rechte verhouding tot het getal batok(s) rijst waarmede zij beloond worden, „maar dit staat geheel buiten invloed van, noch heeft het eenig beroep op den Islâm” (bl. 26, 27). Ook is hij zeer complimenteus tegen de S.I., die hij acht uit een S(oort) I(nfectie) een S(tinkende) I(nfluentie) te zijn geworden (bl. 115, 116). Geestig, niet waar? Over de rest van het onder Sjariqat beoordeelde fraais zwijg ik maar liever. Daar komt een heel leelijke aap uit de mouw des heeren H.

Het lust mij niet nog meerdere dwaasheden uit dit waardeloos geschrijf aan te halen. Had schrijver zich bepaald tot het opsommen en juist verklaren van die woorden uit zijn Mal.-Holl. Wdbk., welke op den Islam betrekking hebben, dan had hij een werk verricht dat voor het groote publiek nog wel van eenig nut had kunnen zijn. Daarbij had Juynbolls zoo pas in derden druk verschenen Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche wet volgens de leer der Sjafi'itische school hem tot een betrouwbaar

gids kunnen dienen. Dan was, om te beginnen, juiste transcriptie (en niet transcriptie, zooals de heer H. pleegt te schrijven), gewaarborgd geweest. Daarvan deugt op het oogenblik heel weinig. Het lijkt wel of de lengteteekens der vocalen met een peperbus zijn uitgestrooid. Onderscheid tusschen hamzah en 'ain wordt nergens gemaakt, om van woorden als mauwallaf, Chalifat alrasjidwan, Oemmajaden, Abassieden, nog maar te zwijgen.

Zou men t.a.v. deze fouten tegen het Arabisch nog eenige clementie kunnen betrachten, al gaat dit bij iemand die zoo met zijn „deskundigheid“ te koop loopt als de heer H. al moeilijk, ook het Nederlandsch is even slecht.

De heer H. schrijft vanzelfs i. pl. v. vanzelf (bl. 49), voegt de tweede-naamvals-s steeds met een komma achter het betrokken woord, heeft het over autochthonen, over nood in rijst (rijstnood wordt bedoeld), een huwelijk afsluiten, straf stellen tegen een misdrijf, een restitutie of uitkeering nakomen, over concessie i. pl. v. concessie (bl. 36), en vergast den lezer geregeld op zinswendingen van zuiver komische kracht. De verheffing der vrouw was..... een knuppel in het huiselijk leven (bl. 15); de droesem der menschelijke ziel heeft zich op de toegevendheid der Wet geworpen (bl. 40); deze hutspot van ziekelijke cerebrale oefeningen (bedoeld worden de Mahdi-voorstellingen) kan alleen smulpapen vinden bij een geestelijk achterlijk volk (bl. 42); een porceleine (sic) artikeltje van autentieke (sic) rariteiten (bl. 54); zij

(de fiqh-wetenschap) bewoog zich alleen over de uiterlijke plichten (bl. 58); het (onderwerp der grondrechten) heeft zich voltrokken uit idjmâ', qijâs, soennat en goer'ân (bl. 83); de Grieken en Romeinen veroorloofden zich weelde en sieraden, uit andere zaken dan grondbezit en veestapel bestaande (bl. 84); verbruiksrechten op grond (bl. 86); plaatselijk te hooi en te gras bruisende gasbelletjes (bl. 25); verknechting (bl. 92); de anachronistische orde in die maatschappij zelf draagt die ziektebron (bl. 197). Iemand die zelf in zoo'n glazen huisje woont, moest toch niet bij anderen met steenen gaan gooien (dit om in stijl te blijven). En aan uitdrukkingen uit vreemde talen moest hij zich liever heelemaal niet wagen. Het in den grond niet onvoorwaardelijk te veroordeelen cultuurstelsel werd plus royalist (sic) que le roi le désirait uitgevoerd (bl. 89); een nederzetting eigent zich zooveel grond toe als zij meent noodig te hebben, en fixeert dus so wie so wie den omvang van den communalen grond (bl. 85)!

Maar laat ik ophouden; Djawa is geen amusant weekblad.

De heer Halkema mag zich, ook op het gebied der Islamwetenschap, „bij mangel van capaciteit (volume noch geest) en ervaring“ (bl. 119) geen oordeel permitteeren, laat staan dit neerschrijven.

Wij kunnen de Indonesische Drukkerij met deze uitgaaf geen geluk wenschen.

Weltevreden, 19 December 1925.

Dr. G. W. J. DREWES.

PERSOVERZICHT.

„HET M. O. IN NED.-INDIE“

en de Oostersche afdeeling van de A. M. S.

Bovengenoemd orgaan van de „Vereniging van Leraren en Leraressen bij het Middelbaar Onderwijs in Nederlands-Indië“ bevat in zijne nummers van 29 Aug., 12 Sept. en 5 Dec. 1925 de hieronder volgende stukken van de hand van den Redacteur aangaande de binnenkort te Solo op te richten Oostersche afdeeling van de A. M. S. De Redactie van Djawa geeft ze hier weer, omdat ze eene aangelegenheid betreffen, waarvoor het Java-Instituut, naar bekend is, belangstelling koestert, al is niet zoo zeer de opzet van de op te richten school, die het Java-Instituut in de eerste plaats interesseert, als wel het bericht omtrent het te benoemen schoolhoofd de aanleiding tot die stukken geweest. Waar daarin de naam van een der leden van de Djawa-Redactie, zij 't ook niet als zoodanig, wordt genoemd, wil bedoeld Redactie-lid, ter voorkoming van onjuiste gevolgtrekkingen, van deze gelegenheid tevens gebruik maken om zijn in „Het M. O.“ niet duidelijk aangegeven meening ter zake nader te omlijnen.

De Redactie van „Het M. O.“ beroept zich n.l. op hem als op een medestander in de zienswijze, dat het te betreuren zou zijn indien op de op terichten school de Oostersch-cultureele vakken, met name het Jav., het Mal., de Indische archeologie en de Indische volkenkunde, zouden domineeren.

Dit domineeren nu is, gelijk bij het onderhoud, dat het genoemde Redactie-lid van Djawa ter zake met den Redacteur van „Het M. O.“ heeft gehad, is omschreven, te verstaan als het domineeren van de klassieke talen — het Latijn en het Grieksch — op de Nederlandsche gymnasia. Deze begripsbepaling is misschien ook wel uit het stuk in „Het M. O.“ van 12 September 1925 af te leiden maar duidelijkheidshalve verdient ze nadrukkelijk vermeld te worden, wijl met het beginsel om met Oostersch-cultureele vakken rekening te houden ten volle wordt ingestemd.

In het aldus gestelde geval nu zou er, naar hieronder nader zal blijken, te weinig tijd besteed kunnen worden aan de Westersch-cultureele en aan de wis- en natuurkundige vakken, te weinig ter verkrijging van hetgeen met den Redacteur van „Het M. O.“ noodig wordt geacht aan begrip van die vakken en inzonderheid aan voorbereidende scholing in de daarin gevolgde denkwijzen en methoden.

Voor de gedachte evenwel — en dit is eene tweede aanvulling —, dat op de te richten A. M. S. zulk eene overwegende plaats aan de Oostersch-cultureele vakken zal worden toegekend, bestaat geen redelijke grond. Integendeel. Het bekende verslag van de Commissie van advies, die de school in kwestie heeft ontworpen, geeft veeleer reden om aan te nemen, dat men met de meergenoemde vakken lang niet zoo ver zal gaan als met het Latijn en het Grieksch op de Nederlandsche gymnasia. Dit kan reeds in

één oogopslag blijken uit de in dat rapport voorkomende vergelijkingstabellen van de lestijden. Het Ned. gymnasium afdeling A (d.i. de litterair-historische afdeeling) besteedt aan het Latijn en het Grieksch resp. 42 en 32 d.i. samen 74 lesuren van eene totaal aantal lessen van 166 uren, dus ruim 44%. Het ontwerp van de A.M.S. afdeeling A1 (d.i. de school waarvan hier kwestie is) bevat voor het Maleisch, het Javaansch, de Indische Oudheidkunde benevens de Indische volkenkunde resp. 8 (of 14 voor de leerlingen afkomstig van Europeesche en Holl. Chin. Scholen) 12 en 10 lessen van $\frac{3}{4}$ uur, dus samen 30 (of 36) op een totaal van 209 lessen, d.i. ruim 14% (resp. 17%). In deze vergelijking is begrepen de onderbouw van de school, (de Mulo-afdeeling van de A.M. S.), samen met den bovenbouw 6 klassen vormende, gelijk ook het Ned. Gymnasium 6-klassig is. Houdt men alleen rekening met den bovenbouw (d.i. de school, die te Solo geopend zal worden), dan krijgt men de door den Redacteur van „Het M. O.“ vermelde verhouding n.l. 5 + 12 + 10 lesuren voor de hooger genoemde vakken op een totaal van 104 lesuren, d.i. bijna 26%, dus toch nog belangrijk lager dan het percentage van de op de Ned. gymnasia voor Latijn en Grieksch uitgetrokken uren. Zelfs de tijd, die op de afdeeling B van het Ned. gymnasium, d.i. de wis- en natuurkundige afdeeling aan de klassieke talen wordt besteed, is, zoowel in absoluten als in relatieven zin, veel meer, n.l. 62 uren op een totaal van 166, dus ruim 37%.

Maar is het dan noodig of gewenscht, dat een oriëntalist aan het hoofd van de school wordt gesteld, gelijk steeds een classicus tot rector van een gymnasium wordt gekozen, wanneer de Oostersche vakken niet de plaats innemen van de klassieke talen op een gymnasium en de uren voor die vakken slechts ongeveer $\frac{1}{4}$ van het totaal aantal lestijden bedragen?

Zoo niet bepaald noodzakelijk, dan toch zeker zeer gewenscht. Het gaat hier immers om eene school met een nieuw beginsel n.l. invoering van in wezen geheel nieuwe vakken op eene aan de daaraan gehechte beteekenis evenredige, belangrijke plaats. Het is dan te duchten, dat dat het schooltype kenmerkende beginsel niet tot zijn recht komt, wanneer de leiding van de nieuwe school niet berust bij een rector, die met den aard en den inhoud van een of meer dier vakken en met de wetenschappelijke methoden van behandeling ervan vertrouwd is. Heeft de school hare doelmatigheid bewezen en zich een eigen traditie en een eigen sfeer geschapen, dan zal men de wenschelijkheid van een oriëntalist als rector wellicht minder zwaar kunnen laten wegen.

De conclusie is dus — gelijk ook aan den Redacteur van „Het M. O.“ bij het met hem gevoerde onderhoud met zooveel woorden

is te kennen gegeven — dat in principe zoo-
wel het besluit tot opening van eene Ooster-
sche afdeling van de A. M. S. als de keuze
van een oriëntalist tot rector, naar het oor-
deel van den ondervraagde, is toe te juichen.
Of en in hoeverre de daarvan gekoesterde
verwachtingen verwezenlijkt zullen worden,
zal natuurlijk de tijd moeten leeren.

Thans volgen de boven vermelde stukken
uit „Het M.O.”

Afl. 29 Aug. 1925 (p. 355-56):

In de kranten circuleert het be-
richt, dat Dr. Stutterheim van de Oudheid.
Dienst benoemd zal worden tot rector van
de te openen A.M.S. te Solo.

Zou het niet wenselijk zijn, dat ons H.B. aan
het Departement de vraag voorlegt, of het
wel noodzakelijk is, dat aan een buitenstaan-
der een der weinige keuzebetrekkingen wordt
gegeven?

Ook lijkt het mij gewenst, dat het leerplan
der school ter discussie wordt gepubliceerd.
Ik zal niet de enige zijn, die er over praten wil.
Het binnenskamers bekokstoven van dergelijke
dingen heeft helemaal niet m'n sympathie.

Afl. 12 Sept. 1925 (p. 381-83):

Nu 't tweede stuk; (n.l. uit de Nwe Soera-
baja Crt. van 2 September 1925).

„Zooals wij reeds mededeelden, zal de
regering Dr. Stutterheim van den Oud-
heidkundigen Dienst benoemen tot rector
van de te openen A. M. S. te Solo.

De heer Hartogh, redacteur van het Mid-
delbaar Onderwijs in Ned. Indië,
stelt in genoemd orgaan de volgende vraag:

„Zou het niet wenschelijk zijn, dat ons
H. B. aan het Departement de vraag voor-
legt, of het wel noodzakelijk is, dat aan een
buitenstaander een der weinige keuze-be-
trekkingen wordt gegeven?”

Het is ons onbekend, om welke reden de
Regering juist Dr. Stutterheim heeft aan-
gezoekt, om hoogergenoemde keuze-betrek-
king te vervullen, maar dat er natuurlijk
een gegronde reden voor zal bestaan, mag
als vaststaand worden aangenomen.

En o.i. staat het der regering, omdat
de te vervullen betrekking een keuze-be-
trekking is, vrij, te kiezen dengene, dien
zij er het meest geschikt voor acht.

Dat zij daarbij niet aan een bepaalde groep
van ambtenaren gebonden is, vinden wij —
in tegenstelling met den heer Hartogh —
iets dat vanzelf spreekt.

Natuurlijk behoort eerst in het eigen corps
naar een geschikte kracht te worden uitge-
keken, doch, wanneer die er, om de een
of andere reden niet is, dan behoort zij ge-
heel vrij te zijn, om de right man in
the right place uit een ander corps
te kiezen.

Een onbillijkheid, zooals de heer Hartogh
meent, kunnen wij in de keuze van de re-
gering dan ook niet zien.”

Wij kunnen wel vermoeden, waarom Dr.
Stutterheim genoemd wordt als de rector van
de te Solo te openen A. M. S. Dr. S. heeft in
de Oostersche letteren gestudeerd. Zoals tot
rector van een gymnasium steeds een klassikus

gekozen wordt, zo wenst blijkbaar de Re-
gering een oriëntalist aan 't hoofd van dit
Oosterse gymnasium.

Nu laten we buiten beschouwing, of 't wel
noodzakelijk is, om in dit stadium een Oosters
gymnasium op te richten, waarbij dan 't
Javaans, Javaanse Oudheidkunde en Volken-
kunde een dominerende rol zal spelen.

Indien de Regering zich, wat de groote
lijnen betreft, aan het rapport van de com-
missie van Advies, waarvan onze tegenw.
Gouverneur-Generaal Voorzitter was, houdt,
dan zal dit zeker het geval zijn. Nu vermag
ik niet te beoordelen, of 't Javaans — oud of
nieuw — hetzelfde geven kan als 't Grieks of
't Latijn met hun literatuur en kunst en
wetenschap, maar, als ik me als leek en
nuchter denkend mens afvraag, wat de leiders
van 't Javaanse volk in de eerste plaats be-
hoeven: versterking van hun meditatieve nei-
gingen of wakker-schudding, dan is 't ant-
woord niet twijfelachtig. Door onderwijs en
opvoeding, beter nog: door opvoeding en
onderwijs moet die eigenaardig Westerse
hersenkronkel worden aangekweekt, die zo
broodnodig is. Want, alleen Westers ge-
oriënteerd, kan Java in 't internationale ver-
keer, 't economiese zowel als 't intellectuele,
worden opgenomen.

In de historische fase, waarin we ons be-
vinden, is nu eenmaal de Westerse geest
dominerend!

West-Europa heeft van af de Middeleeuwen
een harde rationalistische school doorlopen,
om te bereiken, wat nu verkregen is. De
Javaan zal in ongeveer dezelfde banen moeten
wandelen. Geen ijle meditatie van een tere
ziel naar het verre Nirwana, maar het koele,
berekenende oog van de Westering, zijn onver-
biddelijk logies denken, dat heeft de Javaan
in de eerste plaats nodig naast onverzettelijke
energie. Geen poëtië, maar techniek!

Ik vind 't toe te juichen, dat 't Javaans
leervak wordt, maar ik zie niet in, dat het
nu al domineren moet.

Verdwijnt de grote betekenis, die blijkbaar
in het rapport-Fock aan het Javaans (met
Indiese Oudheidkunde en Indiese Land- en
Volkenkunde en Maleis) wordt toegekend *),
dan is 't niet nodig, om een oriëntalist tot
rector te maken.

Maar ook als de plannen-Fock verwezen-
lijkt worden, dan lijkt het mij toch ongewenst
een man zonder onderwijs-ervaring aan 't
hoofd van een school te plaatsen. Want, dat
is toch wel de eerste eis, die men aan een
schoolhoofd moet stellen, dat hij over school-
ervaring beschikt.

Een oriëntalist, die maar een drie-tal jaren
in Indië is, nooit onderwijs gegeven heeft,
nooit de bewijzen geleverd heeft, dat hij takt
bezit, om met leerlingen om te gaan, nooit
als leraar voor een klas heeft gestaan, die
geeft men toch geen leidende funktie bij 't
onderwijs, die maakt men toch geen school-
hoofd? Hoe kan daar prestige van uitgaan
in de omgang met 't leraars-personeel, dat
waarschijnlijk wel over onderwijs-ervaring
beschikken zal!

*) 26 % van het aantal uren: 5 uren Maleis,
12 uren Javaans, 10 uren Oudhk. en Land-
en Volkenkunde op een totaal van 104.

Kon men een oriëntalist krijgen met onderwijservaring en die enige waarborgen gegeven heeft, dat hij zijn taak zal aankunnen, dan ware dit wel de beste oplossing.

Maar laat ik toch even met nadruk er op wijzen, dat m.i. het studie-vak van zeer weinig betekenis is voor de Direkteurstaak.

De Direkteur ener Middelbare school moet zijn een man, die de „school” kent, een man van karakter en goede vormen en van oneindig veel takt. Of hij nu Dr. is in dit of dat, of maar een simpele M.O.-akte bezit, doet weinig ter zake. Ik ken — de „Nwe Soerabaja Crt.” kent hem óók — een H.B.S.-direkteur, die onderwijzer is geweest en daarna een M.O.-akte heeft gehaald — niet eens een van de „zware” —, en die op zeer voortreffelijke wijze zijn moeilijke taak vervult. Moest ik hem een sijfer geven, dan kreeg hij een 9 („Tien” reserveer ik voor mezelf!) Ik vond 't toen zeer verstandig van de Regering, om niet naar een diploma te kijken, maar naar de „Man”. Laten we hopen, dat ook in dit geval het Departement van Onderwijs z'n best zal doen, om mijn hoge goedkeuring te verwerven. Wat kan 't Departement meer voldoening geven! Wat kan aangenamer voor Zijn gevoel van eigenwaarde zijn!”

HGH.

Afl. 5 Dec. 1925 (p. 518—19):

Korrespondentie.

De heer F. v. K. Ik dank U wel, dat U als buitenstaander — ja, bent U nou buiten- of binnenstaander! — zo vriendelijk waart, mij Uwe mening over mijn stuk over de te Solo op te richten A.M.S. te willen zeggen. Tot mijn spijt heeft opname van Uw stuk nu weinig zin meer. De A.M.S. wordt opge-

richt en Dr. Stutterheim is zo goed als benoemd. Het enige nut, dat Uw stuk zou hebben, ware, dat het mij zou willen bekeren. Dit nou is 'n zeer ondankbare onderneming. En, ik moet tot m'n leedwezen bekennen, dat Uwe poging natuurlijk niet gelukt is. Na een gesprek met de heer Stokvis heb ik me maar neergelegd bij de benoeming van de heer Dr. S. en wel voornamelijk, omdat..... de man — ik zeide 't al — toen zo goed als benoemd was.

Ik schreef een drietal maanden geleden, dat ik 't betreuren zou, als 't Javaans zou domineren. U schijnt dat domineren toe te juichen. Ik geloof, dat ik ten aanzien van deze kwestie een medestander heb in niemand minder dan Prof. Dr. Raden Hoesein Djajadiningrat. 't Is wellicht overbodig het te zeggen, maar 't kan z'n nut hebben, om te konstaten, dat verstandige mensen 't altijd met mij eens zijn.

Uw laatste opmerking was voor mij de belangrijkste. U zegt: „Tenslotte zal m.i. in de keuze van den persoon van den Direkteur (der A.M.S. te Solo, Red.).... toch bezwaarlijk een vakvereniging van leraren kunnen worden gehoord en aan de bevoegde autoriteit moeten worden overgelaten.”

Waarde buitenstaande binnenstaander! Die eis is door mij in het bedoelde artikel niet gesteld. Waar heeft U dat gelezen! Zou ik willen gaan knabbelen aan de onfeilbaarheid van bevoegde autoriteiten? Zou ik voor medezeggenschap aan een „vakvereniging van leraren” willen gaan pleiten? Ik pieker er niet over! Ik ben er heilig van overtuigd, dat referendarissen en administrateurs, die de H.B.S. alleen maar als leerling hebben leren kennen, een zuiverder oordeel hebben in zake middelbaar onderwijs dan een „vakvereniging van leraren.”

De Red.

NOTULEN van de besprekingen op 15 April 1925 in de sociëteit Habiprojo gehouden, nopens de oprichting van een Comité tot verkrijging van contact tusschen het Java Instituut en de te Solo gevestigde aanverwante vereenigingen.

Aanwezig behalve het voorloopig Comité—met uitzondering van den Voorzitter—de voorzitters van de volgende vereenigingen: Narpowandowo, Boedi Oetomo, Radyapoes-taka, Mardigoeno, Mardibasa en P.G.H.B. en de Heer S. Koperberg.

Pangeran Hadiwidjojo leidt de vergadering en zet, na een woord van welkom aan de aanwezigen, in het kort de bedoeling van deze besprekingen uiteen.

Zooals U uit de plaatselijke bladen hebt kunnen vernemen, ligt het in de bedoeling van het Java Instituut (van welke vereeniging de strekking bij U allen bekend verondersteld mag worden) om aanraking te zoeken met andere aanverwante vereenigingen te Solo. Daartoe is een klein comité gevormd, bestaande uit de heeren: Dr. von Römer, voorzitter, spreker, lid en Ir. Moens, lid-secretaris, ten einde een en ander voor te bereiden. Tot nog toe werd niet vergaderd, wijl men het in de boezem van het comité zelve nog niet eens was omtrent den te volgen weg. De oprichting van een plaatselijke afdeeling van het Java Instituut, zooals te Djokja thans bestaat, werd overwogen, doch daaraan kleefden verschillende bezwaren. Vast stond wel, dat in geen geval een nieuwe contributie zou worden geheven, wilde de afdeeling levensvatbaarheid hebben. Ver-moedelijk was een zg. contact-comité, gevormd uit vertegenwoordigers van de bestaande vereenigingen, wel het meest gewenscht; elke vereeniging kon dan zijn zelfstandigheid behouden, zijn eigen standpunt volgen, terwijl toch het noodige contact kon worden gevormd en eventueel overleg gepleegd omtrent gezamenlijke uitgaven van werken, gemeenschap-pelijke congressen etc. Het is om deze reden, dat tot deze voorloopige besprekingen de voorzitters der verschillende vereenigingen zijn uitgenoodigd, ten einde ook hun meening ter zake te kunnen vernemen. Van de aanwezigheid dezer dagen van den heer Koperberg ter plaatse is gebruik gemaakt, om een vergadering uit te schrijven; hierdoor is het mogelijk, dat twee leden van het Hoofdbestuur van het Java Instituut de besprekingen meemaken.

Pangeran Koesoemajoeda is ook voor de oprichting van een comité en vermoedt dat alle aanwezigen hiermede wel zullen instemmen.

P. Hadiwidjaja zegt dat het zijn bedoeling niet is, om reeds thans over te gaan tot het vormen van dat comité: hij wil liever wachten met het nemen van een definitieve beslissing totdat de voorzitter van het voorloopig comité zelf aanwezig kan zijn, die thans voor dringende aangelegenheden plotseling naar Soerabaja is moeten vertrekken. Voor de aanstaande bijeenkomst acht hij het gewenscht

om P. Koesoemajoeda als vice-voorzitter aan het comité toe te voegen, teneinde besprekingen, zoo noodig in het Javaansch, te leiden. Op de volgende bijeenkomst zal het voorloopige comité worden ontbonden en een definitief comité worden gevormd. In verband met de mededeeling van den heer Moens, dat zijn werkzaamheden een secretariaat van het definitief comité niet toelaten, verzoekt spreker den heer Martasoewignja, of hij zich eventueel beschikbaar wil stellen voor het secretariaat, zoolang de heer Jasawidagda niet terug is. Als de betrokkenen zich bereid verklaard hebben, wordt het voorstel bij acclamatie aangenomen.

Op de vraag of op de volgende vergadering noodzakelijk de voorzitters der uitgenoodigde vereenigingen moeten aanwezig zijn, antwoordt P. Hadiwidjaja dat het de vereenigingen geheel vrij staat, welke vertegenwoordiger zij willen zenden.

P. Koesoemajoeda wenscht toch wel de heeren von Römer en Moens in het definitieve comité te zien.

De heer Woerjaningrat vreest dater op de voorgestelde wijze weinig verband zal zijn tusschen het Java Instituut en de aangesloten vereenigingen. Hij gelooft dat het in het comité te plegen overleg niet veel zal kunnen uitrichten tegen de bestaande naijver tusschen de Solosche vereenigingen.

De heer Koperberg licht toe, dat het Java Instituut niets anders zal doen dan de vereenigingen samen binden, zonder ze de vrijheid van handelen te beletten. Ongezonde concurrentie zal slechts worden voorkomen door de verschillende belangen samen te brengen. Is er geld noodig, dan moet het comité trachten hierin te voorzien door vrijwillige bijdragen van de belanghebbende vereenigingen en van het Java Instituut. Om een voorbeeld te noemen behoeft daardoor de uitgifte van een werkje van algemeene strekking niet zoo beperkt te worden en kan het voor heel Java dienst doen. In ieder geval is de meest losse vorm van onderlinge band wel gewenscht; de praktijk zal wel uitwijzen of de band strakker aangehaald zal worden.

P. Hadiwidjaja gelooft, dat wel een goede oplossing is te bereiken, te meer waar het niet moeilijk zal vallen een goed comité samen te stellen uit het groote getal ernstig belangstellenden, om slechts bij den voorzitter der vereenigingen te blijven. Hij hoopt in ieder geval op een groote opkomst de volgende keer en verzoekt de heeren in dien tusschentijd hun gedachten eens over een en ander te laten gaan.

Nadat hij nog eens herhaald heeft dat het voorloopig comité den volgende keer zal bestaan uit denzelfden voorzitter Dr. von Römer, P. Koesoemajoeda, vice-voorzitter, de heer Martasoewignja (c.q. Jasawidagda) secretaris en hemzelf en de heer Moens als leden, besluit hij de besprekingen met een dankbetuiging aan de aanwezigen voor hun belangstelling.

Opgemaakt
De Secretaris
(Wg.) MOENS.

Goedgekeurd
De Voorzitter
(Wg.) Dr. VAN RÖMER.

NOTULEN der vergadering van het Voorloopig Comité van het Java Instituut op 16 Augustus 1925, avonds te 9 uur, in het gebouw Habiprojo te Soerakarta.

Aanwezig waren de:

Voorloopig Voorzitter: Dr. von Römer.

Voorloopig Secretaris: Ir. Moens.

Leden van het Hoofdbestuur van het Java Instituut: K. Pangeran Hadiwidjojo en de heer S. Koperberg.

Vertegenwoordiger van de vereeniging Radya Poestaka: R. M. H. Woerjaningrat.

Vertegenwoordiger van de vereeniging Mardigoena: R. T. Wedyadiningrat.

Vertegenwoordiger van de vereeniging Boedi Oetomo, afdeeling Soerakarta R. M. H. Joesodipoero.

Vertegenwoordiger van de vereeniging Narpowandowo: R. M. Poerwomartono.

Vertegenwoordiger van de Perserikatan Goeroe Hindia Belanda: Josowidagdo.

Werkzaamheden:

Goedkeuring der notulen van de vergadering van 15 April 1925. Ingevolge dier notulen wordt het Secretariaat aan den heer Josowidagdo overgegeven.

De voorloopig Voorzitter, Dr. von Römer, begint de bespreking van de definitieve oprichting van een contact-comité; hij stelt voor een Javaansch voorzitter te kiezen. R. M. H. Woerjaningrat zet eerst de bedoeling van het contact-comité uiteen. Hierover wordt geruimen tijd gesproken; er wordt besloten:

De bedoeling van het contact-comité samenwerking der vereenigingen die de Javaansche cultuur bevorderen; het is noodig samen te kunnen werken met gelijk gezinde Javaansche cultuur-vereeniging, opdat men kracht kan ontwikkelen en het werk kan verdeelen.

Daarna wordt het bestuur van het comité benoemd. De vertegenwoordigers der vereenigingen worden leden. Indien er behalve de vereenigingen wier vertegenwoordigers reeds aanwezig zijn, nog andere zijn die lid wenschen te worden, kan dit nog geschieden. De vertegenwoordigers van de vereenigingen Narpowandowo, Boedi Oetomo en die van de Perserikatan Goeroe Hindia Belanda maken bezwaar tegen hun toetreding als lid uit naam van hunne vereenigingen, omdat de leden daarvan nog geen besluit hebben genomen. De vergadering oordeelt het beste dat dit eerst aan die leden voorgesteld wordt. Daarom worden voorloopig slechts als leden van

het comité benoemd de vertegenwoordigers der vereenigingen Radya Poestaka en Mardigoena. Terwijl de samenstelling van het bestuur gewijzigd wordt als volgt:

Voorzitter: K. Pangeran H. Koesoemojoedo (Mardigoeno).

Vice Voorzitter: Dr. von Römer.

Eerste Secretaris: R. M. H. Woerjaningrat (Radya Poestaka)

Tweede Secretaris-Penningmeester: Ir. J. L. Moens.

Commissarissen: K. Pangeran H. Hadiwidjojo, R. Ng. Doetodilogo (Mardigoena).

Als vertegenwoordigers dezer vereenigingen moeten zooveel mogelijk de vooraanstaande personen vast zitting hebben in het contact comité; wanneer dit bezwaren oplevert, mogen zij zich laten vervangen, maar door vaste plaatsvervangers, opdat er geen ommekeer of wijziging in de uitspraken voorkomen.

De heer S. Koperberg, lid van het Hoofdbestuur, geeft daarna in overweging aan het nieuwe contact comité om overleg te plegen aangaande:

1. het aanstaande Taalcongres, de meest wenschelijke datum en plaats daarvoor. Dat congres kan onder andere het schrijven van het Javaansch met Latijnsch letterschrift bespreken.

2. de uitgave door het Java-Instituut van een „Javaansche cultuur geschiedenis in beeld“, met uitvoerige verklaringen, in het Engelsch en het Hollandsch. Het contact comité moge samenwerken om de circulaire te verspreiden voor koopers van dat werk. Het Java-Instituut geeft die Javaansche geschiedenis in beeld uit voor de Inheemschen in het Javaansch, Soendaneesch en Maleisch: het contact comité oordeelde de Maleische uitgave minder van pas, die ware te vervangen door een Madoereesche.

3. het nut voor het contact comité om vaak voordrachten te doen houden.

4. In verband met de raad van, onder 3 vermeld, maakt K. Pangeran H. Hadiwidjojo bekend dat 24 Augustus Dr. Vogel een voordracht zal houden, die ook in verband staat met de Javaansche cultuur, maar in het Hollandsch.

Het zou zeer nuttig zijn indien deze voordracht ook voor Javanen ten gehoor gebracht werd. Laat daarom het contact comité in overleg treden of Dr. Vogel die voordracht 27 Augustus wil houden.

Dit voorstel wordt aangenomen. Dr. von Römer zal er over spreken; de heer Josowidagdo zal de voordracht in het Javaansch vertalen.

Te 9 uur wordt de vergadering gesloten.

DE HINDOE JAVAANSCH E MONUMENTEN.

De arbeid der Restauratie-Commissie.

Zooals we reeds meldden, heeft Zaterdag en Zondag j.l. de Restauratie-commissie, onder voorzitterschap van dr. Schrieke, te Jogja vergaderd. Men herinnert zich, dat deze commissie werd ingesteld door het gouvernement ten einde een uitspraak te verkrijgen nopens het restauratievraagstuk, d.w.z. de wijze waarop de Hindoe-Javaansche bouwvallen weder op te bouwen zijn, welke richtlijnen daarbij te betrachten vallen en wat er vermeden dient te worden, in het bijzonder ten aanzien van de Prambanan-tempels en eenige in de nabijheid daarvan gelegen tempels.

Ten einde de werkzaamheden dier commissie te vergemakkelijken, werd in den aanvang van haar bestaan een z.g. werkkommissie ingesteld, waarvan de heer van Erp, lid der commissie, hersteller van den Boroboedoer, voorzitter werd. De heer van Erp is voor eenigen tijd gereed gekomen met het rapport omtrent zijn bevindingen en zijn omvangrijk en zeer gedocumenteerd werk heeft het onderwerp en de basis der besprekingen uitgemaakt op de jongste vergaderingen der commissie. Door den chef van den Oudh. Dienst werd een nota ingediend.

Uiteraard, zoo kunnen we meedeelen, bevat bedoeld rapport in hoofdzaak beschouwende critiek over den arbeid, die door den Oudheidkundigen Dienst aan de Prambanan-tempels geschied is, met name dan aan den Shiwa-tempel van het complex. Het bevat zeer vele belangrijke commentaren, die voor den Oudh. Dienst hoogst waardevol zijn kunnen en welke aanwijzingen kunnen geven voor verdere werkzaamheden.

Het rapport, dat een lijvig boekdeel is, vergezeld van overvloedig fotomateriaal en teekeningen, kan hier zelfs niet in hoofdtrekken worden weergegeven; het is detail-arbeid in dien zin dat uitvoerig bij alle mogelijke onderdeelen van het werk wordt stil gestaan.

Hoofdzaak voor den belangstellenden lezer is echter dat ten slotte na twee dagen vergaderen de commissie de meening uitsprak, dat alles, wat tot nu toe aan den tempel geschied is, volkomen aanvaardbaar is als de basis voor verdere reconstructie. Daarentegen wordt aangetoond, dat de hogere gordels van den tempel, de tempeldeelen die er om heen staan opgesteld, meer als sorteeringswerk dienen te worden opgevat, dan als in zichzelf volledige, authentieke brokstukken van het bouwwerk.

Zooals men weet was het de heer Perquin, inspecteur van den Oudh. Dienst in Midden-Java, die het herstelwerk van Prambanan uitgevoerd heeft en het moge hier in dit verband vermelding vinden, dat de Commissie eenstemmig was in haar oordeel, dat het een zeer groote verdienste van den heer Perquin is geweest de brokstukken van den tempel terug te zoeken en te vinden, waarbij hij, naar men weet, ook den oorspronkelijken vorm van het bouwwerk tot op groote hoogte in teekening kon brengen — iets wat zonder

zijn onvermoeiden arbeid niet mogelijk geweest ware.

Eveneens kwam de commissie tot een belangrijke conclusie ten aanzien van den ideëlen grondslag van alle reconstructiewerk aan de Hindoe-Javaansche bouwwerken. Hierbij bleek dat men in de eerste plaats aan de cultureele en religieus-filosofische waarde dezer bouwwerken alle recht deed wedervaren, ook in verband met de huidige Javaansche cultuurontwikkeling, terwijl daarnaast de wetenschappelijke en aesthetische waarde ten volle erkend werd.

De commissie was zoo gelukkig den heer van Erp ook tot verdere medewerking aan haar taak bereid te vinden; na zijn vertrek naar Holland (einde dezer maand) zal hij van daar uit aan de samenstelling van het eindrapport blijven medewerken. Zijn vertrek intusschen zal eenige vertraging brengen in het verschijnen van dit eindrapport en het is om deze reden, dat door de commissie reeds thans verslag zal worden uitgebracht van de meest urgente punten, welk verslag aan den Oudh. Dienst zal worden aangeboden.

Aan bovenstaande mededeelingen, zouden we het volgende willen toevoegen. In de eerste plaats verdient het opmerking, dat het oudste en meest omstreden standpunt, dat men slechts een reconstructie op papier behoorde te maken, niet langer wordt aangevoerd. Het wordt als een voldongen feit beschouwd, dat men uit het authentieke materiaal het tempellichaam mag opbouwen.

Voorts zij er de aandacht op gevestigd, dat ten aanzien van dit punt en de hoofdlijnen waarlangs alle reconstructiewerk aan Hindoe Javaansche monumenten moet geschieden, door de commissie eensgezindheid verkregen werd. Het behoeft niet gezegd, dat verschillende leden op zekere punten niet geheel met elkaar meelingen, in hoofdzaak echter is het resultaat van de besprekingen dezer, naar men weet, met opzet zeer heterogeen gehouden commissie, het vinden eener werkmethode, die voor de toekomst zeer zeker leiding gevend zal kunnen zijn.

Ten derde heeft men uit het bovenstaande kunnen opmaken, dat het werk, verricht door den heer Perquin aan de Prambanan-tempels, groote waardeering heeft, terwijl daarnaast de opstelling der bouwdeelen op het terrein rondom den voet van den tempel sorteeringswerk genoemd wordt en geen herbouwwerk. Het veel eischende werk is er niet minder verdienstelijk om.

Ten aanzien van het werk van den heer Perquin is wel de opmerking gemaakt, dat hij, juist door het zien van steeds de groote lijnen, te weinig aandacht zou besteed hebben aan de details. Zijn voorkeur en liefde voor het geheel zou wel eens de oorzaak geweest zijn voor een zekere verwaarloozing van het kleine en nauwkeurige, waarop het, zooals bekend, zoozeer aankomt juist bij deze soort reconstructie. De Restauratie-commissie

heeft zich, zooals vanzelf spreekt, o.m. ernstig bezig gehouden met deze zijde van het herstellvraagstuk. Naast lof in vele opzichten, kwam in enkele gevallen blaam te staan. Is het ooit anders, waar gewerkt wordt? En wederom, zou ooit dit hervinden van die grootsche, oude tempellijnen geschied kunnen zijn door iemand, die zich blind staarde op het détail? Chacun a les défauts de ses vertus..... in dit geval blijkt het weer eens te meer.

Intusschen is met een en ander het voor- naamste praktische werk van de Restauratie- commissie ten einde en als eerste winst van haar arbeid valt voorloopig klaarheid en

eensgezindheid te constateeren op velerlei punten, waaromtrent voorheen verwarring en duisternis heerschten. Voorzoover dit praktisch mogelijk bleek, is thans vastgelegd de wijze van restaureeren, welke in verband met de eigenaardige bouwwijze der Hindoe- Javaansche monumenten te prefereeren valt.

Voor hen, die belangstellen in de gedetail- leerde verslagen van het werk der Restau- ratie-commissie, mogen we hier wel ver- wijzen naar binnen niet te langen tijd te verschijnen publicaties in de journalen van den Oudheidkundigen Dienst en wellicht ook in Djawa.

ACHTERLIJKHEID JOKJASCHE KUNSTNIJVERHEID.

(Van onzen Midden Java-correspondent).

Men weet hoe de Djokjasche sekaten, welke in de laatste dagen van September gehouden werd, dit jaar voor het eerst dienstbaar werd gemaakt aan een hooger doel dan het gebruikelijke feestvieren, doordat er zich een gemengd-ambtelijk particuliere commissie onder voorzitterschap van den assistent-resident mr. Letterie had gevormd, onder welker auspiciën een tentoonstelling van inheemsche kunst- en ook gewone nijverheid werd gehouden, welke in financieel en ander opzicht uitstekend geslaagd kan worden genoemd, ondanks de betoonde politiek-godsdienstige tegenwerking van de bekendste organisaties.

Het doel, waarnaar gestreefd werd, was de plaatselijke en gewestelijke nijverheid eens gezonder leven te schenken door eenzijdig daaraan op de tentoonstelling grotere bekendheid te schenken en anderzijds naast de Djokjasche te k a n g s anderen te zetten, afkomstig uit de overige gewesten van Java, die in hetzelfde vak meer bedreven konden worden geacht. Verruiming van het debiet, vergelijkingsmateriaal en zoo mogelijk invoering van nieuwe industrieën — ziedaar in het kort samengevat het resultaat, dat men hoopt te kunnen bereiken. Natuurlijk gaat dat niet in een hand-omdraai. Daarom heeft vooral de uit de groote commissie afzonderlijk samengestelde k r a d j i n a n -commissie begrepen, dat naast deze pasar malem nog iets anders diende te worden gegeven, om eventueel praktische profijten te kunnen trekken.

Deze kleinere sub-commissie heeft dezer dagen een rapport ingediend bij het hoofd van gewestelijk bestuur, waarin de verschillende industrieën besproken worden, de fouten daarvan aangegeven en den weg tot verbetering aangewezen.

Dit rapport is in mineur-toon gehouden en hoe kon dat ook anders, — daar elke tak van Djokjasche nijverheid op de tentoonstelling duidelijke sporen van verval liet zien.

Beginnen wij met de batik-industrie. De batik-industrie — aldus het rapport — heeft sedert tal van jaren te kampen gehad met economische moeilijkheden. De zeer groote arbeidsprestatie bij het vervaardigen van een goed product gaf niet voldoende gewin, terwijl de Europeesche bedrukte kains voor zeer lage prijzen beschikbaar kwamen.

Wel bleef daarnaast een vraag bestaan voor de gegoede Javanen en voor Europeesche markt (touristen) naar deugdelijk batikwerk. Aan de eerste vraag werd voldaan door de eigen huisindustrie doch kwam hier de moeilijkheid opzetten dat door evolutie en Westerschen invloed naast de traditioneele kleedingstukken een behoefte naar gewijzigde vormen zich manifesteerde.

Ook aan de vraag naar Javanese art op batikgebied is voldaan, soms op hoog artistiek peil, doch waar leiding heeft ontbroken op zeer funeste wijze.

Men ziet: optimistisch is de toon niet.

Toch is deze huisvlijt naar de meening der commissie op den goeden weg, mede door de leiding uitgaande van de werkvereniging onder leiding van P. Soerjodiningrat, pangeran Tedjokoesoemo en P. Hadikoesoemo, terwijl het Java Instituut bij de destijds te Bandoeng gehouden batik-tentoonstelling reeds de richtlijnen heeft uitgezet, waarnaar zal kunnen worden gewerkt.

Naast deze factoren, welke ten goedekunnen werken, luidt het advies der commissie om aan batikkers de gelegenheid te geven voor het permanent tentoonstellen der producten met periodieke organisatie van verkooptentoonstellingen, waarbij critiek verbeterend kan werken op de producten. Wellicht is dat te combineeren met de plannen voor een op te richten museum voor Javaansche kunstnijverheid.

Desa-smeedwerk.

De demonstratie op de sekaten gegeven door een desa-smid uit Sleman, was naar meening der commissie een schitterend voorbeeld hoe het niet moest zijn. Zijn werk: het maken van arits en patjols enz. was allertreurigst. Geen dezer voorwerpen kon bogen op behoorlijke afwerking, waarbij niet zoo zeer de werkman als wel de omstandigheden schuld treft.

Het gebruik van behoorlijk gereedschap kent de desasmid niet, zijn aambeeld is een stuk opgelegd ijzer ongeveer een decimeter in het vierkant geplaatst in een stuk hout van eenige meters lengte, wat veel arbeidskracht verloren doet gaan, terwijl het zittende smeden en bankwerken niet toelaat, dat de volle lichaamskracht ontwikkeld wordt.

De remedie?

Volgens de commissie ware met den inspecteur van het ambachtsonderwijs te overleggen of periodieke inspectie- en voorlichtingstournees door bevoegde voorlichters door samenwerking met het departement van Onderwijs op weinig kostbare wijze tot stand zouden zijn te brengen. Bij een volgende nijverheidstentoonstelling ware verder naast het desa-bedrijf een behoorlijk engedkoopsmidsbedrijf als voorbeeld te demonstreeren.

Touwslagerij.

Dit bedrijf wordt op uiterst primitieve wijze in Djokja beoefend, waardoor de Djokjasche industrieën belangrijke hoeveelheden touw uit het buitenland betrekken.

Vlecht-industrie.

De vergelijking van de capaciteiten der vlechters uit Tangerang, Cheribon en Ngidjon (Djokja) valt teleurstellend uit voor de Djokja-neezen, die weliswaar een grooten aanleg voor deze vlechttechniek bezitten, daarbij beschikken over een schat van traditioneele versieringsmotieven, doch overigens te slordig werken, waardoor door de vele bouwers on-

der meer de zoogenaamde Buitenzorgsche matten nog altijd uit Tasikmalaja of Depok (1) worden besteld.

In verband hiermede wordt het voorstel gedaan om van Overheidswege twee intelligente jongelui en twee meisjes naar Tangerang te zenden om daar het Tangerangse handwerk te leeren, terwijl verder een vlechtschooltje ware op te richten op voorbeeld van Tasikmalaja. Men dient dan gelijktijdig den landbouwconsulent op te dragen de noodige maatregelen te overwegen om te geraken tot een aanplant van de noodige vezelpalmen.

Andere industrieën.

Djokja kent tevens houtsnijders, beeldhouwers koperwerkers, leerbewerkers, goud- en zilversmeden, schildpadwerkers enzovoorts en van hen allen geldt het volgende:

De vraag naar Javanese art door toeristen en wederverkoopters, waarbij kwaliteitsbeoordeeling achterwege bleef, heeft gedurende de hausse-jaren in de Indische samenleving het handwerk geschaad (men leverde sneller doch tevens slechter werk). Toen de maatschappelijke depressie intrad had de toekang sneller, doch slechter leeren werken en bood daarbij zijn producten aan tegen lage prijzen geheel gebaseerd op het leveren van minderwaardig werk. Willen deze handwerken niet verder degenereren, dan zal een betere verkoopprijs moeten worden ingeperkt.

Naar de meening van de commissie is dit te beproeven, evenals dat voor het batikwerk reeds werd gestipuleerd, door het organiseren van een permanente show room, waar iedere nijvere zijn producten kan brengen, doch waar van elk product een critiek worde gegeven over de kwaliteit, met specificatie van deugden en gebreken. Verder ware bijvoorbeeld halfjaarlijks tentoonstellingen te organiseren, waarbij enkele prijzen beschikbaar zouden moeten zijn voor speciale prestaties.

Door deze maatregelen zal het mogelijk zijn het koopende publiek oordeel bij te brengen over de kwaliteit van het handwerk, terwijl daaruit resulteert, dat men geen geld, zij het ook minder, over zal hebben voor voorwerpen met kwaliteits gebreken.

Uit het voorgaande krijgt men geen licht beeld van de Djokjasche nijverheid over de geheele linie. Het is al degeneratie of verval en letterlijk niets dat om gaafheid dan wel kunstvorm uitblinkt, waarbij men wenscht, dat de denkbeelden door de commissie aangegeven verwezenlijkt mogen worden, desnoods in gewijzigden, doch het liefst in aanvullenden vorm, waarbij aan het inheemsche initiatief de voornaamste plaats ware in te ruimen.

Dat dit inheemsche initiatief in sommige gevallen verre van te versmaden is, leert het voorbeeld van de weefvereniging Wanita Oetomo.

Waar het weven vroeger een huisvlijt was

door den geheelen archipel beoefend, maar nu door allerlei omstandigheden zeer achteruitgaande is, zoo zelfs dat er heele streken zijn, waar men deze huisvlijt niet meer kent, daar heeft deze vereeniging zich tot taak gesteld om de nijverheid weer op te heffen in het belang van het Javaansche, eenvoudige gezin, voorgegaan door de echtgenooten van Javaansche intellectueelen, die op de laatste sekaten in een afzonderlijken stand een demonstratie gaven van het weven, spinnen en alles wat daarbij behoort.

Door de bevordering van de weefkunst als huisvlijt wordt ook een economisch belang gediend, in dien zin, dat men bij de toenemende ontwikkeling daarvan met betrekking tot het kledingvraagstuk voor de bevolking, steeds minder afhankelijk zal zijn van het buitenland.

Wat die afhankelijkheid beteekent, hebben de oorlogsjaren geleerd toen fabelachtige prijzen moesten worden besteed voor de uit het buitenland betrokken gewezen goederen en grondstoffen. In verband met dit laatste, gaat een pogen om de weefkunst als huisvlijt op te heffen; gepaard aan de wenschelijkheid om de bevolking katoen te doen telen op de woonerven, hierbij voorgelicht door de landbouwconsulenten.

De plant heeft totaal geen verzorging noodig en kan bovendien een sierlijke haag vormen als erf-afscheiding. Bij den oogst van de vrucht begin het werk voor de oude vrouwen, die de vruchten drogen en ontpitten. Hierna moet het vlas uitgeslagen en in kleine bosjes geplozen worden en dan begint het spinnen, wat een handigheid en geen zwaar, noch vermoeiend werk is. Het garen moet voorts eventueel gekleurd worden, liefst door inheemsche plantaardige kleurstoffen, om ook in dit opzicht zich zelf te kunnen helpen.

Na het spinnen en kleuren komt het garen op den haspel waarna het, na in kalkwater te zijn gekookt, gedroogd wordt. Op deze bewerkingen volg het pappen en weer drogen van het garen, het uitborstelen daarvan met een atte sepet (cocos borstel).

Al deze werkzaamheden kunnen dus verricht wrden door oude vrouwen, die gewoonlijk ten laste komen van het huisgezin en door het verrichten van dergelijken lichten arbeid in staat worden gesteld gedeeltelijk in haar onderhoud te voorzien. De verdere bewerking: het verdeelen van de scheringdraden, het doorhalen door de kam en het plaatsen op het scheringblok om daarna tot het weven te komen, moet aan de jongere krachten — vrouw en groote dochters van het gezin — worden toevertrouwd.

Hieraan voegt de commissie toe, dat ook uit de tariefpolitiek van de Regeering kan blijken, dat men den inheemschen aanplant van vezelstoffen tracht te bevorderen (garen is met 12 pCt. en gewezen goederen met 6% belast).

Het voorbeeld is er reeds of zal weldra gegeven worden, terwijl alleen navolging noodig is om het gestelde doel te kunnen bereiken. Maar is niet juist het bloote navolgen vaak niet heel moeilijk en bezwarend?

(1) Dit zal wel een vergissing zijn. Red.